

Колупаєва А.А., Таранченко О.М.

**Діти з особливими освітніми
потребами:
навчання та супровід
у період повоєнної відбудови**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Серія «Інклюзивна освіта»
2023

Рекомендовано вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (протокол № 11 від 14 грудня 2023 року).

Рецензенти:

Дичківська І.М. д. пед. наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету.

Воробей О., директор Інклюзивно-ресурсного центру №10 Шевченківського району м. Києва.

Автори:

Колупасєва А.А. ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4610-5081> (Розділ 1).

Таранченко О.М. ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5908-3475> (Розділ 2).

Колупасєва А.А., Таранченко О.М. (2023). Діти з особливими освітніми потребами: навчання та супровід у період повоєнної відбудови: навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. – 192 с.

У посібнику представлено технологічний і методичний інструментарій навчання та супроводу учнів з особливими освітніми потребами, що ґрунтується на спільних фундаментальних засадах і цілісно охоплює освітню практику як в інклюзивних класах, так і в спеціальних закладах освіти. Читачам представлено два умовних блоки технологій викладання та технологій супроводу, які деталізуються в низці стратегій, методичних прийомів, практик втручання, що збагатять професійний інструментарій педагогів закладів освіти.

Параграфи послідовно алгоритмізують організацію ефективної практики навчання дітей з ООП (процесу викладання, оцінювання, індивідуалізації навчального процесу, розроблення проміжних цілей та адаптацій тощо). Друга частина посібника висвітлює окремі аспекти практичного супроводу дітей з ООП, а також їхніх батьків, взаємодію команди ого-педагогічного супроводу у вирішенні низки проблем соціального та академічного залучення таких учнів, їхнього розвитку та збереження здоров'я.

Особливу увагу приділено проблемам, зумовлених війною та її наслідками, що дасть змогу педагогам ефективно організовувати процес навчання, супроводу таких учнів, взаємодії з фахівцями ІРЦ, батьками.

Посібник адресовано педагогічним працівникам спеціальних закладів, інклюзивних класів, фахівцям ІРЦ, слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, студентам педагогічних ВУЗів, батькам дітей з ООП.

©Колупасєва А.А., 2023
©Таранченко О.М., 2023

ЗМІСТ

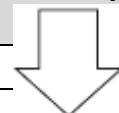
1. ЕФЕКТИВНА ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА	4
1.1. Інструментальна палітра вчителя	4
1.2. Практичне використання універсального дизайну у навчанні.....	15
1.3. Стратегія і тактика викладання.....	28
1.4. Дієві підходи формування та розвитку базових наскрізних умінь і навичок	45
1.5. Алгоритми вирішення навчальних завдань та соціальних проблем...	65
1.6. Прийнятні моделі поведінки: комплексна стратегія	75
1.7. Медикаментозна допомога дітям з ООП в закладі освіти	114
2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ООП	131
2.1. Психолого-педагогічний супровід як міждисциплінарна технологія .	131
2.2. Надання ППС в закладі середньої освіти: функціональні обов'язки та основні напрями діяльності фахівців.....	138
2.3. Долучення батьків до процесу навчання та супроводу дітей з ООП ..	155
2.4. Підтримка ресурсного потенціалу батьків дітей з ООП під час війни та у післявоєнний період.....	163
2.5. Ризики та безпека дітей з ООП в он-лайн середовищі.....	167
КОРИСНІ РЕСУРСИ	184

1. ЕФЕКТИВНА ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА

1.1. Інструментальна палітра вчителя

У своєму фаховому арсеналі кожен педагог має значний набір дієвих методик і практичних прийомів, які використовує у щоденній роботі. В цьому розділі представлено дієві практики, що можуть бути доволі універсальними та ефективними під час роботи з поліморфним контингентом класу (як інклюзивного, так і в спеціальному закладі освіти). Ці рекомендації можуть урізноманітнити педагогічній інструментарій вчителів-початківців, а також досвідчених викладачів і асистентів вчителів.

Звертаємо увагу читачів, що книга, яку Ви розгорнули, є логічним практико орієнтованим продовженням навчально-методичного посібника *"Інклюзія: покроково для педагогів"* (Колупаєва А.А., Таранченко О.М. (2023)). Нижче представлено його зміст. Саме на ці розділи ми посилатимемось у тексті, аби читачі мали змогу глибше ознайомитися з окремими темами.

1. Сучасна інклюзивна парадигма в українському соціокультурному контексті
 - 1.1. Законодавчо-нормативний базис
 - 1.2. Категоризація дітей з ооп у світлі нової освітньої парадигми
 - 1.3. Інтелектуальні здатності та їх вплив на навчання та розвиток учнів з ООП
 - 1.4. Освітні труднощі та підтримка дітей з ООП в процесі навчання та розвитку
 - 1.5. Організаційно-структурні трансформації психолого-педагогічного супроводу: історичні витоки та вектор модернізації
2. Інструментальний кейс інклюзивної освіти
 - 2.1. Технологізаційні кластери інклюзивної освіти
 - 2.2. Спіраль базових позицій: інклюзія, безбар'єрність, універсальний дизайн, розумне пристосування алгоритми створення адаптацій в освітньому процесі
 - 2.3. Алгоритми створення адаптацій в освітньому процесі
 - 2.4. Функціонал оцінювання в освітній практиці
 - 2.5. Моделювання диференційованого викладання
 - 2.6. Ключі до академічного та соціального залучення: ефективна взаємодія учнів з ООП у процесі навчання
3. Соціальна компонента інклюзивної парадигми
 - 3.1. Соціальне інтегрування дітей з ООП
 - 3.2. Соціальна дієздатність: оцінювання

- 3.3. Соціальна дієздатність: формування та розвиток
4. Допоміжні засоби та технології у процесі навчання та супроводу дітей з ООП
- 4.1. Програмно апаратні комплекси
- 4.2. Сучасні інтерактивні засоби навчання та розвитку
- 4.3. Новітні технологічні комплекси та застосунки
- 4.4. Спеціальне обладнання для дітей з ООП

В цьому посібнику читачі знайдуть розмаїті практики, які можна застосовувати у навчальному процесі, а також чимало іншої інформації, що знадобиться вчителю й асистенту вчителя у щоденній роботі з дітьми з ООП.

Аби краще зорієнтуватися, який інструментарій стане в нагоді педагогам, коротко означимо складові організації навчального процесу та діяльність, що відбувається на кожному етапі.

Реалізація процесу викладання.

Обираються методи представлення інформації; відстежується рівень розуміння матеріалу. Форма його подання коригується відповідно до індивідуальних відмінностей, щоб забезпечити ефективне формування учнем нових знань, умінь і навичок.

Представлення навчального матеріалу. Навчальний матеріал подається ефективно в чіткий і зрозумілий спосіб. Завдання й пояснення щодо їх виконання містять достатньо інформації, допомагаючи учневі добре усвідомити, які види поведінки або вмінь він/вона має продемонструвати. Також, у процесі подання матеріалу перевіряється рівень його розуміння учнем.

Стратегії мотивації. В роботі з учнем застосовуються ефективні стратегії мотивування, покликані пробудити його/її інтерес та спонукати до активної роботи.

Наголос на когнітивному аспекті. Учневі допомагають сформувати навички мислення й стратегії навчальної діяльності, що необхідні для виконання завдань.

Відповідна практика. Учневі надається можливість для практичного опрацювання нових знань, умінь і навичок із забезпеченням належних матеріалів та створенням ситуації успіху. Завдання на уроці орієнтовані на досягнення навчальних цілей.

Об'єктивний зворотній зв'язок. Учневі швидко надається конкретна інформація про його/її успішність чи поведінку. Забезпечується виправлення допущених учнем помилок.

Оцінювання

Оцінювання є важливою складовою ефективного та якісного викладання. Різні типи та форми оцінювання використовуються на різних етапах навчання і з різною метою.

Час активної та продуктивної роботи з навчальним матеріалом. Учень має активно працювати з навчальним матеріалом. Учитель неперервно контролює залучення учня до роботи та заохочувати зосереджуватися на завданнях.

Оцінювання проміжних результатів. Вимірювання поступу учня в досягненні навчальних цілей здійснюється безпосередньо та на постійній основі. Поточні дані щодо його успішності, рівня засвоєння матеріалу та сформованості передбачених умінь і навичок використовуються з метою планування подальшої роботи

Наприкінці періоду навчання має застосовуватися належне оцінювання (наприклад, контрольна для перевірки досягнення учнем навчальних цілей).

Адаптивне навчання. Застосовуються адаптації курикулуму (за необхідності модифікації) відповідно до індивідуальних освітніх потреб учня.

Рівень розуміння. На уроці учень має демонструвати точне розуміння суті завдань та способу їх виконання.

В посібнику читачі знайдуть певну деталізацію складових, представлених вище, а також посилання на джерела, які стануть у нагоді для розширення практичного кейсу в щоденній роботі.

Базові кейси.

У повсякденній роботі педагоги, котрі навчають дітей з ООП, стикаються з великим діапазоном професійних викликів (очікуваних і несподіваних). Нагадаймо окремі аспекти, які варто утримувати в полі уваги, обираючи певні інструменти у процесі навчання таких учнів¹. Кожна клітинка представленої нижче таблиці – це окремий кейс методів, прийомів, технік, дидактичних матеріалів тощо. Окрім цього це і відповідні знання, вміння і навички самого педагога, його професійна гнучкість, фахова компетентність.

<ul style="list-style-type: none"> • Створення мотивації, інтересу до навчання, ініціативності дитини. Забезпечення ігрової та практичної діяльності, безпосереднього контакту дитини з об'єктами та явищами, які викликають зацікавлення. 	<ul style="list-style-type: none"> • Визначення зони потенційного розвитку дитини та навчання в межах цієї зони (регулювання міри складності опанування теми, пошук посилюючого для учня та розвиваючого підходу). 	<ul style="list-style-type: none"> • Використання доступних навчальних матеріалів/текстів, та спонукання дитини використовувати індивідуальні допоміжні засоби (збірники правил та формул, алгоритми рішень, карти, таблиці тощо).
<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення структурованості та дотримання безпеки. 	<ul style="list-style-type: none"> • Розміщення учня там, де педагогові буде зручно надавати йому допомогу. 	<ul style="list-style-type: none"> • Використання зрозумілого унаочнення.
<ul style="list-style-type: none"> • Допомога учневі в концентрації уваги перед початком навчання. 	<ul style="list-style-type: none"> • Індивідуалізація навчальної роботи відповідно до особливих потреб дитини. 	<ul style="list-style-type: none"> • Повідомлення навчального матеріалу відповідно до ступеня складності.
<ul style="list-style-type: none"> • Якісне та лаконічне формулювання інструкцій, яке спонукає до дії. 	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення точного розуміння та виконання учнем інструкцій. 	<ul style="list-style-type: none"> • Навчання учнів покроково виконувати завдання.
<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення зрозумілості для учнів нового матеріалу (мовлення педагога, доречна деталізація пояснень, фіксування зв'язку між підтемами тощо). 	<ul style="list-style-type: none"> • Виконання самостійної роботи під керівництвом вчителя (прийоми роботи демонструються педагогом, після цього використовуються учнем). 	<ul style="list-style-type: none"> • Спонукування до інтегрованого використання навичок з різних дисциплін у нових умовах, визначення зв'язку з попередньо вивченим матеріалом та особистим досвідом учня.

¹ Обравши конкретні позиції з представленого переліку, педагоги можуть провести майстер клас для колег, продемонструвавши власні напрацювання та поділившись досвідом з вчителями-початківцями.

• Навчання стратегій учитися.	• Добір та використання прийомів, що активізують пізнавальну діяльність.	• Навчання прийомів самоконтролю та планування власної діяльності.
• Вміння вчителя передбачити втому/виснаження учня.	• Варіювання часу для виконання завдання (індивідуалізований підхід).	• Покроковий повтор матеріалу, що вивчається.
• «Підключення» власного мовлення учня до активного засвоєння матеріалу, що вивчається.	• Спонування учня до самостійного формулювання запитань за матеріалом теми, яка вивчається.	• Надання позитивного зворотного зв'язку описового характеру.
• Виважений підхід до обсягу навчання в загальноосвітньому закладі та вдома (домашні завдання), зокрема для гіперактивних та «повільних» дітей.	• Заохочування учнів до навчання вдома (виконання домашніх завдань, творчих проєктів, різноманітної роботи з батьками тощо).	• Позитивне ставлення до дитини попри будь-які її особливі освітні потреби; забезпечення їй якісної освіти на максимально можливому для неї рівні.

Радимо ознайомитись

1. Інклюзивна практика: технології викладання / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. – Київ: Літера ЛТД, 2019. – 160 с. – (Серія «Інклюзивне навчання»).
2. Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. матеріали. /Укладач – Софій Н. З., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 70 с.

Додаткові інструменти оцінювання .

Очевидно, що у своїй щоденній роботі педагоги мають спиратися на вже затверджену систему, закладену в освітньому стандарті та програмах з передбаченими відповідними вимогами до рівня компетентностей учнів. На початковому етапі стандарт освіти та відповідні програми є основою для попереднього оцінювання (це може бути оцінювання на основі навчальної програми) (див. 2.3. *Функціонал оцінювання в освітній практиці*²) та планування подальшого навчання розмаїтого учнівського колективу класу.

З кожної предметної галузі комплексна система понять задає єдиний загальний контекст для навчання всіх учнів. І, незважаючи на індивідуалізацію в повсякденному навчальному процесі, орієнтація на загальні очікувані результати створює умови для того, щоб усі діти рухалися в одному й тому самому напрямі.

² Тут і далі посилання на навчально-методичний посібник "Інклюзія: покроково для педагогів" (Колупаєва А.А., Таранченко О.М. (2023)).

Попри наявні в учнівському колективі відмінності (рівня підготовленості чи розвитку), усі діти під час уроку мають опановувати ті самі навички (хоч і на різному для кожної дитини рівні) (див. 2.2. *Спіраль базових позицій: інклюзія, безбар'єрність, універсальний дизайн, розумне пристосування алгоритми створення адаптацій в освітньому процесі*, 2.3. *Алгоритми створення адаптацій в освітньому процесі*).

Радимо ознайомитись

1. Ysseldyke, J.E.& Christenson, S.L. (2002). Functional assessment of academic behavior. Longmont, CO: Sopris West.
2. Tomlinson C.A. (2001). How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms (2nd ed.). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
3. Bloom B. S. (1984). Taxonomy of educational objectives. Boston, MA: Allyn and Bacon

У вимогах стандартів/програм щодо рівня компетентностей відображені базові принципи навчальної діяльності. Відповідно до цих принципів, під час навчання учні аналізують нову інформацію, зіставляють її з наявними знаннями, мобілізуються, щоб осмислити її. Визначивши ті поняття та специфічні вимоги у стандартах і програмах, які окреслюють основний зміст освіти, педагоги переносять їх у практику викладання. Тобто на їх основі формулюються широкі навчальні цілі, які підходять для всіх учнів. Передбачається також, що навчальний процес має бути комплексним та соціально спрямованим, а діти активно залученими учасниками.

Таксономія Блума.

Свого часу Б. Блум обґрунтував концепцію, в якій класифікував педагогічні цілі, а також виокремив кілька сфер навчання: когнітивну (знання), афективну (емоції), фізичні навички (майстерність). Когнітивну сферу Б. Блум умовно розподілив на шість параметрів (представлені в лівій колонці таблиці). Вони відображають рівень володіння навчальним матеріалом (послідовно від нижчого до вищого). У таксономії Блума чітко окреслюються відповідні вміння і навички, які має опанувати учень, і варіанти формулювання запитань (завдань) для виявлення рівня, якого дитина вже досягла. Аби правильно окреслити очікувані результати для певного учня, необхідно добре орієнтуватися в результатах його попереднього оцінювання, ІПР дитини, а також курикулумі. Адаптований варіант таксономії освітніх цілей за Б. Блумом (Ноубл, 2004 р.) може слугувати орієнтиром для диференціації викладання (див. 2.5. *Моделювання диференційованого викладання*).

Використовуючи таблицю, представлену нижче, і формулюючи відповідні запитання, педагог може визначити який рівень розвитку конкретної компетенції має учень на сьогодні. Також ця таблиця допомагає виявити слабкі сторони, окремі прогалини у навчанні (з одних тем учень може використовувати знання в

нових умовах чи у своєму житті, а з іншої теми лише знає окремі факти). Окрім цього таблиця слугує хорошим інструментом для пролонгованого оцінювання поступу у навчанні упродовж певного періоду; може бути переконливим наочним взірцем щодо поточного рівня підготовленості учня під час зустрічей команди супроводу. Наприклад, батьки переконуються в об'єктивності бального оцінювання їхньої дитини з певної навчальної дисципліни. Таксономію Блума можна вважати багатофункціональним інструментом для педагогів та асистентів вчителя, слугуючи підказкою для вибору форм роботи на уроці, типів і видів групових та індивідуальних завдань, застосування тих чи інших стратегій навчання, добору відповідних навчальних матеріалів. З її допомогою можна заздалегідь опрацьовувати кожен навчальну тему, готуючи матеріали і завдання відповідно до зазначених в лівій колонці рівнів; сформулювавши для блиц-опитувань різнорівневі запитання (послугуючись правою колонкою); розробивши тестові завдання/ аркуші для самостійної роботи/ тощо (беручи до уваги середню колонку).

Таксономія освітніх цілей за Блумом

Компетентність (від нижчого до вищого порядку)	Уміння, які демонструє учень	Ключові слова для формулювання запитань, якими можливо виявити рівень сформованості компетенції
Знання	спостереження і пригадування інформації; знання дат, подій, місць; знання головних ідей; добре володіння змістом предмета	перелічити, дати означення, розповісти, охарактеризувати, визначити, віднести до певної категорії, зібрати, розглянути, скласти таблицю, процитувати, назвати, хто? коли? де?
Розуміння	розуміння інформації; усвідомлення смислу; перенесення знань на новий контекст; тлумачення фактів, порівняння, зіставлення; розташування в певному порядку, групування, висунення припущень щодо причин; прогнозування наслідків	підсумувати, охарактеризувати, зіставити, знайти відмінності, обговорити, розрізнити, розширити, інтерпретувати, спрогнозувати, провести асоціації, дати оцінку,
Застосування	використання інформації; використання методів, понять, теорій у нових ситуаціях;	застосувати, продемонструвати, розрахувати, завершити,

	вирішення проблем з використанням потрібних знань чи вмінь	проілюструвати, показати, вирішити, розглянути, модифікувати, встановити співвідношення, змінити, класифікувати, провести експеримент, довідатися
Аналіз	визначення структури; організація частин; розпізнавання прихованих значень; визначення складових	<i>проаналізувати</i> , відокремити, розташувати в певному порядку, пояснити, поєднати, класифікувати, впорядкувати, відділити, порівняти, вибрати, пояснити, зробити висновок
Синтез	використання знайомих ідей для створення нових; узагальнення на основі відомих фактів; вставлення зв'язків між знаннями з кількох різних галузей; прогнозування, формулювання висновків	об'єднати, інтегрувати, модифікувати, перегрупувати, замінити, спланувати, створити, розробити, винайти, „а що, коли?“, скласти, сформулювати, підготувати, узагальнити, покращити
Оцінка	зіставлення і розрізнення понять; оцінювання вагомості теорій та форм презентації; вибір на основі зважених аргументів; перевірка цінності фактичних даних; упізнавання суб'єктивності	<i>оцінити</i> , прийняти рішення, розташувати за певної шкалою або рангом, сортувати, перевірити, виміряти, порекомендувати, переконати, вибрати, скласти думку відносно чогось, пояснити, розрізнити, підтвердити, зробити висновок, порівняти, підсумувати

Опанувавши цю таблицю, педагог та асистент вчителя зможуть суттєво полегшити чимало щоденних рутинних етапів професійної діяльності.

Еквалайзер.

Методика «Еквалайзер» (шкала від меншого до більшого порядку) достатньо корисна у педагогічній практиці, оскільки багатофункціональна. Так, з її допомогою можна проводити оцінювання різноманітних аспектів навчальної діяльності учнів, їх поведінки тощо. Вона також універсальна у практиці диференційованого викладання (див. 2.3. *Алгоритми створення адаптацій в освітньому процесі*). Зокрема, з її допомогою можна розробляти навчальні завдання відповідно до індивідуальних потреб учнів. Залежно від того, на якому

рівні перебуває учень, яким чином краще засвоює матеріал, які особливі потреби має тощо, педагог та асистент вчителя мають змогу обирати найбільш відповідні для нього способи і засоби навчання. Використовуючи наведений нижче варіант «Еквалайзеру», педагоги та асистенти вчителя можуть організувати ефективне викладання, планувати роботу учнів з належним рівнем допомоги (відповідно до їхніх потреб та особливостей). Набори навчальних вправ і завдань, можна розробити заздалегідь до кожної навчальної теми на основі восьми варіантів, представлених нижче в таблиці:

Інформація, поняття/ідеї, матеріали, способи застосування	
Базовий рівень	Трансформований рівень
наближений до тексту або досвіду; перенесення поняття/навички на подібну чи знайому ситуацію; використання ключового поняття чи навички окремо; підкреслення основних навичок і знань	віддалений від тексту або досвіду; перенесення поняття/навички на неочікувану чи незнайому ситуацію; використання ключового поняття/навички разом з непов'язаним ключовим поняттям /навичкою; вихід за межі основних понять/ідей
Способи представлення, поняття, способи застосування, матеріали	
Конкретне	Абстрактне
те, що можна «потримати в руках»; практичне; матеріальне, відчутне; буквальне; на основі події; від події до принципу; демонстрація і пояснення	те, що можна осмислити; невідчутне на дотик; символічне або метафоричне; роздуми на основі поняття/ідеї; принцип без події; без демонстрації та пояснення
Ресурси, дослідження, питання, проблеми, навички, цілі	
Просте	Комплексне
використання поняття або навички, що вивчається; робота в заданому напрямі без відволікань на інші питання; акцент на доцільності; порівняно низькі вимоги до оригінальності; простіша лексика; доступний рівень тексту	поєднання поняття або навички, що вивчається, із засвоєним раніше матеріалом; робота з урахуванням багатьох інших питань; акцент на досконалості; більші вимоги до оригінальності; складніша лексика; складніший рівень тексту
Зв'язки з іншим навчальним матеріалом, напрями, етапи	
Менше аспектів	Більше аспектів
менше частин; менше кроків; менше етапів	більше частин; більше кроків; більше етапів
Способи застосування, перенесення знань (інсайту)	

Менший крок	Більший крок
менше невідомих; порівняно більше знайомих складових; немає потреби змінювати знайомі складові; потребує меншої гнучкості мислення; менше пропусків у потрібних знаннях; більш еволюційний характер	багато невідомих; порівняно багато незнайомих складових; частіше виникає потреба змінювати знайомі складові; потребує більшої гнучкості мислення; значні пропуски в потрібних знаннях; більш революційний характер
Варіанти вирішення проблем, прийняття рішень, підходи	
Більш структуроване	Менш структуроване (більш відкрите)
більше інструкцій чи точніші інструкції; більше моделювання; порівняно мало можливостей для учнівського вибору	менше інструкцій; менше моделювання; порівняно більше можливостей для учнівського вибору
Планування, розробка, контроль	
Менше незалежності	Більше незалежності
більше вказівок та контролю з боку педагога/ асистента вчителя в питаннях: визначення проблеми; визначення цілі; установлення часових меж; дотримання часових меж; пошуку ресурсів; використання ресурсів; критеріїв успіху; підготовки продукту; оцінювання; більше підтримки й підказок з боку вчителя /асистента; формування навичок самостійної роботи	менше вказівок та контролю з боку педагога/асистента вчителя в питаннях: визначення проблеми; визначення цілі; установлення часових меж; дотримання часових меж; пошуку ресурсів; використання ресурсів; критеріїв успіху; підготовки продукту; оцінювання; менше підтримки й підказок з боку вчителя/асистента; демонстрація навичок самостійної роботи
Темп навчання, темп мислення	
Повільний темп	Швидкий темп
більше часу на виконання роботи; більше практики; більше пояснень учителя і повторних пояснень; більш систематичне опрацювання; спроби більш глибокого вивчення	менше часу на виконання роботи; менше практики; менше пояснень учителя і повторних пояснень; швидше опрацювання; проникнення в сутність

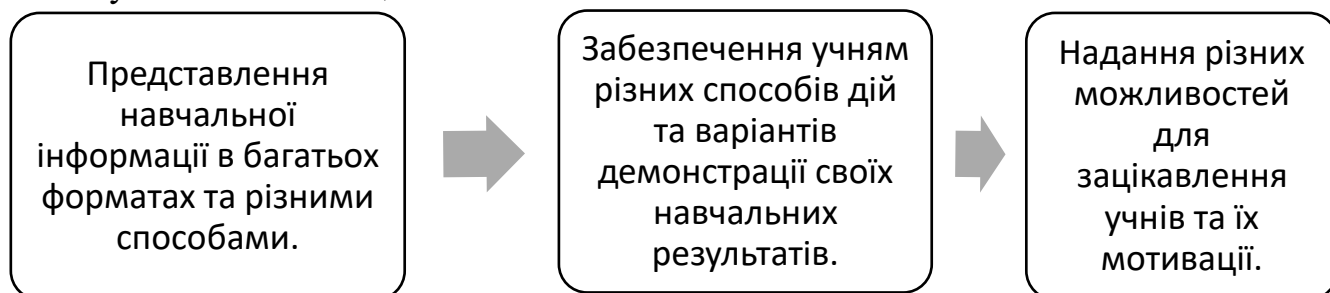
Представлена вище таблиця є ефективним інструментом для створення необхідних адаптацій у навчанні учнів з ООП і може використовуватися педагогами, асистентами вчителів у щоденній практиці. Також можна застосовувати гнучкі способи залучення учнів, про що йтиметься в наступному параграфі.

Радимо ознайомитись

1. Дятленко Н.М., Софій Н.З., Мартинчук О.В., Найда Ю.М. (2015) Асистент учителя в інклюзивному класі: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», Київ.
2. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка / АА Колупаєва, О.М. Таранченко. – Київ: Літера ЛТД, 2019. – 112 с. – (Серія «Інклюзивне навчання»).
3. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: Вид-во «Ранок», 304 с. м. Харків, Україна.
4. Учні початкових класів із розладами аутистичного спектра: навчання та розвиток / І. В. Недозим. - Харків, 2020 [переглянути](#)
5. Учні початкових класів із порушеннями слуху: навчання та розвиток. Навчально-методичний посібник / С.В. Кульбіда, С.В. Литовченко, В.В. Жук, В.В. Литвинова, 2020 [переглянути](#)

1.2. Практичне використання універсального дизайну у навчанні

З поясненням концепції універсального дизайну у навчанні можна ознайомитися доволі детально (див. 2.2. *Спіраль базових позицій: інклюзія, безбар'єрність, універсальний дизайн, розумне пристосування*). Стисло характеризуючи цю концепцію, варто відзначити одночасне урахування і застосування таких опцій:

Універсальний дизайн забезпечує гнучкість навчальної програми, використання різних методів викладання та різних способів оцінювання навчальних результатів учнів, зважаючи на багатоманітність їхніх потреб та різнорівневість підготовки до засвоєння навчальної програми. Тобто, під час використання універсального дизайну у навчанні абсолютно всі учні отримують користь від навчального процесу.

Для роздумів

Наразі не існує єдиного способу представлення нового матеріалу таким чином, аби гарантовано забезпечити однаково якісний доступ до нього усім учням класу. Будь-яка методика, що забезпечує доступність для одних учнів, створює перешкоди для інших дітей. Тож, планування та реалізація курикулуму на основі універсального дизайну вкрай актуальні.

Концепція універсального дизайну у навчанні орієнтує на практичне використання курикулум так, щоб на уроках усі учні мали якнайширший доступ до опанування навчальної програми.

Зокрема, практика застосування універсального дизайну може:

1) Забезпечити гнучкі засоби для презентації навчального матеріалу.

СПРОБУЙТЕ ТАКЕ

Як усунути перепони сенсорного сприйняття.

Друковані тексти. Друкованим текстам бракує гнучкості, тож вони можуть створювати перепони для багатьох дітей з ООП (зі зниженим рівнем науковості, порушеннями зору та ін.). Водночас текст в електронному форматі (як окремий документ в комп'ютері) вже має певну необхідну гнучкість (можливо змінити розмір і тип шрифту, колір літер та фон, додати функцію автоматичного озвучування надрукованого тощо).

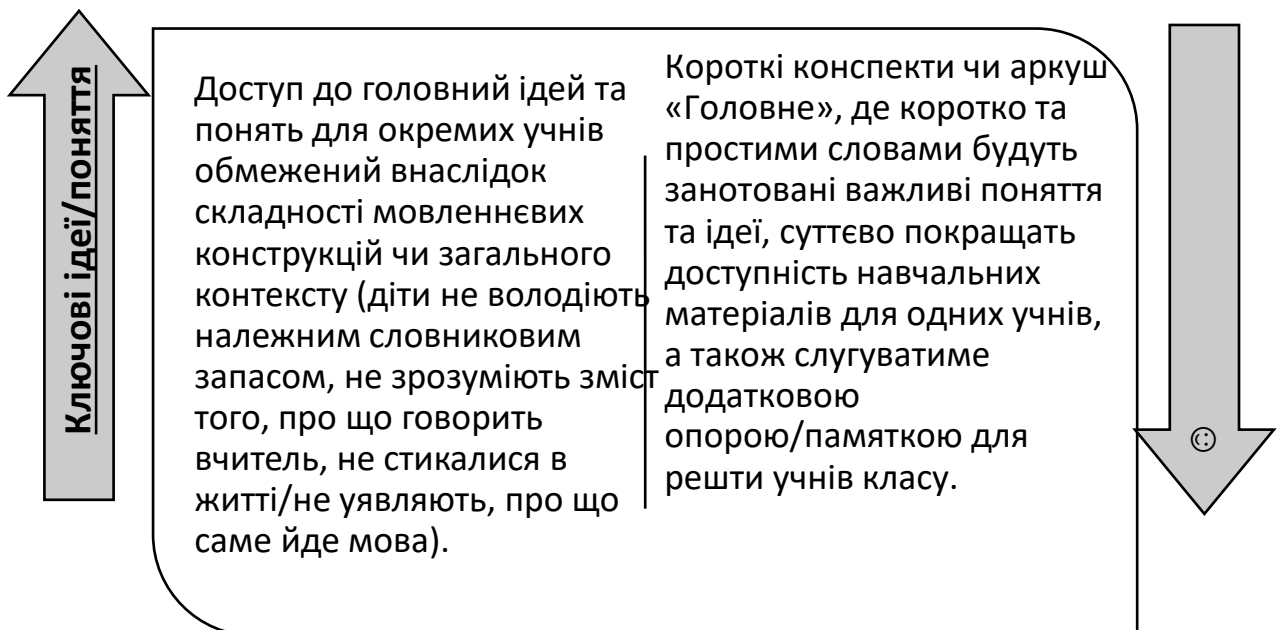
Аудіотекст. У випадку, коли навчальна інформація презентується винятково в аудіорежимі, це створює перешкоди учням, для яких ця мова не є рідною, дітям з порушеннями слуху, з труднощами обробки усного мовлення та ін. Гнучкішим варіантом доступу для більшості учнів можна вважати забезпечення аудіозапису якісними субтитрами.

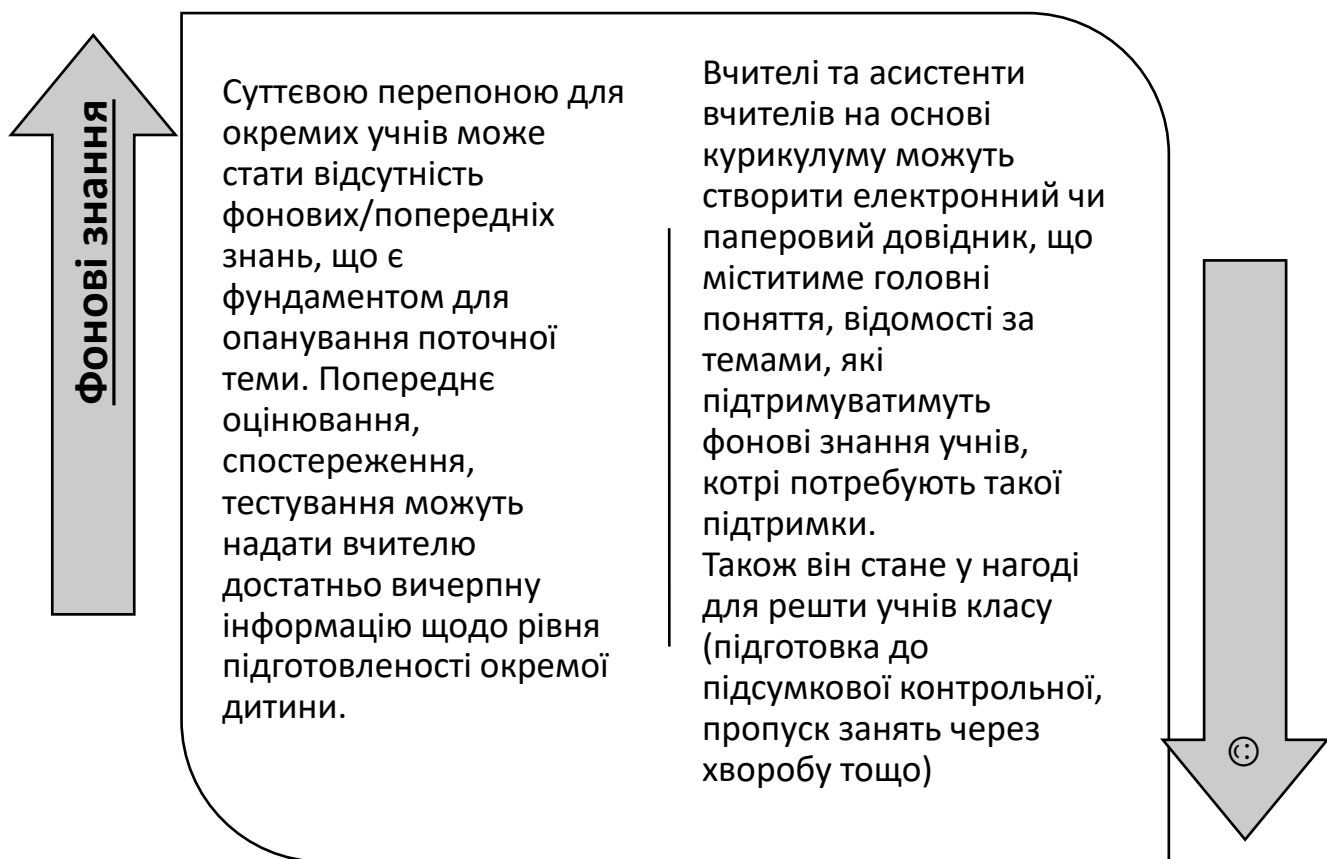
Графіка/зображення. У випадку, коли найважливіша інформація демонструється лише у візуальному вигляді (графік, таблиця, схема тощо), це безумовно обмежить доступ до неї окремим учням (зокрема, з порушеннями зору). Водночас, комп'ютерне зображення з відповідним належним описом для таких учнів може забезпечити певну гнучкість, що сприятиме чіткості та зрозумілості викладу навчального матеріалу.

Радимо ознайомитись

1. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посібник / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).

Як усунути перепони когнітивного сприйняття.

Радимо ознайомитись

1. Федоренко О. Особливості впровадження технології спільного викладання у процес навчання учнів із порушеннями слуху в різних типах освітніх закладів. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4 (72). С. 75-80.

2) Забезпечить учням гнучкі засоби для демонстрації своїх результатів навчання.

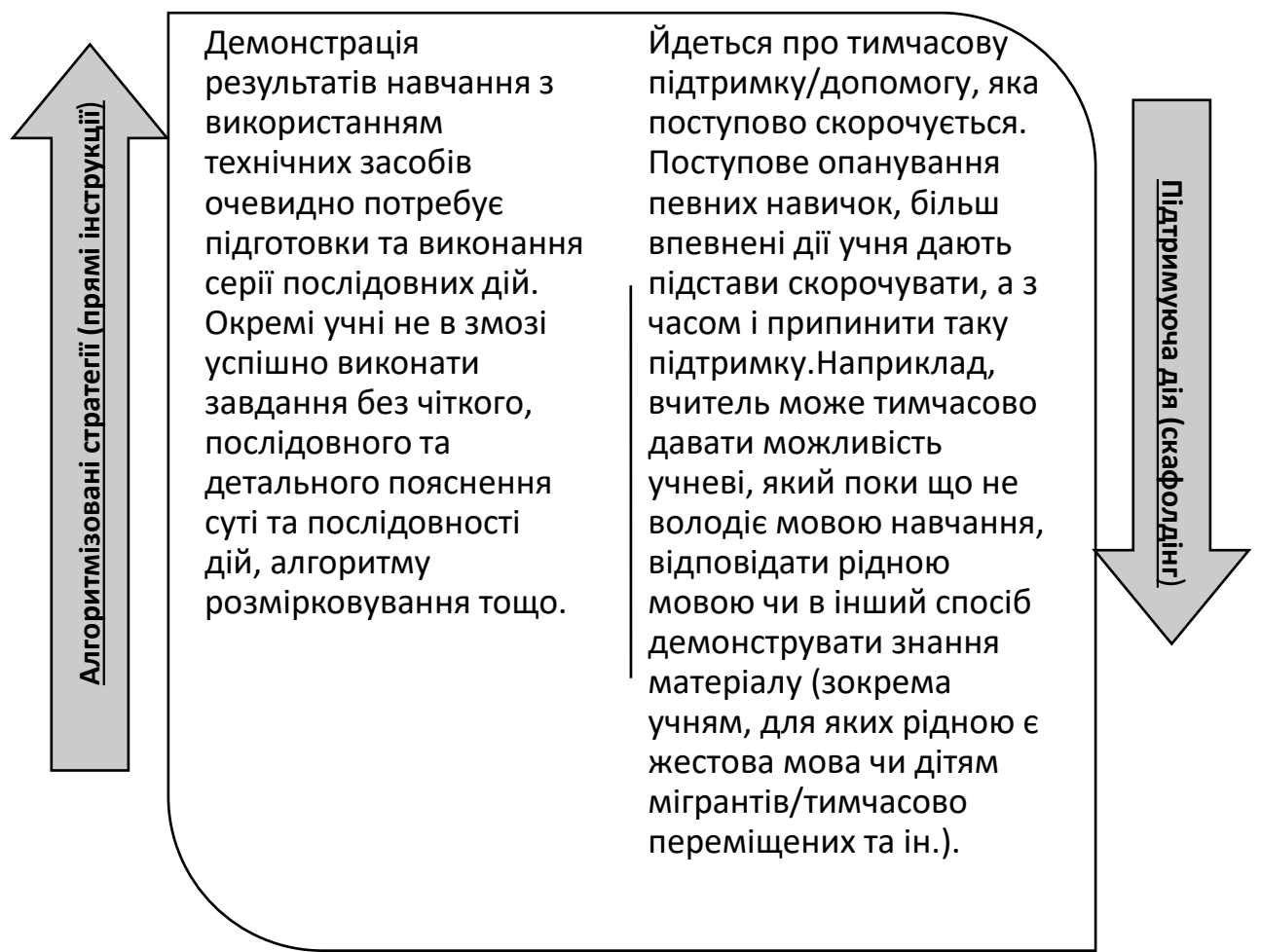
Як усунути перепони моторної сфери.

Письмове мовлення. Для окремих учнів може бути значною проблемою виконання письмових робіт (утримування аркуша паперу та олівця, труднощі зображення літер, критична кількість помилок, труднощі формулювання думки тощо). Виконання тих самих завдань на комп'ютері (з використанням функцій редагування, підказка слів, коректор орфографії тощо) забезпечить таким учням необхідну підтримку та дасть змогу виконати завдання у тому форматі, що сприятиме їхньому успіху.

Усне мовлення. Усне мовлення загалом є адекватною альтернативою письмового мовлення для одних учнів і водночас створюватиме перепони для інших дітей. Створення мультимедійних презентацій може забезпечити ширший доступ до тих тем, де усне мовлення є не найкращим інструментом для презентації матеріалу (наприклад, чимало тем з природознавства, фізики, хімії тощо). Мультимедійні презентації можуть забезпечити необхідну підтримку учням з різними варіантами індивідуальних особливостей та якісніший і повніший виклад нового навчального матеріалу.

Графіка/ілюстрації. Графічні зображення, схеми, малюнки та ілюстрації, що використовуються у навчальному процесі, можуть бути взагалі недоступними для окремих дітей. Натомість спеціальні графічні комп'ютерні програми, бібліотеки зображень тощо можуть допомогти учням, які цього потребують.

Як усунути перепони когнітивної сфери.

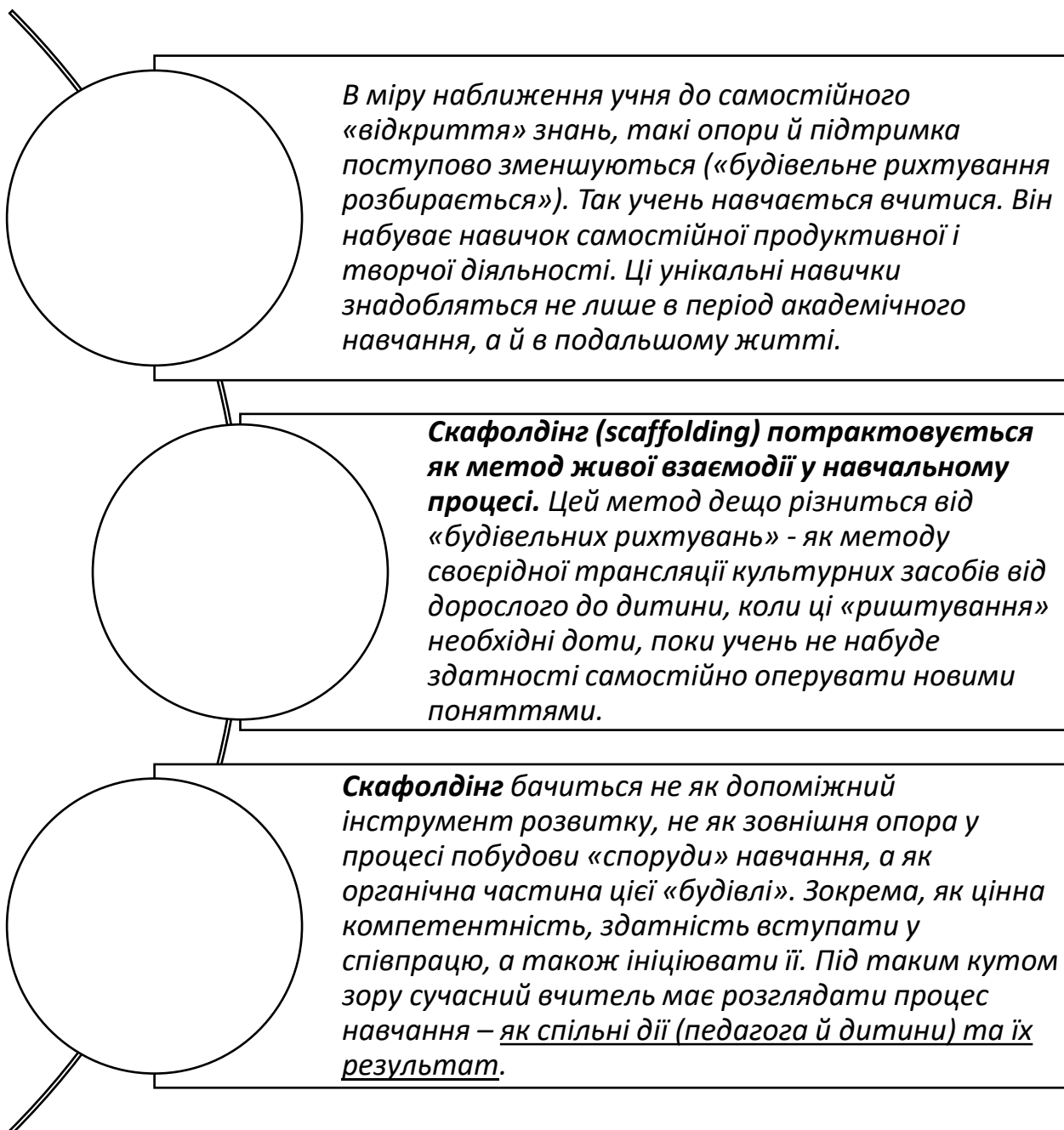

*В науковій та методичній літературі можна зустріти специфічний метод, який має різні назви, втім всі вони передають його сутність – **метод «будівельних рихтувань»**, **підтримуючаюї дії** та ін. Науково-методичний задум цього методу співзвучний з ідеями соціокультурної концепції та навчання з опорою на зону найближчого розвитку.*

Сутність полягає в тому, що вчитель за допомогою пізнавальних або проблемно-пошукових завдань, належних інструкцій допомагає та спрямовує учня до «відкриття» нового знання. Це відбувається з опорою на наявний у конкретної дитини досвід.

Оскільки цей досвід у дітей очевидно, що різний, то й підтримка на практиці може втілюватися у різні форми (рекомендації, схеми-алгоритми, блок-схеми, ключові слова чи навідні запитання («сократичні бесіди»), конкретні роз'яснення-рекомендації тощо.

Деталізуємо окремі суттєві аспекти:

В міру наближення учня до самостійного «відкриття» знань, такі опори й підтримка поступово зменшуються («будівельне рихтування розбирається»). Так учень навчається вчитися. Він набуває навичок самостійної продуктивної і творчої діяльності. Ці унікальні навички знадобляться не лише в період академічного навчання, а й в подальшому житті.

Скафолдінг (scaffolding) потрактовується як метод живої взаємодії у навчальному процесі. Цей метод децю різниться від «будівельних рихтувань» - як методу своєрідної трансляції культурних засобів від дорослого до дитини, коли ці «риштування» необхідні доти, поки учень не набуде здатності самостійно оперувати новими поняттями.

Скафолдінг бачиться не як допоміжний інструмент розвитку, не як зовнішня опора у процесі побудови «споруди» навчання, а як органічна частина цієї «будівлі». Зокрема, як цінна компетентність, здатність вступати у співпрацю, а також ініціювати її. Під таким кутом зору сучасний вчитель має розглядати процес навчання – як спільні дії (педагога й дитини) та їх результат.

3) Забезпечити учням гнучкі засоби для залучення до навчального процесу

Для роздумів

Міра залучення учнів до навчального процесу надзвичайно індивідуальна опція. Безліч суто фізіологічних параметрів, відмінностей у нервовому та емоційному розвитку, умовах середовища проживання, культури виховання, досвіту тощо зумовлюють значну амплітуду мотивації, інтересів та залученості дітей у навчальний процес. Аби залучити максимальну більшість учнів класу, навчальний матеріал має бути гнучким і доступним для кожного з них упродовж усього часу вивчення.

Тож слід врахувати наступне:

Допомога та індивідуальні виклики (з урахуванням зони найближчого розвитку).

Поміркований баланс між допомогою і допустимими труднощами/складністю завдань може забезпечити стале залучення дітей до навчального процесу. Слід лишень віднайти індивідуальну для кожної дитини точку рівноваги. Гнучкість стосовно рівня складності завдань та міри допомоги дає змогу більшості учнів та вчителів віднайти правильний баланс достатньо швидко.

Інтерес до культури й творчості.

Очевидно, що дітей та молодь приваблюють нові та сучасні зміст і форма (в усіх сферах життєдіяльності). Отже, чим багатшими та розмаїтими будуть форми та контексти презентації нового навчального матеріалу, тим більша ймовірність залучення усього класу до навчального процесу.

Нове та відоме.

Очевидно, що більшість дітей мають потяг до всього нового. Втім, співвідношення «нове – відоме» достатньо індивідуальне для кожного учня і суттєво варіюється в межах кожної вікової групи дітей. Гнучкість стосовно рівня повторення, ознайомлення з новим матеріалом, ефектів несподіваності, пошуків-інсайтів тощо дає змогу більшості учнів класу зберігати залученість до навчального процесу.

Гнучке доповнення курикулуму.

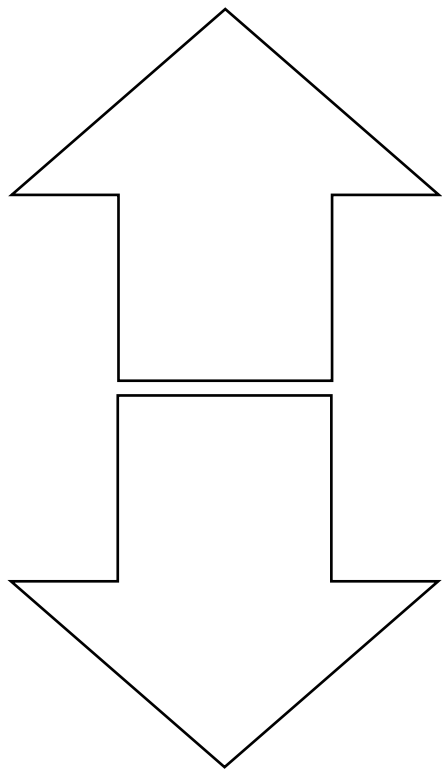
Стандарти освіти, чинні програми, підручники мають бути розроблені таким чином, аби дати можливість учням з різними освітніми потребами опанувати їх на можливому для кожного рівні. Втім, вчителі та асистенти вчителів, а також їхні учні спільно можуть доповнити їх додатковим матеріалом, який дасть змогу врахувати специфічні індивідуальні потреби дітей конкретного класу, культурний контекст певної малої громади, інтереси тощо, що зумовить глибше залучення до навчального процесу школярів, а також ефективніше викладання педагогів.

Створення якісних завдань: що потрібно врахувати.

Головною ознакою якісного завдання можна вважати його здатність сприяти успішності учня. Воно не має викликати у дитини стурбованість через

надмірну складність. Натомість має заохочувати до діяльності (яка власне й оцінюється педагогом). Якщо завдання не спрацьовує на мотиваційному рівні, на всіх інших рівнях воно навряд чи матиме сенс.

Вчителі у щоденній роботі здебільшого повною мірою покладаються на завдання підручників. Втім, доволі часто постає необхідність їх адаптації чи модифікації, зважаючи на особливі освітні потреби учнів класу, а також керуючись рекомендаціями фахівців ІРЦ, що фіксуються у Висновку ІРЦ.

Для роздумів

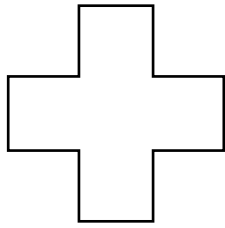
У відро вкладають велике каміння. Вщент. Виглядає так, що відро заповнене. Але ж ні. У це ж відро досипають дрібний гравій (також по вінця). Чи відро вже заповнене остаточно? І знову – ні. Час від часу струшуючи відро, в нього насипають пісок. Певно, що нарешті відро заповнене? Але ні! В нього потихеньку вливають воду.... По самі вінця.... Нарешті!

Спробуйте конструювати завдання так, щоб вони були багатозадачними. Наприклад, в математичній задачі використовуйте слова, які актуалізують певні граматичні правила, а її зміст дає привід нагадати якусь тему з природознавства.

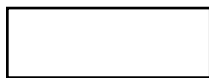
Педагоги та асистенти вчителя мають ретельно обмірковувати співмірність навчального матеріалу і завдань, зокрема їх відповідність можливостям та особливостям кожного учня. Також варто брати до уваги життєвий досвід дітей певного віку, оскільки в різній місцевості (регіоні, селищі, місті) він може значно відрізнятись.

Спеціально створенні завдання з відповідними якісними характеристиками можуть допомогти вчителю провести цілеспрямоване оцінювання (тобто одночасно і сприяти опануванню конкретних знань, і надати педагогові свідчення про успішність оволодіння учнями необхідними компетенціями). Такі завдання можна «підлаштувати» до будь-якої глобальної навчальної мети – (це «велике каміння» з прикладу, наведеного вище) опанування стандарту освітньої галузі/навчальної програми. Вчителям потрібно продумати, аби завдання відповідали проміжним цілям («дрібний гравій»), що окреслені для учня в ІПР, спонукали до активного мислення дітей («пісок») і були захоплюючими для всього класу («вода»). Коли для перевірки знань учнів вже створене якісне завдання, його результати потрібно оцінити, щоб надати учневі змістовні коментарі стосовно роботи.

Застереження

Універсальне завдання (роботу над яким можуть виконувати учні з різними індивідуальними особливостями та відмінностями) завжди є найоптимальнішим для всього класу, аніж спеціальні вправи для окремих дітей. Універсальність, а значить інклюзивність, стосується різноманітних аспектів: рівноправності, справедливості, мультикультурності, навчальних стилів, рівня розвитку чи підготовленості тощо. Якщо ж завдання двозначне чи, наприклад, підсилює якісь стереотипи, то воно зазвичай менше мотивує окремі групи учнів.

Наприклад, під час навчання техніки безпеки вчителі можуть демонструвати малюнки зі зразками безпечної та небезпечної поведінки. Зображені на них люди, які потрапляють у різні ситуації, мають бути різних статей, віку тощо. Якщо ж людина з конкретною ознакою (стать, вік, раса тощо) завжди демонструється в небезпечних ситуаціях, то це не сприяє формуванню в учнів позитивного ставлення до неї. Також інклюзивності сприятиме використання статево-непов'язаних слів у реченнях. Наприклад, висловлювання «Наталія грається з сірниками» (під час заняття з безпеки життєдіяльності) може спричинити незадоволення в дівчаток, оскільки їх показали як джерело небезпеки в цій конкретній ситуації. Варто уникати вживання в негативних контекстах імен, котрі переносять ознаку на певну стать, або ж на конкретних дітей класу – Марійка, Андрій, Юля, Сергій. Чутливість педагогів до таких нюансів, а також вчасне коригування завдань, що пропонуються учням класу, обов'язково позитивно вплине як на загальну доброзичливу атмосферу у класі, так і на поступове формування життєвих поглядів та установок учнів.

Для розроблення ефективних завдань педагогам добре орієнтуватися в курикулумі, а також мати найповнішу інформацію про учнів свого класу.

Розмірковуємо над питаннями:

Якщо молодшим школярам запропонувати завдання, виконання якого потребуватиме сформованих навичок дрібної моторики, то його результатом очевидно буде розчарування. Діти також нервують, коли не можуть прочитати надто важкий текст.

Завдання для старших учнів мають узгоджуватися з їхнім попереднім навчальним досвідом. Не варто пропонувати їм складний проект, якщо до цього вони не навчилися писати короткі твори і вести самостійні записи.

Чи відповідає завдання віку дитини та спроможності виконати його?

Багатьом учням перед тим, як, наприклад, перейти до вивчення фізики, потрібно добре засвоїти прості математичні дії та обрахунки.

Саме тому вчителям-предметникам спочатку доречно витратити час на повторення необхідного математичного матеріалу, а вже потім переходити власне до фізики чи хімії.

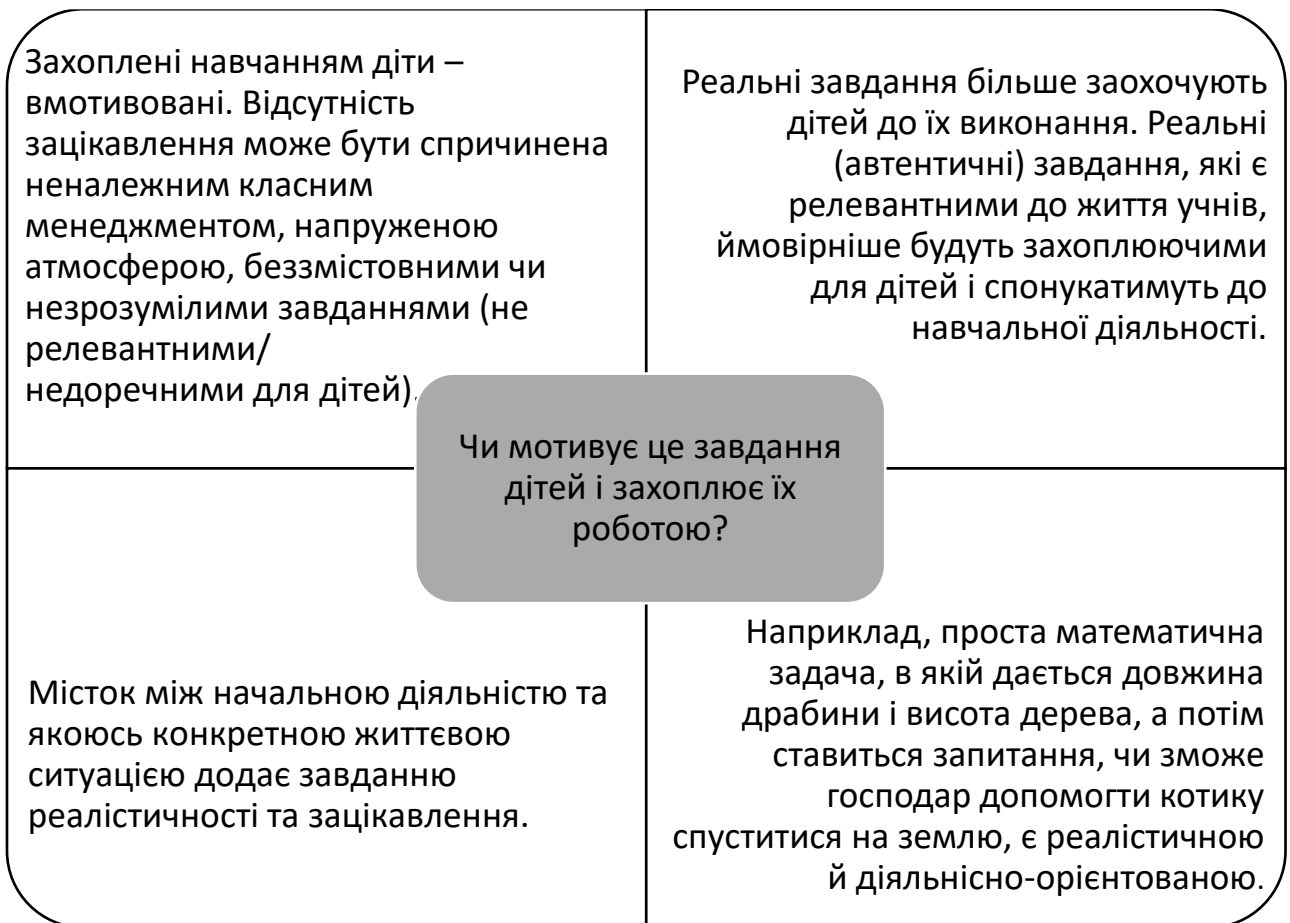
Розмірковуючи про те, чи реально виконати поставлене завдання, учитель має врахувати насамперед рівень знань учнів. Якщо потрібні матеріали є в учнів вдома, можливо задати це завдання як домашню роботу.

Якщо ж вдома такої можливості немає, то вчитель повинен виділити достатньо часу на уроці. Наприклад, якщо завдання полягає в наборі на комп'ютері доповіді або пошуку в інтернеті інформації з конкретної теми, то його ймовірно краще виконувати в класі.

Чи можна це завдання виконати упродовж виділеного часу з використанням наявного обладнання/матеріалів?

Якщо ж вчитель планує задати таке домашнє завдання, то слід врахувати, чи в усіх дітей вдома є комп'ютери, під'єднані до інтернету.

Завдання, для виконання яких в учнів немає матеріалів, обладнання або часу, не мотивуватимуть їх до роботи, а розчаровуватимуть.

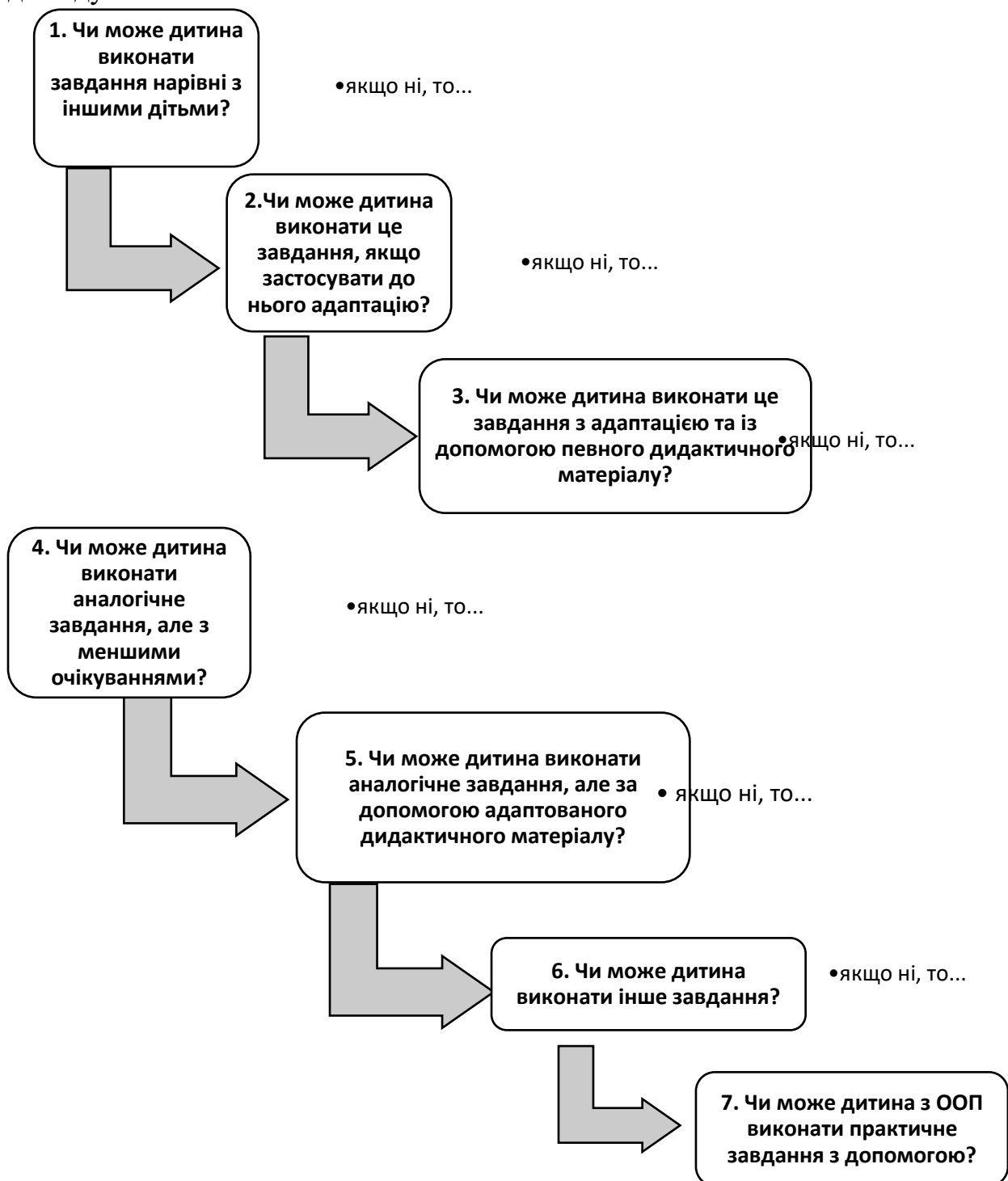

<p>❖ Учні більш захоплюють і мотивують завдання, які передбачають активну участь у навчанні. Активне залучення до навчання спонукає дітей випробувати на практиці вивчену інформацію.</p>	<p>❖ Пасивні завдання не сприяють закріпленню знань і розумінню понять. Прикладом пасивного завдання може бути заповнення пропусків у тексті, механічне списування тощо. Втім, такі завдання мають використовуватися з певною метою.</p>
<p>❖ Те саме стосується й вибору навчального матеріалу. Одні вчителі орієнтуються на те, що хочуть учні, а інші – лише на те, що пропонує курикулум, зокрема підручник. Найкраще – збалансоване поєднання обох варіантів, коли учень має певне право вибору – так він буде більш мотивованим.</p>	

СПРОБУЙТЕ ТАКЕ

Коли педагог разом з асистентом вчителя аналізують «прийнятність» завдання для конкретного учня з ООП свого класу (особливі потреби, підготовленість та інші індивідуальні характеристики якого вони добре знають), їхні розмірковування мають рухатись певними сходинками. Їхня мета – зробити

завдання доступним для учня та, водночас, значущим в якості навчального досвіду.

Отже, проходячи сходишки від 1 до 3, педагоги мають пам'ятати, що це рівні, де завдання і очікувані результати його навчання відповідають універсальному дизайну у навчанні. Сходишки 4, 5 – це робота учнів з ООП разом з усім класом над одними і тими самими завданнями тієї самої програми, але з іншими вимогами та очікуваннями. Сходишки 6, 7 – це перехід до іншого характеру навчання, зміни змісту, зміни інструкцій щодо виконання завдань, а

також очікуваних результатів навчання (в цьому випадку йдеться про учнів з когнітивними порушеннями).

Детальніше, як це реалізується на практичному рівні, читачі ознайомляться в наступних розділах, а також у параграфі 2.3. *Алгоритми створення адаптацій в освітній практиці*³.

³ Тут і далі посилання на навчально-методичний посібник "Інклюзія: покроково для педагогів" (Колупасєва А.А., Таранченко О.М. (2023)).

1.3. Стратегія і тактика викладання

Освітній процес в сучасних умовах має вибудовуватися як широкий стратегічний план, з різноманітним арсеналом ресурсів (технологічних/психолого-педагогічних), які забезпечуватимуть академічний та соціальний поступ учнів. Навчання дітей з ООП, як комплексний механізм їхнього залучення в освітнє та соціальне середовище, реалізується через певні освітні практики. Про їх доречний добір йтиметься далі. Схема, представлена нижче, дає уявлення про алгоритм розмірковування вчителя стосовно своєї педагогічної діяльності (також вона дасть змогу осмислено використовувати певний інструментарій на відповідних етапах роботи з учнями з ООП та командою ППС).

(Існують також стратегії навчання. Це специфічні методи, прийоми, техніки, алгоритми, які використовують самі учні, аби підвищити ефективність засвоєння матеріалу, навичок, вмінь тощо. Роль вчителя – забезпечити учня цим інструментарієм. Тобто навчити як це правильно робити, де і коли використовувати).

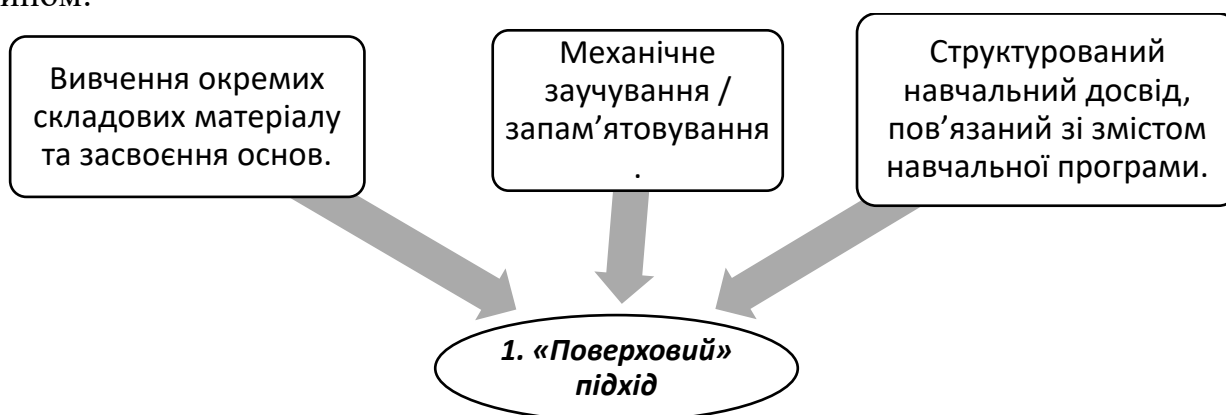
Радимо ознайомитись

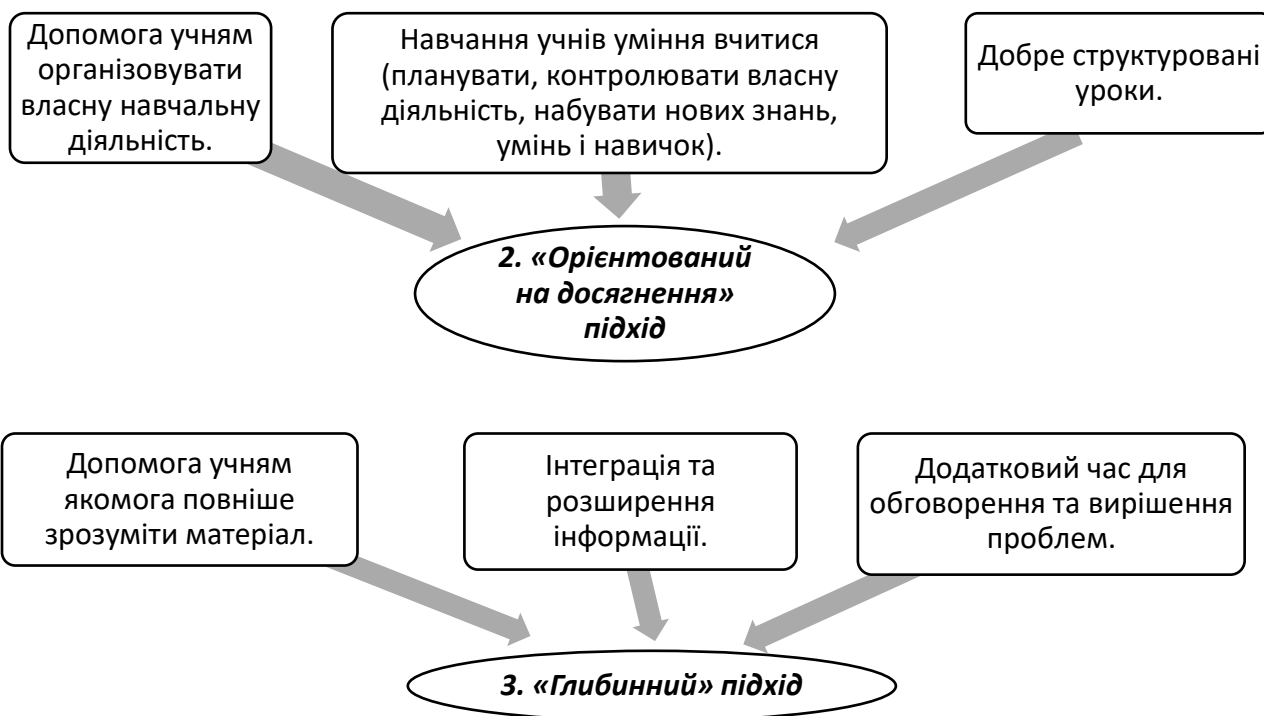
1. Колупаєва, А.А (orcid.org/0000-0002-4610-5081) and Таранченко, О.М. (orcid.org/0000-0002-5908-3475) (2019) *Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі Вид-во «Ранок», 304 с. м. Харків, Україна. ISBN 978-617-09-4737-6*
2. *Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка / АА Колупаєва, О.М. Таранченко. – Київ: Літера ЛТД, 2019. – 112 с. – (Серія «Інклюзивне навчання»).*

Аби **правильно обрати** найбільш прийнятні стратегії, відповідні тактики викладання і належний педагогічний інструментарій, вчитель разом з асистентом вчителя мають звернути увагу на низку важливих аспектів.

Вибір стратегій викладання		
1. «Поверховий» підхід: надати учням знання для: складання тесту / іспиту/ здобуття освіти / подальшого гідного працевлаштування	2. «Орієнтований на досягнення» підхід — допомогти учням досягти високих академічних показників / забезпечити високу якість викладання	3. «Глибинний» підхід — формування компетенцій для розвитку учнів / викладання творча діяльність, що потребує глибокої віддачі педагога

Тактичні завдання кожного з підходів можна деталізувати наступним чином:

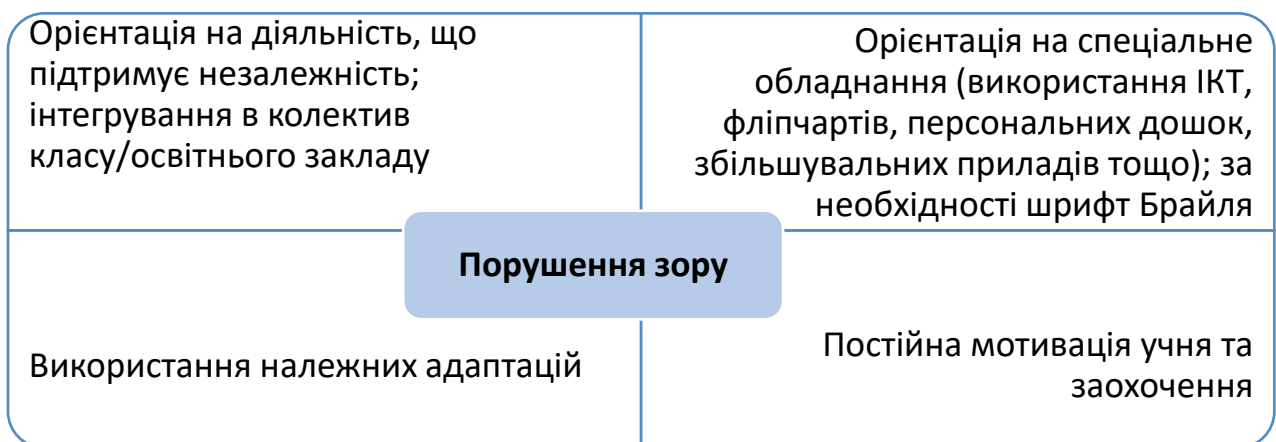

Радимо ознайомитись

1. *Інклюзивна практика: технології викладання* / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. – Київ: Літера ЛТД, 2019. – 160 с. – (Серія «Інклюзивне навчання»).
2. Таранченко, О.М. (orcid.org/0000-0002-5908-3475) and Федоренко, О.Ф. (orcid.org/0000-0002-4875-9505) (2020) *Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у початковій школі* (електронне видання)

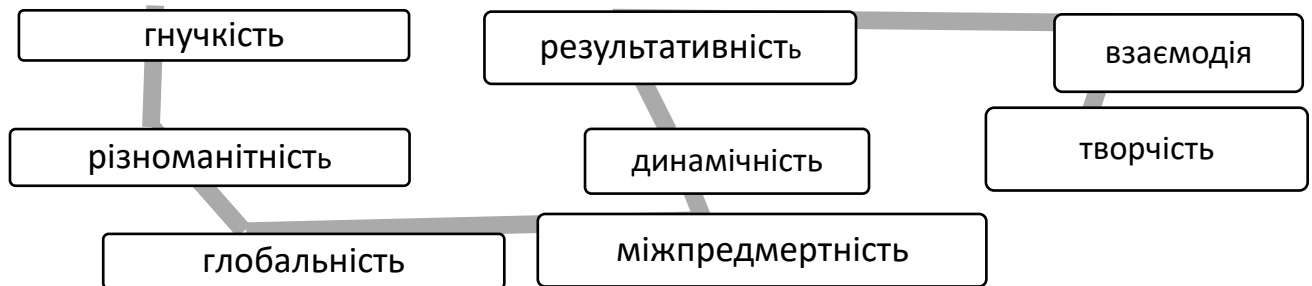
Добір стратегії й тактик викладання безумовно залежить і від типології специфічних потреб окремих учнів класу (зокрема, учнів з особливими освітніми потребами). Зокрема, слід обов’язково передбачати індивідуалізовану підтримку конкретних учнів. Розлогіше про це йтиметься в цьому посібнику в розділі Супровід. Нижче пропонуємо розглянути орієнтовні **стратегії підтримки** у процесі навчання учнів із певними освітніми потребами. Їх також потрібно брати до уваги, добираючи відповідну **тактику викладання** (певні методи, прийоми тощо), оскільки ці параметри зосереджують педагогів на індивідуальних особливостях учнів.

Орієнтація на тип інтелекту, стиль навчання, мислення, сприйняття і використання інформації учнями	Орієнтація на індивідуальні специфічні потреби
Труднощі у навчанні	
Орієнтація на сильні сторони учня, постійна мотивація дитини	Тісна співпраця з усіма членами команди (батьками, фахівцями ІРЦ, психологом та ін.)

Орієнтація на діяльність, що сприяє спілкуванню та знаженню тривожності, зміцненню почуття безпеки	Орієнтація на діяльність, що сприяє налагодженню стосунків (вчитель-учень, учень-учень); соціальному залученню як в межах освітнього закладу, так і поза ним
Розлади аутистичного спектра	
Орієнтація на диференціювання завдань (з використання повторів, однотипних фраз, алгоритмізації виконання, водночас для розвитку творчості й елементів спонтанності)	Постійне заохочення учня, мотивація, використання помірних спокійних інтонацій

Наразі існує безліч ресурсів, які можуть допомогти вчителям підібрати власний інструментальний педагогічний кейс (низка джерел представлених в Корисних ресурсах, в електронних бібліотеках, на професійних сайтах та ін.). Серед них і технології (методи, методики, прийоми, техніки), які є ефективними у задоволенні широкого діапазону особливих освітніх потреб та забезпечують сталий розвиток потенціалу дітей з ООП. Про ефективність педагогічного інструментарію можна стверджувати, коли під час його застосування спостерігається:

Пропонуємо розглянути орієнтовні **стратегії індивідуальної підтримки** учнів з ООП у процесі навчання, під час формування та розвитку різних компетенцій (представлено нижче). Відповідно до зазначених параметрів вчителі можуть **добирати тактичний інструментарій** (певні методики, методи, техніки, прийоми, а також різні варіанти завдань і форм діяльності, залежно від індивідуальних особливостей та конкретних освітніх потреб учнів).

Для розвитку навичок слухання та розуміння		
Використання зорового контакту для підтримання інтересу дітей до висловлювань. Розвиток слухової диференціації (під час ігор, вправ з виокремлення певних звуків). Ігри та вправи з розвитку слухового сприймання.	Використання кола інтересів учнів для розширення відповідного словникового запасу, добору цікавих тем для усних оповідей, текстів для читання. Пояснення і запам'ятовування нових слів через ейдетичні прийоми.	Набуття нового і різноманітного досвіду, що збагачує словниковий запас. Побудова навчальних програм, які стимулюють вивчення нових слів. Щоденне читання вголос (парами, у групі) Вибір текстів, що розширюють словниковий запас.

Для розвитку навичок комунікації та активізації словникового запасу		
Залучення дітей до бесід один з одним, використання запитань причинно-наслідкового характеру, введення в мовленнєвий потік нових слів. Організація обговорень після подій (екскурсії, театр тощо), стимулювання висловлення вражень, власної думки, історій зі свого досвіду тощо.	Написання коротких коментарів та відгуків з наступним їх читанням для загалу. Організація рольових ігор, драматизація уривків літературних творів, постановки до свят, театральні вистави.	Надання якісних моделей/взірців правильного мовлення. Мотивування батьків долучатися до активних бесід вдома на різні теми. Організація проектної діяльності, що передбачає постійні діалоги між учнями та різні варіанти презентації результатів (з монологічним мовленням).

Для формування і розвитку навичок письма		
Започаткування щоденних процедур, пов'язаних з письмом (опис погоди, настрою, очікувань на день тощо). Започаткування традиції підпису власних творчих робіт (малюнків, аплікацій, поробок).	Розташування у полі зорі учнів карток з правильним написанням букв та нових/складних слів. Організація дошки письмових робіт учнів. Надання можливостей демонструвати свої досягнення в письмі/написанні творів.	Організація окремого "місця діяльності", де учні можуть практикувати каліграфічне письмо. Записи під диктовку творів учнів. Ігри на природі, де учні можуть писати на піску, крейдою на асфальті.

Для розвитку навичок розв'язування задач		
Заохочування дітей демонструвати рішення для повсякденних ситуацій з поясненням процесу рішення. Надання часу для обмірковування рішення.	Уникання ситуацій вирішення задач/їх частин замість учнів. Мотивація дітей до повторення спроб вирішення задачі, допомога навідиними запитаннями; створення алгоритмів розмірковувань тощо.	Заохочування дітей розв'язувати задачі в різні способи, демонструвати порядок розв'язання в різний спосіб (невербально, схематично, малюнками, з різними об'єктами тощо)

Для розвитку навичок розуміння математичних операцій		
Заохочування використовувати поняття <i>кількість</i> та <i>число</i> ; щоденні тренування в рахунку, співвіднесенні чисел, визначенні порядку числа (скільки кроків до їдальні? хто сидить в третьому ряду? тощо).	Формування і розвиток усвідомлення поняття числа, частин цілого (з використанням різних ситуацій та об'єктів - розрізання піци, яблука тощо). Заохочування дітей у правильному обрахунку, класифікації об'єктів, складанні наборів з окремих об'єктів тощо.	Заохочування дітей до ознайомлення з поняттями, що стосуються вимірювання та порівняння (більше, менше, порівну, однаково, приблизно); оцінювання (велике, маленьке, довге, коротке, довше, коротше, більше, менше); привчання до традиційних запитань, що використовуються у задачах.

Для розвитку навичок пізнання світу

<p>Стимулювання допитливості; розширення кола інтересів (екскурсії, музеї); заохочування дітей ділитися враженнями, роздумами, спостереженнями.</p> <p>Розвиток навичок спостереження з виходом за межі "споглядання" і переходом до застосування певної системи та інструментів (з використанням власних записів, замальовок, нотаток, графіків тощо).</p> <p>Введення в обіг наукових понять і відповідних навичок під час роботи з піском, водою, з рослинами у класі чи на шкільній ділянці, під час приготування їжі тощо.</p>	<p>Привчання учнів до розуміння/обмірковування та формулювання запитань на кшталт: <i>Що ви знаєте про...? Як ми можемо дізнатися про...? Як на вашу думку, що відбудеться, коли...?</i></p> <p>Навчання формулювати запитання науково-пошукового характеру: <i>Що відбувається, коли ми стискаємо в руці холодний предмет? м'який предмет?</i></p> <p>Планування проектів, пов'язаних з експериментальною чи дослідницькою діяльністю (в колі інтересів учнів).</p>	<p>Читання цікавих інформаційних текстів, пошук в інтернеті додаткової інформації.</p> <p>Залучення дітей до дослідження навколишнього середовища, рослин, тварин, природних і космічних явищ.</p> <p>Залучення до дискусій і дебатів; організація бесід з фахівцями певних галузей знань; взаємодія з батьками щодо закріплення й розширення набутих знань; формування бажання цікавитися і пізнавати нове.</p>
---	--	--

Радимо ознайомитись

1. *Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Вид-во «Ранок», 304 с. м. Харків, Україна.*
2. *Учні початкових класів із розладами аутистичного спектра: навчання та розвиток / І. В. Недозим. - Харків, 2020 [переглянути](#)*
3. *Діти з особливими потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посібник / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).*
4. *Освіта дітей з порушеннями слуху: сучасні тенденції та технології : навч.-метод. посіб. / О.М. Таранченко, С.В. Литовченко, О.Ф. Федоренко, В.В. Жук, В.В. Литвинова, В.М. Шевченко, 2018 [переглянути](#)*
5. *Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Навчально-методичний посібник / А. Колупаєва, О. Таранченко, 2019 [переглянути](#)*

Практика адаптацій

Педагоги, які навчають учнів з ООП необхідно постійно поповнювати свій педагогічний кейс низкою інструментів створення і застосування адаптацій, які будуть корисними для учнів з різними освітніми потребами (додатково див. 2.3. Алгоритми створення адаптацій в освітньому процесі). Пропонуємо окремі рекомендації щодо створення адаптацій, відповідно до труднощів, які учні можуть відчувати у процесі навчання.

<p>Надання/використання коротких інструкцій, алгоритмів, схем, графіків, робочих аркушів. Використання ілюстративного матеріалу.</p>	<p>Використання уяви учнів (<i>Заплющте очі та уявіть...</i>). Позначення важливої інформації та значущих даних в тексті /на дошці кольоровими маркерами.</p>
<p>Труднощі під час сприймання усної інформації (слухання)</p>	
<p>Розчленування текстів/завдань на маленькі шматки/кроки з окремими поясненнями до кожного з них. Надання усних та письмових настанов (алгоритмів).</p>	<p>Формулювання чітких і зрозумілих реплік (<i>Наталя, сідай. Замість: Наталя, дуло б добре, якби ти зайняла місце за своєю партою</i>). Надання учням коротких перерв для обмірковування інформації (хвилин тиші).</p>

<p>Надання учням можливості в альтернативний спосіб обмінюватися інформацією. Формулювання запитань, які передбачають короткі відповіді.</p>	<p>Використання завдань на зразок: <i>Продовж речення...; Доповни опис...</i> Створення правил для класних дискусій (<i>піднімай картку – говори одне речення тощо</i>).</p>
<p>Труднощі під час вербального спілкування (усних висловлювань)</p>	
<p>Тренування формулювати запитання. Вивчення невербальних знаків («мова тіла», жести тощо).</p>	<p>Надання додаткового часу для обмірковування/формулювання усного висловлювання. Поступове залучення до діяльності, пов'язану з усними висловлюваннями (робота в парах, малих групах, більших групах).</p>

<p>Використання аудіо записів текстів. Читання текстів вголос (однокласниками, асистентом вчителя, батьками). Заміна термінології, складних слів, спрощення печень.</p>	<p>Надання додаткового часу для читання. Попереднє формулювання запитань до тексту. Запис на карточках основних ідей/подій, які є в тексті.</p>
<p>Труднощі під час читання</p>	
<p>Відбір простих і зрозумілих текстів; спрощення/скорочення текстів. Виокремлення значущої інформації/фактів окремим кольором. Попереднє опрацювання складних слів, термінології.</p>	<p>Використання збільшеного шрифту; фото і для текст. Використання альтернативних прийомів і технік (рольові замальовки, драматизація, книги-комікси тощо).</p>

<p>Використання завдань з меншим використанням письма (вправи на зразок: <i>перевір чи правильні твердження; познач правильну відповідь; вправи на множинний вибір</i> тощо), чи заміна на альтернативні завдання.</p>	<p>Забезпечення учня комплектом розрізної абетки, комплектом малюнків з буквами. Використання спеціальних пристроїв для утримання правильного положення кисті руки.</p>
<p>Труднощі під час письмових завдань</p>	
<p>Використання можливостей ІТ (планшетів, ноутбуків та ін.). Впровадження додаткових занять з письма, каліграфії, розвитку графічних навичок тощо.</p>	<p>Використання розлінованих аркушів (зошитів у клітинку, лінійку тощо) для формування навичок координації, розвитку дрібної моторики.</p>

<p>Використання альтернатив: усні відповіді, малюнки, колажі, схеми, панно, медіа, портфоліо тощо.</p>	<p>Надання можливості надиктувати текст асистенту вчителя (однокласнику), аудіо запис відповіді. Надання додаткового часу для написання завдання.</p>
<p>Труднощі під час формулювання письмового висловлювання</p>	
<p>Надання алгоритму: як можна скоротити письмовий текст до формату короткого резюме тощо. Надання зразків письмових робіт для виконання за аналогією.</p>	<p>Переструктурування частини завдання. Вписування окремих частин в готовий шаблон.</p>

<p>Диктування завдання/речення та повторення учнем (превентивне запобігання). Використання мнемо технік і прийомів запам'ятовування. Створення мотивації для тренування.</p>	<p>Використання прийомів самоперевірки та взаємоперевірки. Створення учнем власного аркуша «складних слів». Тренування дрібної моторики.</p>
<p>Орфографічні труднощі</p>	
<p>Тренування сприймання на слух та самодиктування. Диктування простих слів з поступовою заміною на складні.</p>	<p>Використання вправ на зразок: <i>2-3 варіанта написання слова – знайди правильне написання і підкресли</i>. Візуалізація написання складних слів, що знаходиться в полі зору учня.</p>
<p>Використання письмових схем. Надання інструкцій в письмовій формі (на дошці, на робочих аркушах, картках, у вигляді схем, алгоритмів).</p>	<p>Надання завчасно переліку контрольних запитань для довгих і детальних завдань. Використання мнемотехнік та прийомів ейдетики.</p>
<p>Труднощі під час запам'ятовування</p>	
<p>Зачитування учню стандартних інструкцій щодо виконання завдань кілька разів перед початком іспиту (контрольної тощо).</p>	<p>Надання можливості використовувати допоміжні матеріали під час відповіді (словники, калькулятори, текстові редактори, картки-алгоритми тощо).</p>
<p>Організація додаткового/особистого простору для роботи (тихе місце для навчання, додатковий стілець чи парта, місце для короткої перерви, за ширмою тощо). Розміщення учня біля вчителя. Усунення відволікаючих чинників у класі.</p>	<p>Розподіл завдання на кілька частин і виконання їх учнем упродовж певного часового проміжку (наприклад, упродовж двох днів). Організація коротких перерв для обмірковування (хвилини тиші).</p>
<p>Труднощі концентрації уваги</p>	
<p>Надання інструкцій в письмовій формі (на дошці, на робочих аркушах, переписане іншими учнями в зошит для запису завдань).Надання додаткового часу для виконання завдань.</p>	<p>Нанесення спеціальних позначок на робочому місці, що допомагають утримувати правильну позу. Використання пристосувань для приглушення відволікаючих звуків (наприклад, вкладки для вух).</p>

Розроблення диференційованого уроку.

Кожен вчитель складає власну інструментальну палітру, добираючи її залежно від власного стилю викладання. З набуттям досвіду володіння цими інструментами вдосконалюються до філігранності. В цьому випадку доволі складно замінювати щось. **Диференційований урок** не вимагає кардинальної зміни методичного кейсу педагога (додатково див. 2.5. Моделювання диференційованого викладання). Швидше це додаткова інструкція влучнішого й ефективнішого використання знайомих педагогічних прийомів для всеохоплюючої індивідуалізації в процесі навчання (додатково див. 1.3. Інтелектуальні здатності та їх вплив на навчання та розвиток учнів з ООП). Ця практика доречна як у спеціальних загальноосвітніх закладах, так і в інклюзивних класах, позаяк покращує якість освіти не лише учнів з ООП, а й нормотипових дітей.

Радимо ознайомитись

1. Таранченко О.М., Найда Ю.М. *Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навчальна програма / За загальною редакцією Колупаєвої А.А. –К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – С. 7-17. (Серія «Інклюзивна освіта»)*
2. Колупаєва, А.А. (orcid.org/0000-0002-4610-5081) and Таранченко, О.М. (orcid.org/0000-0002-5908-3475) (2019) *Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі Вид-во «Ранок», 304 с. Харків.*

Розглянемо стисло практичний аспект впровадження диференціювання на етапі планування. Зазвичай кожен педагог має окремі тематичні папки, в яких зібрані роздаткові матеріали, відповідні тексти, завдання тощо. Також вчителі можуть доповнити формування папок матеріалами, наприклад, для учнів з різним типом мислення, стилем навчання, рівнем підготовки тощо. Параметри, за якими відбуватиметься варіювання/диференціювання, можна вказувати в *реквізитах папки до конкретної теми* (тематичних кейсах, які педагог збирає). Реквізити для розроблених уроків, завдань, вправ тощо, доречно укомплектувати наліпками, де будуть позначені відповідні параметри:

стиль мислення ⁴			
Конкретно- послідовний (КП)	Конкретно- вибірковий (КВ)	Абстрактно- послідовний (АП)	Абстрактно- вибірковий (АВ)

Стиль навчання		
Візуальний (зоровий)	Аудіальний (слуховий)	Кінестетично- тактильний

⁴ Проконсультуйтеся з фахівцями ІРЦ та шкільним психологом, вони допоможуть визначити стиль навчання та мислення, тип інтелекту, рівень підготовленості, а також інші особливості учня, що будуть внесені у висновок комплексного оцінювання.

Тип інтелекту							
Вербально-лінгвістичний	Візуально-просторовий	Логіко-математичний	Музичний	Тілесно-кінестетичний	Просторовий	Міжособистісний	Внутрішньо-особистісний

Рівні підготовленості (для можливого розподілу на групи)		
1.Рівень підготовленості наближається до поточного року навчання	2.Рівень підготовленості відповідає поточному року навчання	3.Рівень підготовленості випереджає поточний рік навчання

ТАКСОНОМІЯ ОСВІТНІХ ЦІЛЕЙ (ЗА БЛУМОМ)					
Знання	Розуміння	Застосування	Аналіз	Синтез	Оцінка

ЕКВАЛАЙЗЕР		
Рівень основ	↔	Трансформаційний рівень
Конкретне		Абстрактне
Просте		Комплексне
Менше аспектів		Багато аспектів
Менші кроки		Більші кроки
Більш структуроване		Більш відкрите
Чітко визначені проблеми		Нечіткі проблеми
Менше самостійності		Більше самостійності
Повільніший темп		Швидший темп

Варіанти адаптацій (модифікацій) для учнів					
Читання	Усні завдання	Письмові завдання	Увага	Пам'ять	Дрібна й велика моторика

УРОК ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ НА ОСНОВІ (ЇХ МОЖЕ БУТИ КІЛЬКА*):	СКЛАДОВА, ЩО БУДЕ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНА (ЇХ МОЖЕ БУТИ КІЛЬКА*):
☐ Рівень підготовленості учнів ☐ Інтереси ☐ Стиль навчання/мислення/тип інтелекту (види діяльності й форми роботи, яким учень надає перевагу)	☐ Навчальні матеріали (зміст) ☐ Види навчальної діяльності (процес) ☐ Способи демонстрації набутих знань, умінь, навичок (продукт) ☐ Навчальне середовище

**Педагогові, який лише починає практикувати диференційоване викладання, варто обирати одну опцію, а згодом, з набуттям досвіду, можна розширювати цей діапазон.*

Нижче представлено орієнтовні плани уроків з певними елементами диференціації.

СПРОБУЙТЕ ТАКЕ

Орієнтовний план уроку⁵

Урок диференційований на основі:	Диференційована складова уроку:
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Рівень підготовленості учнів</u> • <u>Інтереси</u> • <u>Стиль навчання (види діяльності й форми роботи, яким учень надає перевагу)</u> 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Навчальні матеріали (зміст)</u> • <u>Види навчальної діяльності (процес)</u> • <u>Способи демонстрації набутих знань, умінь і навичок (продукт)</u> • <u>Навчальне середовище</u>

Предмет: Математика.

Що мають засвоїти учні: геометричні фігури можна поділити на багато різних рівних частин.

Перебіг уроку (узагальнення): за допомогою паперових зображень різних страв учні мають пояснити, що дроби є частинами цілого, і показати, як розділити їжу порівну поміж кількох людей.

Попередня робота: На початку уроку актуалізується розуміння учнями поняття «дроби» (бліц-тест на ілюстрованому матеріалі чи іншій наочності). Учні, які виявили розуміння понять «половина» і «третина», упродовж подальшої частини уроку працюватимуть в групі **початкового рівня**. Учні, які продемонструвати розуміння понять «половина», «третина» і «четвертина», об'єднують у групу **актуального рівня** (він відповідає року навчання). Діти, які виявили розуміння понять «половина», «третина», «четвертина» та «восьма» виконуватимуть завдання в групі **просунутого рівня**.

Діти кожної групи (під керівництвом вчителя чи разом з асистентом вчителя) можуть обрати назву своєї «команди» (бажано нейтрально позитивну).

Група 1 – базовий рівень

Працюючи в парах, за допомогою паперового кола («піца») та квадрата («бутерброд») учні намагаються визначити, як порівну поділити їжу, та демонструють це, згортаючи папір. Учитель пропонує двом парам з'ясувати, як розділити цю їжу порівну між чотирма людьми. Діти можуть порізати свої геометричні фігури на частини й скласти їх знову, щоб перевірити, чи вони однакові.

Далі вчитель просить цю групу повторити весь процес і так само порівну поділити один паперовий «тортик» між трьома людьми.

Група 2 – актуальний рівень.

Учитель пропонує учням об'єднатися по троє та за допомогою паперових кіл («піци») і квадратів («бутерброди») визначити, як порівну поділити їжу (на

⁵ Спробуйте проаналізувати і видозмінити ці орієнтовні плани уроків, скориставшись додатково таблицями Таксономії Блума та Еквалайзеру, а також врахувавши, наприклад, параметр «Стиль навчання/мислення/тип інтелекту (види діяльності й форми роботи, яким учень надає перевагу)».

трьох людей). Діти мають проілюструвати це, згортаючи папір. Якщо в учнів достатньо сформовані соціальні навички, можна запропонувати двом трійкам з'ясувати, як порівну поділити всі ці «страви» для шістьох людей. Як варіант, вправу з діленням для шести людей можна дати одній трійці.

Після цього група з шести учасників має так само поділити паперовий «святковий торт» між дванадцятьма людьми. В кожному випадку, учні можуть розрізати «торт» на частини та скласти їх, щоб перевірити, чи вони однакові. Також група може працювати з половиною «торта» і ділить його порівну для 3, 6 й 12 людей.

Група 3 – просунутий рівень.

Використовуючи паперові прямокутники («хот-доги») та трикутники («шматки пирога»), учні в парах визначають, як поділити їжу трьома різними способами, щоб отримати рівні частини. Вони мають проілюструвати ці способи, згортаючи папір. Кожна пара має відповісти на запитання: «Чи є інші способи розділити кожну геометричну фігуру на рівні частини?»

Далі кожна пара має з'ясувати, які фігури – коло, квадрат, прямокутник та/або трикутник – легше поділити на рівні частини, і пояснити свою відповідь, використовуючи певну «страву» за власним вибором.

Оцінювання: підсумкове оцінювання має виявити, як добре учні вміють ділити матеріали на рівні частини та перевіряти, чи вони однакового розміру. Чи можуть діти пояснити, скільки вийшло рівних частин, і показати, як вони дізналися, що ці частини рівні?

Радимо ознайомитись

1. <https://naurok.com.ua/konspekt-uroku-matematiki-tema-zakriplennya-vivchenih-vipadkiv-mnozheniya-i-dilennya-v-mezhah-1000-3-klas-292902.htm>
2. Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посібник / за заг. ред. А. А. Колупасової. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. (Серія «Інклюзивна освіта») С. 217-305; С. 232-250.

Орієнтовний план уроку

Урок диференційований на основі:	Диференційована складова уроку:
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Рівень підготовленості учнів</u> • <u>Інтереси</u> • <u>Стиль навчання (види діяльності й форми роботи, яким учень надає перевагу)</u> 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Навчальні матеріали (зміст)</u> • <u>Види навчальної діяльності (процес)</u> • <u>Способи демонстрації набутих знань, умінь і навичок (продукт)</u> • <u>Навчальне середовище</u>

Предмет: Природознавство.

Що мають засвоїти учні: люди пізнають різні об'єкти шляхом спостереження; іноді можуть дізнатися більше, коли виконують з ними певні

дії та перевіряють результат. Робота над проблемою в команді допомагає краще вивчити навколишній світ.

Попередня робота: Учні вже проводили прості дослідження (спостерігали, формулювали прості висновки на основі цих даних). Більшість таких вправ виконувалися під керівництвом учителя й мали прогнозовані результати. Наразі передбачається об'єднати учнів у групи для проведення експериментів більш відкритого характеру. Учні проходять **попередній тест**, за результатом якого вчитель розподіляє їх у певну групу. **Базову групу** складають діти, які розуміють як проводити спостереження та як формулювати прості умовиводи, але потребують допомоги у розвитку навичок проведення дослідження. Учні, які добре вміють проводити спостереження, формулювати умовиводи, складати прогнози й мають певне уявлення про контроль за змінними величинами, вчитель направляє до **групи**, що працюватиме на **актуальному рівні**. Учні, які добре володіють базовими навичками наукового дослідження, мають працювати в **групі просунутого рівня**.

Ідеї для розроблення досліджень відкритого характеру можуть бути найрізноманітнішими. Кожна група отримує завдання без заздалегідь відомого результату. Учитель/асистент вчителя можуть структурувати діяльність учнів, надаючи їм спеціальні вказівки чи інструкції. Учням групи базового рівня потрібно допомагати найбільше – із розробленням плану дослідження, його безпосереднім проведенням, а також узагальненням результатів. Учні з групи просунутого рівня мають самі визначити, що потрібно робити, без додаткових інструкцій. Група учнів, які працюють на рівні року свого навчання (актуальний рівень), перебуватиме десь посередині (залежно від підготовленості учасників).

Група 1 – базовий рівень.

Учні отримують ложки різного розміру (чайні, десертні, столові); піпетку; паперові серветки та захисне покриття для парти. Скільки крапель води поміститься в одній ложці? Чи залежить це від розміру ложки? Спочатку діти мають спрогнозувати, скільки крапель води поміститься в чайній ложці. Вони записують прогнозне число. Потім учні проводять експеримент і занотують фактичну кількість крапель. Експеримент виконується у двох трійках. Далі учні мають повторити його з ложкою іншого розміру. Вчитель пропонує їм обговорити між собою отримані результати. Далі, вчитель має допомогти дітям помітити зв'язки між прогнозним та фактичним числом крапель.

Група 2 – актуальний рівень.

Діти цієї групи мають проекспериментувати чи однаково швидко впадуть на підлогу аркуш паперу (можливо різної щільності і по різному складений, наприклад у літачок), шматок тканини, м'яка іграшка тощо?

Група 3 – просунутий рівень.

Учні цієї групи можуть спробувати виготовити сонячний годинник.

Оцінювання: На цьому уроці оцінювання відбувається на основі даних спостереження вчителя й завершеного дослідження з обґрунтованими висновками учнів.

Учитель може запропонувати різним групам розповісти іншим про те, що вони дізналися. Це може відбуватися в формі загального обговорення усім класом або в трійках по одному учаснику з кожної групи.

Орієнтовний план уроку

Урок диференційований на основі:	Диференційована складова уроку:
<ul style="list-style-type: none">• <u>Рівень підготовленості учнів</u>• <u>Інтереси</u>• <u>Стиль навчання (види діяльності й форми роботи, яким ученю надає перевагу)</u>	<ul style="list-style-type: none">• <u>Навчальні матеріали (зміст)</u>• <u>Види навчальної діяльності (процес)</u>• <u>Способи демонстрації набутих знань, умінь і навичок (продукт)</u>• <u>Навчальне середовище</u>

Предмет: Читання.

Що мають засвоїти учні: опис події або героя художнього твору.

Розуміння вчинків героїв художнього твору допомагає побачити, як ми можемо взаємодіяти з нашими друзями.

Попередня робота: учні вчать переказувати оповідання, розповідати про його основну ідею, зміст, події та описувати ключових персонажів. Види діяльності, які вчитель використовує з урахуванням рівня підготовленості учнів, допомагають зрозуміти зміст художнього твору.

Усім класом: Учитель пропонує учням обговорити в парах, чому важливо працювати разом для досягнення спільної мети. Ця вправа використовується як вступ до основної частини уроку – роботи з оповіданням про дружбу і взаємодію (з підручника, чи спеціально обраним вчителем). Після цього педагог об'єднайте учнів у три групи за різними рівнями.

Група 1 – базовий рівень (рівень підготовленості учнів нижче поточного року навчання).

Учні цієї групи читають на недостатньому рівні і потребують допомоги. Тому вчитель/асистент вчителя спочатку читає їм оповідання вголос або діти слухають його в аудіо записі. Потім учитель пропонує їм переглянути ключові слова й речення (підкреслені, позначені кольором тощо) й поміркувати над такими запитаннями про стосунки персонажів:

1. Як персонажі в оповіданні допомагають одне одному?
2. Що вони роблять?
3. Що означає вираз «поміркувати разом»?
4. Яка подія в оповіданні сподобалася вам найбільше? Чому?

Учитель занотовує відповіді учнів і наприкінці уроку зачитує їх для всього класу.

Група 2 – актуальний рівень.

Діти читають оповідання по черзі й потім обговорюють його, зокрема думку про те, що для досягнення певної мети люди об'єднують свої зусилля. Потім учні у два намальовані кола вписують вчинки двох ключових персонажів.

Між двома колами учні мають записати варіанти того, яким чином ці два герої можуть взаємодіяти. По завершенні завдання діти мають бути готові представити свої «кола» перед усім класом.

Група 3 – просунутий рівень.

Учні читають оповідання про себе та обговорюють, яким чином персонажі досягають спільного бачення. Після цього вони мають запропонувати інші ймовірні види діяльності, які були б доречними в межах цього оповідання. Учні записують ще три ймовірні події, щоб вигадана ними послідовність відповідала реальному фіналу оповідання. Після завершення роботи учні мають бути готовими поділитися своїми напрацюваннями з усім класом.

Оцінювання: *Кожна група працювала над завданням, призначеним спеціально для неї. Тому, спостерігаючи за роботою учнів, учитель має враховувати діяльність кожного у групі, участь у спільному обговоренні, обміні думками наприкінці уроку. Загалом, діти мають продемонструвати розуміння подій і вчинків персонажів оповідання.*

1.4. Дієві підходи формування та розвитку базових наскрізних умінь і навичок

У перші роки навчання надзвичайно важливо сформувати в учнів низку базових наскрізних умінь і навичок, які стануть основою для розвитку практично всіх компетентностей, передбачених освітніми стандартами. У деяких учнів з ООП вони формуватимуться достатньо тривалий час і їх розвиток потребуватиме постійної актуалізації та системних опрацювань на основі різного навчального матеріалу і в різних обставинах.

Насамперед, педагоги мають ретельно вивчити та з'ясувати стан розвитку в учнів з ООП уваги, пам'яті, мислення, сприйняття тощо. Комплексне оцінювання дасть відповіді на більшість з цих питань.

Ми нагадаємо окремі прийоми розвитку сприйняття, уваги, пам'яті, мислення тощо, які стануть в нагоді педагогам у щоденній практичній діяльності.

Сприйняття

Вплив ослабленого сприйняття	Варто використовувати під час навчання
- труднощі розпізнавання схожих за обрисами букв, цифр, слів і виразів схожих за звучанням; - неточне розуміння текстів, літературних описів, завдань та інструкцій;	- множинні способи представлення інформації; - зважати на обмежений "обсяг робочої пам'яті" дитини (навчальний матеріал слід представляти невеликими частинами);
- недостатність у сприйнятті часово-просторових параметрів і, відповідно, труднощі у виконанні завдань, які пов'язані з цим	- формулювання інструкцій та розпоряджень коротко і зрозуміло; - використання програмного забезпечення, спрямованого одночасно на кілька відчуттів

Види діяльності, що сприяють розвиткові сприйняття (зорового, слухового, тактильного, сприйняття простору і часу, цілого та частини)

- ❖ *Ігри на орієнтування у приміщенні класу, будівлі освітнього закладу, на природі. «Читання» і складання простих схем розташування. Ігри з використанням слів, що позначають просторово-часові відношення (ліворуч-праворуч, знизу-зверху, до-після тощо).*
- ❖ *Вправи на визначення часових відношень (співвідношення між порами року, місяцями, днями тижня, часом доби). Часова вісь та її позначки/графіки, вправи з годинником, секундоміром тощо.*
- ❖ *Ігри з використанням багатокомпонентних завдань (торкнися правою рукою лівого вуха; візьми синій кубик з другої полиці знизу і поклади на підвіконня праворуч тощо).*
- ❖ *Малювання за інструкцією на аркушах у клітинку.*
- ❖ *Впізнавання цілого зображення за окремими елементами. Збір конструктора Lego за схемою чи малюнком. Збір пазлів. Збір предметів з картонних заготовок (коробок, упаковок тощо).*

- ❖ Пошук подібностей і відмінностей на малюнках.
- ❖ Пошук певної букви/цифри в таблиці, де у клітинках вписані різні (чи подібні за обрисами) букви/цифри.
- ❖ Малювання за контурами. Малювання за зразком.
- ❖ Ігри на повтори ритмічного малюнку; визначення звуків природи/музичних інструментів/ «побутових» звуків; розпізнавання слів, схожих за звучанням.
- ❖ Ігри на розпізнавання на дотик предметів; текстури; ліплення заданих форм (з глини, пластиліну тощо).
- ❖ Ігри на координацію рухів власного тіла; точності кидків м'яча, стрибків («класики», «гра в резинку»).
- ❖ Ігри на розпізнавання запахів і їх вербалізація.

Увага

Увагою учнів під час навчання керують вже наявні в них знання та установки. Усвідомлена увага пов'язана з метою чи наміром дитини керувати власною діяльністю (ігровою, навчальною).

Вплив ослабленої уваги	Варто використовувати під час навчання
<ul style="list-style-type: none"> - ученя відволікається під впливом випадкових або сторонніх чинників; - не в змозі запам'ятати навчальний матеріал, забуває пояснення; - припускається численних помилок, не звертає уваги на деталі 	<ul style="list-style-type: none"> - усування зовнішніх перешкод і чинників, що відволікають; дотримання порядку на робочому місці; - зміна видів діяльності для активізації або перепочинку різних відділів мозку; - часта актуалізація наявних знань ("мозкові штурми", картки-пам'ятки тощо)
<ul style="list-style-type: none"> - не в змозі зосередитись на певній діяльності; - має труднощі планування часу, дезорганізований, губить особисті речі тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - спільна з педагогом діяльність, з коментуванням дій; - часта і недовготривала експериментальна діяльність під керівництвом вчителя; - постійний зворотний зв'язок з педагогом; - вправи на зосередження, дихальні вправи, планування часу та організації діяльності

Види діяльності, що сприяють розвитку уваги

- ❖ Вибір належного робочого місця для учня; привчання виконувати короткі інструкції (слухай, дивись, почекай тощо); відпрацювання стереотипних дій (розміщення навчальних матеріалів на парті, підготовка до певного виду діяльності тощо).
- ❖ Використання лаконічного та реалістичного унаочнення (без зайвих деталей і кольорів).
- ❖ Графічне виокремлення важливої інформації в текстах та завданнях.
- ❖ Діяльність та ігри спочатку за імітацією дій педагога, згодом за короткою інструкцією.
- ❖ Постійне вербалізоване оцінювання дій учня (що правильно, що виправити, як саме тощо); доброзичливий зворотний зв'язок.

- ❖ *Навчання учнів регулювати та планувати власну діяльність (надання зразків, алгоритмів, інструкцій, планів спостережень, покрокового вирішення проблемних ситуацій тощо).*
- ❖ *Навчання самоперевірки та самоконтролю.*
- ❖ *Урізноманітнення діяльності (групової, індивідуальної); формулювання чіткої мети діяльності/інструкцій/правил; часте повторювання знайомих учневі завдань і дій.*
- ❖ *Ігри на складання пазлів, конструкторів за зразком чи схемою, пошук виходу з лабіринту, пошук відмінностей на зображеннях, малювання за інструкцією (правою та лівою рукою), пошук певної букви/цифри в таблиці серед інших букв і цифр (або певних зображень серед інших). Прослуховування аудіо матеріалів (спочатку коротких, згодом триваліших за часом).*
- ❖ *Ритмічно-рухові вправи (відтворення ритмічного малюнку чи серії рухів).*

Пам'ять

Вплив ослабленої пам'яті	Варто використовувати під час навчання
<ul style="list-style-type: none"> - ускладнене опанування алфавіту, послідовності цифр; - труднощі запам'ятовування імен, дат, слів іншомовного походження; - недостатнє розуміння фраз більше 5 слів 	<ul style="list-style-type: none"> - навчання прийомів тренування пам'яті; прийомів ейдетики; - опанування моторних навичок, прийомів усвідомленого повторення
<ul style="list-style-type: none"> - ускладнене засвоєння орфографічних правил і труднощі їх застосування; математичних формул, алгоритмів вирішення задач - труднощі вивчення напам'ять, пригадування вивченого матеріалу 	<ul style="list-style-type: none"> - ключові слова, таблиці, схеми для запам'ятовування; - створення унаочнень для будь-якого матеріалу (навчання учнів як це робити самостійно)

Види діяльності, що сприяють розвиткові пам'яті

- ❖ *Адаптація матеріалів вивчення (поділ на частини, спрощення тощо) з урахуванням обсягу робочої пам'яті учня.*
- ❖ *Письмові та графічні інструкції для полегшення запам'ятовування.*
- ❖ *Розташування матеріалу на окремих аркушах (картках), які легко переглядати і повторювати вивчене.*
- ❖ *Спеціальне маркування матеріалу, що полегшує пригадування чи відтворення.*
- ❖ *Навчання як створювати індивідуальні графічні алгоритми для запам'ятовування/пригадування/відтворення.*
- ❖ *Вправи на самостійну роботу з графічними та візуальними алгоритмами діяльності.*
- ❖ *Навчання створювати зв'язки між вивченим матеріалом і тим, що вивчається зараз; постійні вправи на актуалізацію таких зв'язків.*
- ❖ *Навчання прийомів тренування пам'яті/запам'ятовування та їх постійне використання.*

- ❖ Використання ключових слів, схем, таблиць для запам'ятовування.
- ❖ Візуалізація/унаочнення будь-якого навчального матеріалу; групування матеріалу за ієрархічними категоріями; стиснення інформації тощо.
- ❖ Навчання прийомів читання «про себе» (мовчки); прийомів переказу, відповідей на запитання.

Мислення

Вплив ослабленого мислення	Варто використовувати під час навчання
-проявляється під час навчання з усіх дисциплін, де необхідне постійне застосування:	- розподілення проблеми/завдання на легші для оперування частини; - створення загальної картини з окремих рішень за допомогою аналітичних прийомів; - розвивати навички розташування у правильній послідовності окремих елементів;
-аналізу та синтезу; -упорядкування; -порівняння; категоризації; -асоціації чи пошуку й визначення зв'язків; -відповіді на запитання та формулювання запитань тощо	- розвивати вміння формулювати критерії порівняння; -розвивати вміння групувати матеріал за категоріями (розчленовувати на структурні частини); - тренувати навички сприйняття інформації за допомогою всіх відчуттів

Види діяльності, що сприяють розвиткові аналізу

Загалом аналізом можна вважати поділ матеріалу/проблеми на окремі частини, якими легше та зручніше оперувати, а також розглядати/розв'язувати відокремлено. Учні слід спонукати до поділу/поєднання цих частин таким чином, аби це дало їм змогу вирішити проблему/осмислити і запам'ятати навчальний матеріал.

- ❖ Діяльність із реальними об'єктами (збирання і розбирання предметів/конструктора/пазлів формує усвідомлення, що будь-яке завдання і проблеми можна вирішити покроково).
- ❖ Опрацювання навичок письма (окремих букв, цифр, їх поєднань, сполучень тощо).
- ❖ Опанування навичок вирішення завдань/проблем різного характеру (з використання певних моделей /алгоритмів).
- ❖ Розвиток навичок читання (словами, словосполученнями, абзацами).
- ❖ Розвиток навичок роботи з текстами (алгоритми для розуміння прочитаного, алгоритми/плани написання есе, описів, творів, переказів тощо).

Види діяльності, що сприяють розвиткові синтезу

Загалом синтезом можна вважати створення цілісної картини з окремих елементів, послуговуючись аналітичними навичками, об'єднання окремих рішень в єдине ціле.

- ❖ Запис окремих обміркованих частин (під час роботи над творами).
- ❖ Розподіл рішення на окремі частини (під час виконання вправ).

- ❖ Створення візуальних проектних матеріалів (панно, стінгазети, стенду, колажу тощо).
- ❖ Всі види діяльності, які покроково приводять до створення цілісного продукту.

Види діяльності, що сприяють розвиткові навичок порівняння

- ❖ Насамперед, учень має бути спроможним окремо описати кожен з об'єктів, які порівнюються. Також слід якомога точніше сформулювати критерії порівняння (що саме з чим порівнюється). Варто дотримуватися такої послідовності: визначити подібне в об'єктах порівняння, потім – відмінне, на завершення – спільні риси.
- ❖ Чіткі та зрозумілі критерії допомагають учневі скласти основу для опису порівняння, зробити логічний вибір, усвідомити та обґрунтувати своє рішення.
- ❖ Побутові ситуації та матеріали з різних навчальних предметів дають широкий спектр можливостей для тренування навичок порівняння (погода, ціни в магазині, тривалість чогось, зовнішні ознаки об'єктів тощо).

Діяльність учня доречно підтримувати застосовуючи своєрідні **опори**: наприклад, речення, словосполучення, певні слова, які починають чи завершують думку тощо. Такі **опори** допомагають дитині зосередитися безпосередньо на важливій інформації, а також розвивають навички виконання письмових завдань, усних відповідей/ доповідей/ презентацій. Створення опор варто опрацьовувати, використовуючи інструкції, пояснення, правила тощо. Наприклад, це може виглядати як картки-алгоритми:

<u>ДОПОВІДЬ</u>	<u>ОПИС ПРОЦЕСУ</u>	<u>ДИСКУСІЯ</u>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Я вирішив дізнатися..., тому що... 2. Я вже знав, що... 3. Потрібно було дізнатися більше про (спостерігати за/ зібрати інформацію)... 4. Я дізнався, що... 5. Найцікавіше, про що я дізнався, це ... 6. Цю інформацію я отримав з (дізнався від/ дізнався внаслідок)... <p><i>Модна використовувати під час будь-яких експериментів, вивчення дисциплін природничого циклу, у процесі дослідницьких робіт чи проектів.</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мата завдання полягала в тому, щоб... 2. Спочатку ... 3. Потім ... 4. Далі ... 5. Врешті... <p><i>Так орієнтовно може відбуватися покроковий опис будь-якого процесу на будь-якому уроці (для учнів початкової ланки можлива більша деталізація і конкретизація алгоритму).</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Є різні думки/дані про... 2. Одні з них такі... 3. Підтвердженням цьому є... 4. Інші вважають, що... 5. На користь цього свідчать такі думки/дані... 6. Зважаючи на це, я розмірковував так... 7. Моя думка ґрунтується на тому, що.... <p><i>Така поетапність доречна як для письмових робіт, так і для усних відповідей/доповідей, які мають на меті представити різні точки зору і різні аргументи. Прийнятно для використання на уроках предметів гуманітарного циклу.</i></p>

****** Лексика, що використовується у таких картках-алгоритмах має відповідати актуальному активному словнику учнів певної вікової групи.

Види діяльності, що сприяють розвиткові навичок впорядкування

Впорядкування засновується на навичках аналізу та синтезу і загалом полягає в умінні розташовувати в певному порядку окремі елементи цілого відповідно до мети конкретного завдання.

- ❖ *Вибудовування окремих частин алгоритму в логічній послідовності.*
- ❖ *Послідовне розташування етапів діяльності (виготовлення тощо).*
- ❖ *Упорядкування матеріалів власного портфоліо (фото, творчі роботи тощо).*
- ❖ *Впорядкування розрізної інформації для підготовки переказу/ повідомлення тощо (розуміння причинно-наслідкових зв'язків, логіки часової динаміки та ін.).*
- ❖ *Запис і впорядкування на окремих аркушах певної інформації для подальшого вибудовування причинно-наслідкових зв'язків.*
- ❖ *Використання для вправ на впорядкування деформованих текстів чи реальних предметів.*
- ❖ *Під час навчання впорядкуванню (як мисленнєвої навички) слід роз'яснювати учню наслідки помилок, що виникають через хибний порядок розташування інформації.*

Види діяльності, що сприяють розвиткові навичок категоризації

- ❖ *Один з найефективніших способів запам'ятовування навчального матеріалу (а також покращення пам'яті) – «розщеплення» інформації на невеликі частини. Це потребує вироблення навичок групування матеріалу на окремі категорії чи смислові групи. Опанувавши їх, учень зможе краще зосереджуватися на менших частинах та швидше усвідомлювати нову інформацію.*
- ❖ *Під час «розщеплення» використовується природна здатність мозку шукати зв'язок і порядок у матеріалі, який вивчається (завершена думка, абзац тощо). Спочатку педагог презентує новий матеріал малими структурованими частинами, звертаючи увагу дітей на це групування у підсумку уроку. Під час навчання учні поступово розвивають уміння самостійно опрацьовувати матеріал, який вивчається, використовуючи прийом категоризації за зручними для себе критеріями.*

Види діяльності, що сприяють розвиткові асоціацій

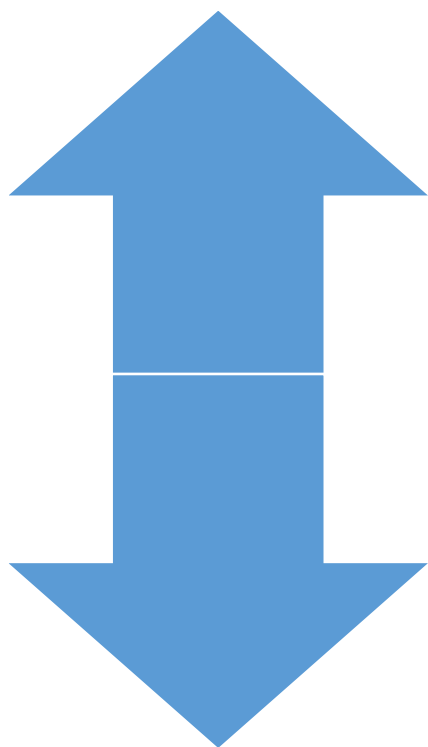
або пошуку та встановленню зв'язків

- ❖ *Використання всіх відчуттів (слух, зір, тактильні відчуття, нюх).*
- ❖ *Фіксування важливої інформації з допомогою візуальних, аудіальних, кінестетичних прийомів, які також сприяють кращому запам'ятовуванню.*
- ❖ *Створення у навчальних ситуаціях якомога більше асоціацій та асоціативних рядів.*
- ❖ *Навчання учнів використовувати символічні позначки для створення пам'яток.*

Далі розглянемо окремі прийоми формування та розвитку базових наскрізних вмінь і навичок, які мають опанувати учні з ООП для успішного академічного залучення.

Розуміння прочитаного тексту та його критичний аналіз – це одна із цілей навчання читання, яка підходить для всіх учнів початкової ланки (для наступних ланок освіти вона також лишається актуальною, зважаючи на специфічні труднощі учнів з ООП). Вона вважається наскрізною, оскільки саме від неї залежить якість опанування практично всіх предметних галузей. Водночас, глибина розуміння й аналізу тексту залежить від рівня розвитку та підготовленості дітей, від особливостей їхньої навчальної діяльності та багатьох інших аспектів. Тому широкі навчальні цілі задають загальні параметри для організації навчального процесу в поліморфному класі та слугують орієнтиром для викладання й оцінювання в перший період навчання в загальноосвітньому закладі. Кожна широка навчальна ціль містить у собі низку специфічних очікуваних результатів для учнів із різним рівнем розвитку та ступенем індивідуальних можливостей. Вчитель має інтегрувати ці очікувані результати у вивчення різних предметних галузей та на їхній основі скласти короткотермінові плани роботи (в ідеалі для кожного учня класу). Крім того, ці широкі навчальні цілі відіграють провідну роль у плануванні тільки на перших етапах, поки вчитель збирає дані про учнів, узагальнює результати оцінювання за висновками ІРЦ та оцінювання в класі, вирішує організаційні моменти та добирає методики (див. Параграф Оцінювання в класі). Далі, усі окреслені очікувані результати досягаються в процесі традиційного інтенсивного навчання (див параграф Стратегії навчання) за допомогою таких методик, як моделювання цільових навичок, «розмірковування вголос», групового обговорення тощо.

Неформальна перевірка читання

Зазвичай вона складається з двох основних частин: впізнавання слова та читання фрагменту тексту. Інтерпретація неформальних перевірок читання базується на критеріях виконання (впізнаванні і розуміння), та має три рівні: незалежне, кориговане та незадовільне читання.

Незалежне читання – це рівень, на якому учень читає вільно та із задоволенням (правильність впізнавання слів складає 96-99%, правильність розуміння 75-90% і більше).

На рівні *коригованого навчання* учень правильно читає з допомогою (правильність впізнавання слів складає 92-95%, правильність розуміння 60-75%).

Незадовільне читання – на цьому рівні процес читання для учня загальмований (правильність впізнавання слів складає значно менше 90-92%, правильність розуміння суттєво менше 60-75%), характеризується послабленим розумінням і труднощами впізнавання слів.

Нижче подано приклади широких навчальних цілей, які можуть доповнити ті, що окреслені у стандартах освіти. Вони задають спрямування для організації навчального процесу в початковій ланці освіти. При цьому зміст навчальних програм слугує засобом для вироблення на вдосконалення відповідних навичок упродовж кожного навчального року. У таблиці подано приклади цілей або загального очікуваного результату з читання, а також перелічено окремі навички, які мають забезпечити глибше розуміння прочитаного тексту і спроможність дати свій відгук на нього. У перший рік навчання вчитель має максимально «вирівняти» початкову підготовленість учнів та розвинути базові навички навчання.

1 -2 рік навчання	2-3 рік навчання
<i>З опорою на попередні знання:</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлювати зв'язок між усним мовленням та друкованим словом, ілюстраціями; • розуміти, що історії, інформацію та особистий досвід можна зафіксувати за допомогою друкованого слова, що їх можна слухати, читати або переглядати; • усвідомлювати, що друковане слово та ілюстрації пов'язані між собою певним змістом; • розуміти, що друкований текст побудований у певний передбачуваний спосіб; 	<ul style="list-style-type: none"> • використовувати попередній досвід і знання, щоб осмислювати усні, друковані тексти та медійну/ілюстративну інформацію; • використовувати вміння орієнтуватися в ілюстраціях, знання слів, речень, прогнозованих моделей словотворення, щоб конструювати та підтверджувати їхній зміст; • використовувати знання друкованого слова, вміння орієнтуватися в ілюстраціях, книжкових обкладинках і титульних сторінках для конструювання та підтвердження їх смислу
<i>Застосування навчальних стратегій для розуміння прочитаного</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • слухаючи оповідання, починати формувати навички мовного прогнозування; • ставити запитання і висловлювати власні коментарі під час слухання та читання; • пригадувати події та персонажів у прослуханих оповіданнях; • уміти читати прості написи, символи, слова, які мають певне значення для дитини, і деякі слова в тексті; 	<ul style="list-style-type: none"> • за допомогою навичок мовного прогнозування визначати незнайомі слова в контексті речення; • застосовувати різноманітні стратегії, наприклад, прогнозування, перечитування та подальше читання; • обговорювати друковані тексти та інші медійні / ілюстративні матеріали, які дитина раніше бачила або читала; • визначати головну думку або тему тексту

Слід зауважити, що параметри, окреслені у цих таблицях, можуть досягатися різними учнями з ООП в індивідуальному для кожного з них темпі.

Тому позначення років навчання тут подані доволі умовно. Втім, вони послідовні для формулювання цілей в ІІР учня, моніторингу їх досягнення та перспективного планування розвитку дитини у цій сфері. Також педагог спільно з асистентом вчителя можуть співвіднести ці таблиці із таксономією Блума (подану вище). Співпадіння певних параметрів підтверджує поточний рівень підготовленості учня, а також дає підстави зосередити увагу на доборі такого навчального матеріалу/текстів та практичних завдань, які б поступово просували його в розвитку конкретних умінь і навичок.

3-4 рік навчання	4-5 рік навчання
<i>З опорою на попередні знання:</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • використовувати випадки з особистого досвіду, знання слів, речень, стилістичних характеристик оповідань різних жанрів, прочитаних або прослуханих раніше, щоб засвоювати зміст і підтверджувати його; • використовувати знання структури, яка характерна для друкованого тексту й оповідань, наприклад: книжкових обкладинок, назв, малюнків і типових початків, щоб засвоювати зміст і підтверджувати його 	<ul style="list-style-type: none"> • ділитися ідеями, сформованими на основі своїх зацікавлень, випадків з власного досвіду, які стосуються нових ідей та інформації; • визначати різні способи побудови усних, друкованих текстів та інших медійних / ілюстративних матеріалів, зокрема, оповідань, підручників, ілюстрованих словників, словників для дітей молодшого шкільного віку, та використовувати їх для конструювання і підтвердження змісту
<i>Застосування навчальних стратегій для розуміння прочитаного</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • використовувати знання мови для прогнозування слів під час читання оповідань; • застосовувати різноманітні стратегії, наприклад, ставити запитання, прогнозувати, помічати зв'язки між складовими оповідання та робити висновки; • визначати головну думку або тему та додаткову супровідну інформацію в простих текстах 	<ul style="list-style-type: none"> • використовувати знання, щоб прогнозувати слова й будувати речення під час читання текстів; • застосовувати різноманітні стратегії, наприклад: ставити мету, знаходити підтвердження попередньо висловлених прогнозів, висловлювати логічні припущення та робити висновки; • визначати головну думку або тему та додаткову супровідну інформацію в простих текстах

Перший період навчання (для різних учнів з ООП він може тривати більше або менше часу) будується переважно на основі широких навчальних результатів. У цей час вчитель має зосередити зусилля на виробленні в учнів навичок формулювати запитання, структурувати інформацію, на вдосконаленні

навичок читання, тренуванні навичок дотримання пунктуації, наданні власного відгуку на текст, а також практичних навичок спільної роботи в групі ровесників.

Для роздумів

Поспостерігайте за собою та вашим близьким оточенням.

Чи вичерпними і зрозумілими є ваші запитання?

Чи вичерпними і зрозумілими є відповіді на запитання?

Чи часто доводиться ставити додаткові запитання, аби інформація була повною для її усвідомлення?

Як не дивно, чимало людей дають відповідь не на те запитання, яке їм адресовано.

Навчання формулювати запитання та відповіді.

Уміння чітко формулювати запитання беззаперечно знадобиться учням не лише у шкільні та студентські роки, а й в дорослому повсякденному житті, щоб краще вирішувати різноманітні проблеми, самостійно навчатися, працювати, спілкуватися тощо.

Майже кожен із учнів на момент вступу до школи перебуває на певному рівні сформованості цієї навички. Чимало дітей з ООП здатні формулювати прості запитання до простих текстів/усної інформації/розповіді під керівництвом педагога. Зі збільшенням складності текстів складнішим має бути і рівень запитань, а міра допомоги педагогом зменшуватися. Аби сформувати стійкі вміння і навички опрацьовувати (запитувати, відповідати на запитання) навчальні тексти/інформацію дітям необхідно засвоїти *типи запитань*.

Зазвичай, відповідь на «миттєве» запитання (Це правильно? Так. Ні.) міститься в одному слові. Запитання на зразок «Як ти вважаєш?» спонукають до роздумів і пошуку інформації. Для відповіді на них слід уважно проаналізувати окремі частини тексту.

Зазвичай, відповідь на «миттєве» запитання (Це правильно? Так. Ні.) міститься в одному слові. Запитання на зразок «Як ти вважаєш?» спонукають до роздумів і пошуку інформації. Для відповіді на них слід уважно проаналізувати окремі частини тексту.

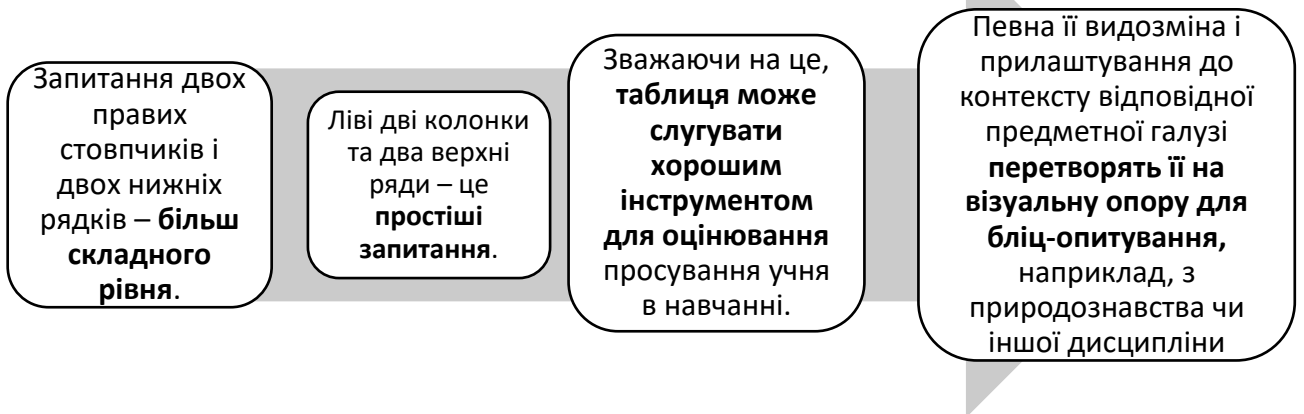
«Мале» запитання орієнтоване на пошук фактичної інформації («миттєве» запитання: Де живе заєць? У норі) або ж потребує простої відповіді, наприклад «так» чи «ні» (Узимку день коротший? Так).

«Велике» запитання є відкритим та потребує більш продуманої відповіді. Учні ставлять «великі» та «малі» запитання під час читання художнього твору, навчального матеріалу підручника, інформаційного (наприклад, у журналі) тощо.

Для учнів свого класу педагог може обрати власні назви для різних типів запитань, позначити їх певним жестом чи візуальним зображенням. Головне, щоб учні розуміли сутність.

СПРОБУЙТЕ ТАКЕ

Для вироблення в учнів уміння формулювати, розуміти та відповідати на запитання можна застосувати ефективний прийом – *матрицю запитань*.⁶ Її сутність полягає в тому, що з пари слів у кожній її клітинці можна сформулювати запитання загального характеру, прийняттого у будь-якій галузі знань.

Матриця запитань

	Що?	Де / Коли?	Який?	Хто?	Чому?	Як?
[є]	1.	2.	3.	4.	5	6
[зробив]	7.	8.	9.	10.	11.	12.
[може зробити]	13.	14.	15.	16.	17.	18.
[зробив би]	19.	20.	21.	22.	23.	24.
[зробить]	25	26	27	28	29	30
[ймовірно зробить]	31	32	33	34	35	36

Клітинки – матриці розташовані в ієрархічному порядку, що відображає різні рівні інтелектуальних процесів. (Пропонуємо співвіднести її з таксономією Блума. Педагог та асистент вчителя одразу помітять безпосередню залежність між рівнями таксономії Блума і рівнем складності запитань у запропонованій таблиці). Педагог може на цій основі скласти власну матрицю відповідно до ступеня складності матеріалу та підготовленості учнів.

⁶ Матриця запитань (Q-Matrix), розроблена Відерхольд (Wiederhold, 1988).

Доволі легко використовувати матрицю запитань в якості інструменту оцінювання. Насамперед потрібно виявити, які саме запитання є цілком зрозумілими для учнів, на які вони можуть впевнено відповісти, які можуть самостійно використовувати. Доречно, аби ця таблиця (можливо оформлена в спрощеному вигляді) була в полі зору на всіх уроках. Запитання, які поки що заскладні для дітей, варто тимчасово заклеїти, щоб вони не відволікали учнів. Доступні запитання слід системно опрацьовувати та автоматизувати в найрізноманітніший спосіб. Поступово в обіг мають вводитися нові типи запитань.

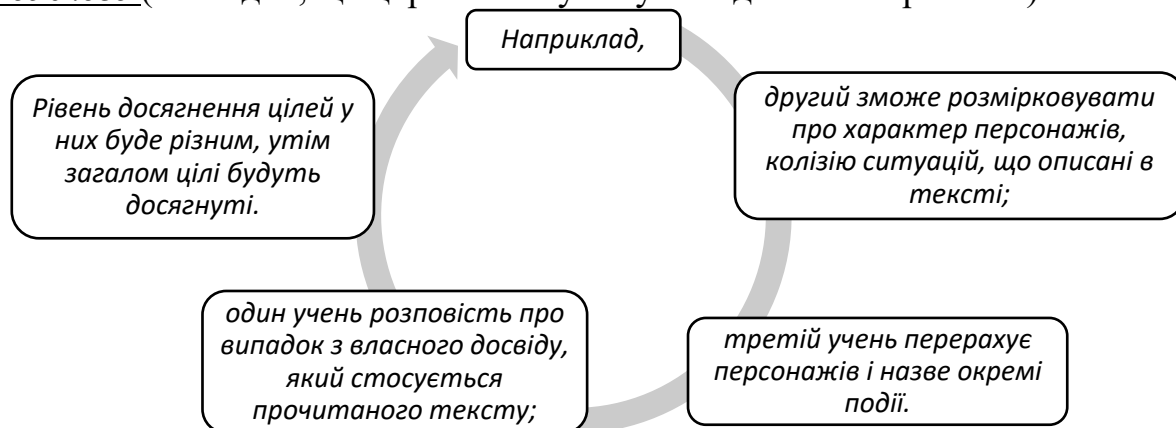
Пропонуємо кілька прикладів, які допоможуть **розвивати уміння формулювати та відповідати на запитання** в учнів з ООП.

- Щоб навчати учнів ставити запитання та відповідати на них, доречно організовувати роботу в групах (використовуючи різноманітні методики кооперативного навчання). Наприклад, після ознайомлення з текстом діти складають список запитань і потім обирають з них 3-4 найкращі. Далі групи обмінюються своїми запитаннями і відповідають на них.
- Також для опрацювання цих навичок ефективна робота парами. Її можна організувати на уроці спонтанно, без попереднього планування. Наприклад, під час читання тексту педагог може запропонувати учням повернутися до свого однокласника (праворуч / ліворуч) і поставити одне запитання. Потім учні міняються ролями. Безперечно, що рівень таких запитань відповідатиме рівню підготовленості учнів. Спостерігаючи за роботою в парах, педагог може скласти чітке уявлення про те, наскільки діти в класі різняться за рівнем засвоєння знань, умінь і навичок, за своїми індивідуальними здібностями, і надалі добирати для них тексти відповідної складності.

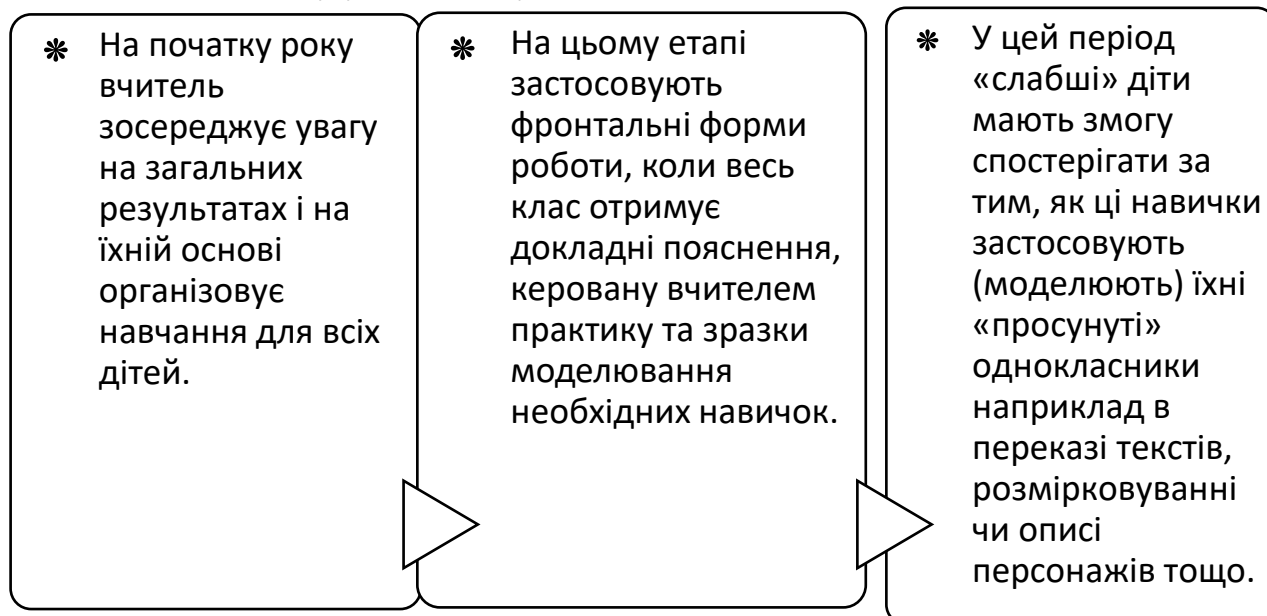
Розуміння тексту й особистий відгук на нього.

Незалежно від здібностей, усі учні здатні надавати свій відгук на текст на тому чи іншому рівні (формулювати запитання, передбачати події, співвідносити зміст тексту зі своїми попередніми знаннями). Педагог має акцентовано приділяти увагу формуванню в учнів навичок **формулювати особистий відгук на текст**.

Всі учні класу мають розуміти текст і вміти реагувати на нього (це загальна ціль для всього класу) на певному індивідуальному рівні, максимально можливому для кожного (очевидно, що ці рівні можуть бути надзвичайно різними).

Таких загальних цілей / результатів можна досягати в роботі з учнями з різним рівнем підготовленості, успішності та індивідуальних потенційних можливостей. У навчальному процесі вчитель має постійно тримати у фокусі уваги саме ці важливі для учнів уміння та навички, з кожним роком продовжуючи допомагати дітям удосконалювати їх. Досягнення цих цілей відбувається поступово. Поступальний характер виявляється в зростанні рівня складності, на якому учні виконують завдання.

У процесі навчання учні поступово навчаються розрізняти літературні жанри, класифікувати персонажів тощо, їхній відгук на текст ускладнюється. Багатьом учням з ООП доволі складно тонко й глибоко розуміти низку нюансів. Тож ці навички потрібно системно формувати і тренувати. Нижче на схемі представлено кілька позицій, що демонструють поступове ускладнення і розширення відгуку на текст, які педагог має тримати у фокусі уваги, маючи на меті поступовий прогрес своїх учнів у опануванні цієї навички (порівняйте з таксономією Блума) (див 1.1).

Кожен із зазначених параметрів має бути неодноразово змодельований вчителем, по можливості алгоритмізований за допомогою карток-пам'яток, опрацьований з учнями через різноманітні форми роботи.

У початковій ланці освіти педагог має організувати роботу з текстом із обов'язковими етапами моделювання варіантів відгуку на нього та системного обговорення прочитаного. Доречно застосовувати роботу парами чи в малих групах.

Завдяки груповій роботі слабші учні отримують кращі зразки для наслідування, для розвитку власного мовлення та глибшого/ширшого відгуку на текст.

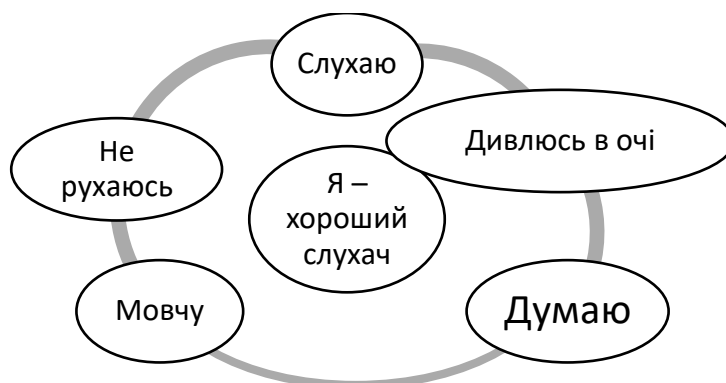
Читання тексту вголос допомагає залучити до роботи учнів, яким з труднощами дається опанування читання.

Із варіюванням складності матеріалів для читання діти отримують можливість опрацьовувати тексти відповідно до свого рівня підготовленості. Після переходу до старшої школи учні уже зможуть достатньо глибоко розуміти зміст текстів та реагувати на них належним чином.

Педагог має прагнути, аби в початковій ланці освіти учні в засвоїли окремі продуктивні навчальні стратегії. Так, зокрема, алгоритм роботи з текстом підручника значною мірою полегшить їхнє навчання в подальшому, коли навчальних дисциплін стане значно більше.

Переглянь	увесь матеріал, щоб отримати повне враження. Зверни увагу на заголовки, підзаголовки, виділений шрифт.
Питай	переглянь запитання, які входять до перевірки теми, а також наприкінці тексту.
Прочитай	перечитай матеріал/текст/завдання, щоб знайти відповіді на запитання.
Перекажи	закрий книжку, дай відповідь на запитання про себе або вголос. Можеш записати коротку відповідь.
Перевір	по закінченні – перевір усі відповіді, щоб упевнитися в їх правильності та у своїх знаннях.
Пам'ятай	те, що виділено іншим кольором/ шрифтом/ підкреслено, щоб знайти відповіді на запитання.

Доречно розмістити в класі різні «пам'ятки», візуально доступні для всіх учнів, як опори для організації певного виду діяльності. Рутинне та систематичне звернення до них поступово привчає молодших школярів до слідування цим діям. *Наприклад:*

Розвиток навичок письма та орфографії.

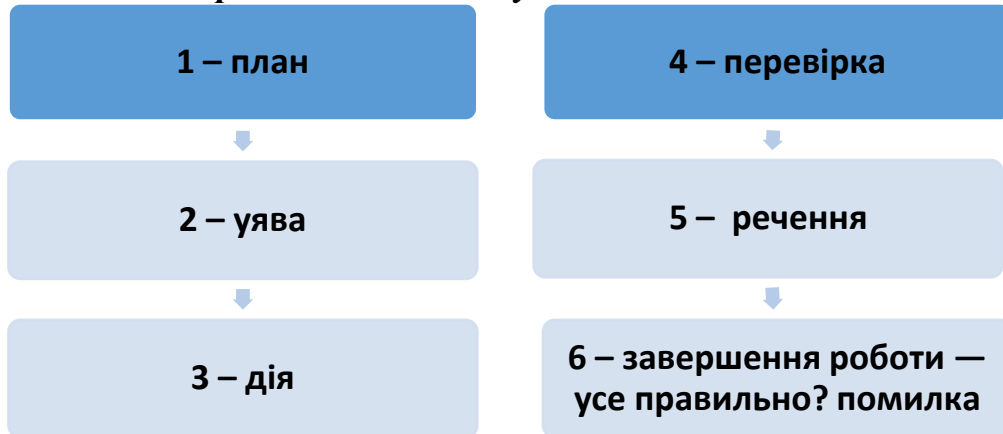
Кожна людина, які пише грамотно, свого часу сформувала власні прийоми дотримання орфографії. Очевидно, аби навчити правильно писати, а також покращити орфографію учнів з ООП, необхідно використовувати спеціальні прийоми. Незалежно від рівня здібностей і можливостей вихованців, учитель має допомагати всім учням набути навичок правопису, активно застосовувати на практиці стратегії грамотного письма. Ймовірно, що наприкінці періоду навчання в початковій ланці не кожен учень з ООП зможе самостійно застосовувати всі ці прийоми. Адже для деяких дітей реалістичною навчальною метою може бути вже те, що вони знатимуть про існування таких прийомів. Водночас, окремі учні можуть почати активно користуватися засвоєними прийомами. Беручи до уваги загальний характер цієї навчальної мети, а також пролонгованість її для більшості учнів з ООП, навчання потрібно організувати гнучко.

Дітям з ООП необхідно докладно пояснювати, коли, де і яким чином застосовувати стратегії, аби запам'ятати правильне написання слів. Над виробленням стратегій дотримання правопису можна працювати впродовж тривалого періоду навчання у школі, адже ця навчальна мета актуальна для учнів з ООП у всіх освітніх ланках.

Приклад орієнтовної стратегії.

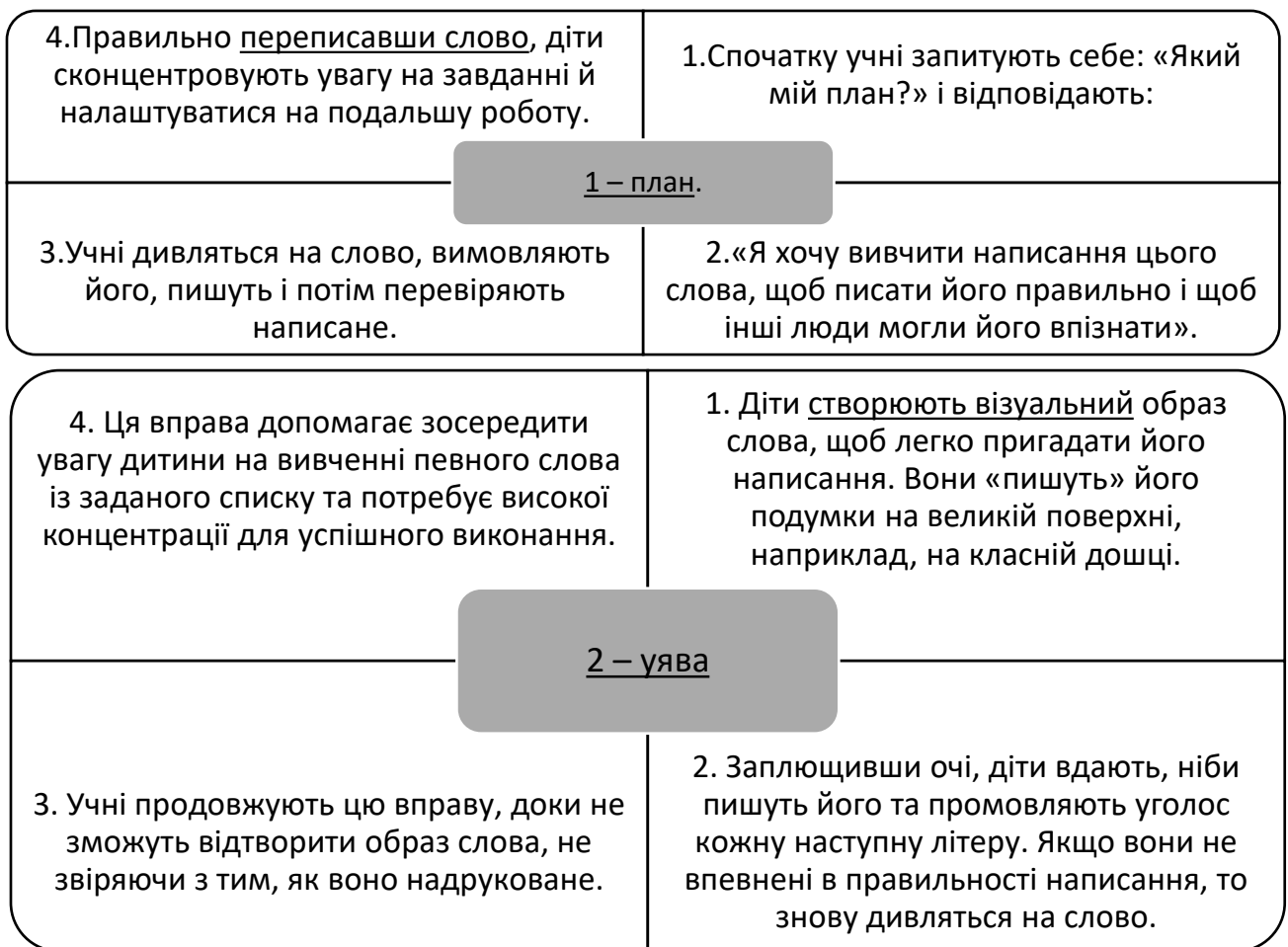
Цю стратегію необхідно застосовувати систематично і пояснювати її дітям під час групової роботи. Запропонований алгоритм доволі простий і дуже корисний для вироблення навичок орфографії. Щоб краще запам'ятати цей алгоритм та послідовність його кроків, можна придумати якийсь мнемонічний прийом чи скласти влучну фразу /віршик.

Алгоритм запам'ятовування складних слів:

На етапах 1, 2 і 3 застосовуються окремі послідовні прийоми, які є невід’ємними складовими навчання орфографії. Адже правильне написання слів передбачає формування відповідних моторних навичок, здатності автоматично пригадувати слова, розрізняти, утримувати їх у пам’яті, засвоювати, а також потребує певної практики. Діти опановують навички орфографії не механічно, а шляхом структурованого опрацювання конкретного слова.

Ось як це має виглядати:

4. Ця діяльність дає змогу певною мірою подолати різноманітні труднощі письма та їхні комбінації. Вербалізація слова полегшує його звуковий аналіз, тоді як його написання й зорове сприйняття сприяють візуальному аналізу.

1. Діти пишуть слово, вимовляючи літеру за літерою. Так вони мають робити двічі, аби впевнитися, що кожного разу написали слово правильно. Ця вправа спрямована на організацію правильних рухових образів.

3 – дія

3. У цій методиці задіяні кілька органів чуття, і тому діти краще вчаться називати, розрізняти, пригадувати й писати слова. Вона також допомагає закріпити візуальний образ слова, сформований та етапі 2.

2. Завдяки їй діти починають розуміти, що кожен склад може бути представлений більше, ніж поєднанням одного приголосного та одного голосного звуків. Коли учні пишуть та промовляють букви, то поступово усвідомлюють співвідношення між звуковими й письмовими символами.

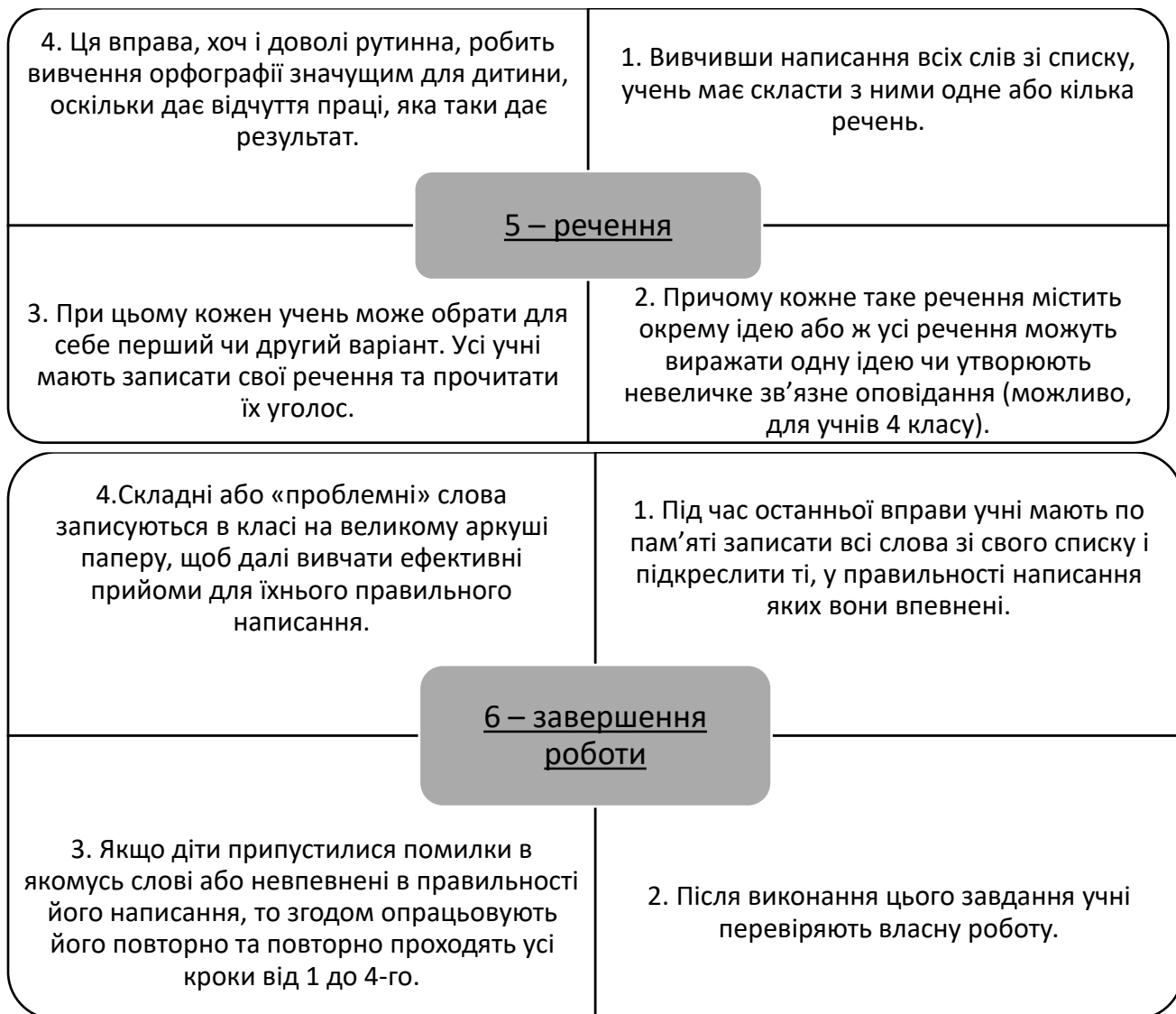
4. Вивчивши одне слово впродовж 4 етапу, учень знову повертається до 1-го: бере наступне слово й далі працює за описаним алгоритмом до повного засвоєння правопису всіх заданих слів.

1. Дитина отримує картку з певним словом із переліку тих, які наразі вивчає, у якому пропущено дві літери. Учень має назвати всі літери у слові й заповнити пропуски.

4 – перевірка

3. Розвиток орфографічних навичок залежить від того, наскільки дитина може зберігати в пам'яті окремі літери (їхні образи) та послідовність. Після виконання вправи зі словарною карткою учень самостійно пише зазначене на ній слово, щоб перевірити свої знання.

2. Ця вправа допомагає учням запам'ятати типові поєднання літер та їхню послідовність в словах, що дуже важливо для вміння писати правильно.

СПРОБУЙТЕ ТАКЕ

У перші шкільні роки в навчанні орфографії увагу слід зосереджувати на тих словах, які доволі часто використовуються у всіх предметних галузях. Досвідчений педагог може скласти відповідний перелік часто вживаних слів, які є в підручниках для початкової ланки освіти. Навіть з наймолодшими учнями можна організувати роботу в парах, під час якої вони вчитимуться писати (наприклад, по 25 слів з цього переліку за певний період), перевіряти правильність та відобразити свої результати на графіку. Коли діти зможуть правильно написати потрібні слова тричі підряд (тобто продемонструють стовідсотковий рівень засвоєння), вони приступають до вивчення наступних 25 слів.

Пропонуємо кілька прикладів **вдосконалення прийомів правильного письма в учнів з ООП.**

- *Учні працюють у групах по 3-4 (бажано однорівневих). Для кожної групи педагог добирає кілька слів з нової теми. Діти виконують завдання із написання цих слів. Важливо, що в процесі такої діяльності учні можуть*

обговорювати ефективні прийоми правильного письма та способи їхнього застосування (перевірні слова, пошук у словнику, пригадування правила правопису, пригадування ейдетичної послідовності тощо). Кожна група має уважно розглянути помилки, яких припустилися її окремі учасники, та визначити найдоцільніший прийом для їхнього усунення в подальших письмових роботах. Потім, працюючи в загальному колективі класу, групи розповідають про обрані стратегії. У такому навчанні успішність визначається на основі покращення колективного результату, і це мотивує учнів з кращими навичками правопису допомагати слабшим учасникам групи зрозуміти та застосовувати прийоми для запам'ятовування правопису слів. Педагог може застосовувати таку форму роботи періодично, оскільки вона дає змогу залучити дітей з різним рівнем підготовленості / здібностей.

- Як один із варіантів для організації роботи з удосконалення правопису, можна запропонувати учням скласти власний перелік слів, які вони хочуть навчитися писати. Це можуть бути слова з їхніх письмових робіт (де вони припустилися помилок), з різноманітних галузей знань або з поточної навчальної теми. Незважаючи на індивідуалізований характер таких списків, навчання варто проводити у фронтальному режимі. З учнями можна обговорювати стратегії правопису (на конкретних прикладах) та досліджувати структуру слів (повторюючи в такий спосіб певні вивчені теми). Цей метод також легко пристосувати для перевірки навичок орфографії. Діти працюють у парах з однокласниками або можна організувати таку роботу зі старшими товаришами, які пропонують письмове завдання і виправляють помилки.

Аби полегшити процес навчання грамотного письма, педагог може рекомендувати учням використовувати простий алгоритм перевірки написаного:

Загальний вигляд	• чи охайна й приваблива моя робота?
Велика літера	• чи стоїть велика буква на початку кожного речення й відповідних іменників?
Правопис	• чи перевірів я правильність написання кожного слова?
Пунктуація	☺ чи дотримався я всіх правил пунктуації?

Цей короткий варіант згодом потрібно розширити до такого:

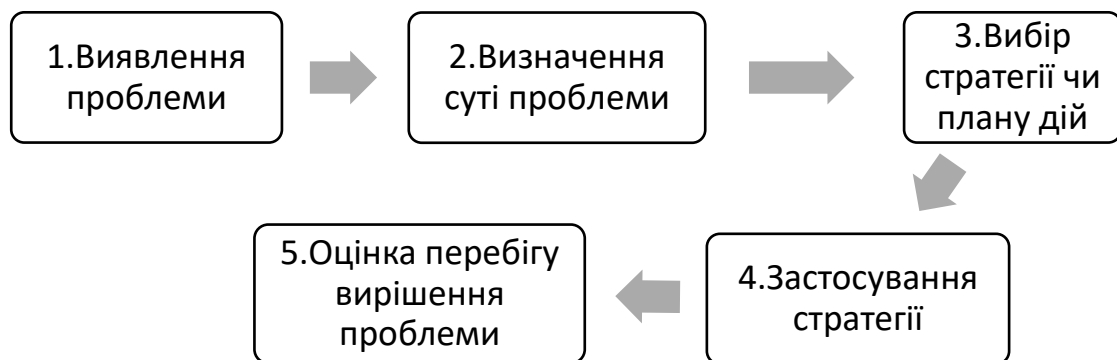

Коли учні навчаться перевіряти свою роботу, то зможуть перевіряти й роботи своїх однокласників під час роботи парами, а з часом навіть заповнювати табличку для порівняння:

	Загальний вигляд	Велика літера	Правопис	Пунктуація
Моя робота				
Однокласник				

1.5. Алгоритми вирішення навчальних завдань та соціальних проблем

Життя кожної людини сповнене постійним вирішенням низки більших чи менших проблем як на побутовому та міжособистісному рівнях, так і на професійному. У дітей це відбувається переважно в межах закладу освіти, коли вони мають вирішувати проблеми академічного характеру та у стосунках з ровесниками. Очевидно, що добре розвинені навички вирішення проблем різного характеру надзвичайно важливі у становленні підростаючого покоління. Для учнів з ООП вони є доволі складними в опануванні та потребують тривалого і системного опрацювання з допомогою дорослих (батьків, педагогів, а часом і психологів). Загалом процес вирішення проблеми можна розподілити на кілька кроків:

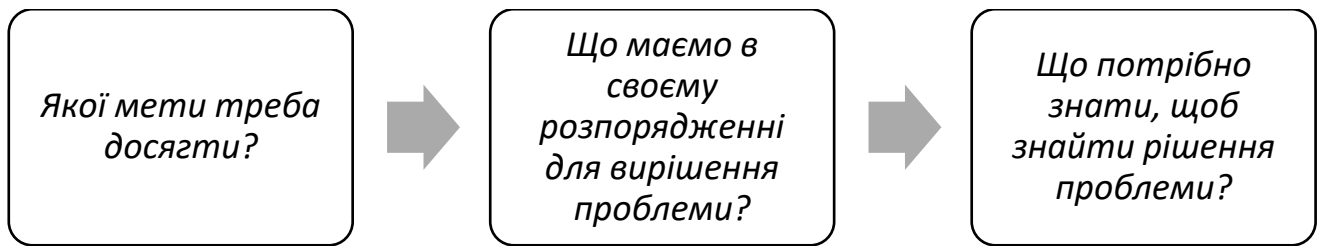
Коротко розглянемо кожен з них.

1. Виявлення проблеми.

Діти з ООП здебільшого мають труднощі в тому, щоб «побачити» й усвідомити проблему. Насамперед це зумовлено відсутністю в них необхідних знань. Також такі діти схильні хибно оцінювати власні спроможності та можливості. Педагоги мають спрямовувати зусилля на те, аби навчити учня розуміти мету (ціль), завдання (кроки до цілі) та знаходити способи їх досягнення. *(Так, наприклад, дитина може бути переконана, що зможе прочитати, зрозуміти, запам'ятати текст після одного-двох прочитувань).* З умінням «побачити» проблему пов'язано вміння спланувати свою діяльність *(наприклад, визначити обсяг матеріалу, який треба вивчити, і час, який для цього знадобиться).*

2. Визначення суті проблеми.

Будь-яку проблему легше вирішити, чим точніше вона буде визначена і описана/уявлена. Її суть можна проговорити усно, або ж скласти певну схему чи модель, яка візуально допоможе дитині. Йдеться про те, що проблему необхідно «розділити» на окремі складові (залежно від наявних у дитини навичок). Послідовно формувати такі навички допомагають питання на кшталт:

Дітям з ООП здебільшого складно повною мірою осягнути та усвідомити завдання, їм бракує інтересу чи зацікавленості (особливо коли виконання потребує довшого часу), вони схильні облишити незавершеним складне завдання тощо. Відтак, педагогам необхідно:

навчати учнів з ООП аналізувати проблему, підтримувати розвиток цієї навички на постійній основі;

надавати нові необхідні знання та допомагати учням їх структурувати і застосовувати;

візуалізувати завдання та структурувати інформацію;

навчати дітей «мови схем», навичок їх самостійного «читання» та створення;

допомагати у виборі допоміжних засобів (схем, алгоритмів, стратегій, моделей) тощо.

3. Вибір стратегії чи плану дій.

Існує чимало стратегій, алгоритмів і моделей дій та схем послідовностей діяльності для вирішення певних проблем і досягнення визначеної мети (як в академічній, так і соціальній сферах). В цій книзі вони також представлені. Зауважимо, що діти з ООП схильні стереотипно використовувати вже відомі їм стратегії дій для вирішення певних проблем/завдань і у випадках з новими викликами. Саме тому вони часто не можуть досягти нової мети. Отже дорослим (батькам, педагогам, психологам, асистентам педагога) необхідно демонструвати дітям різноманітні варіанти вирішення проблем, з якими ще вони не стикалися.

4. Застосування стратегії.

Для того, щоб застосувати план дій, учень з ООП потребує:

керівництва з боку дорослого;

спостереження дорослого за діями дитини;

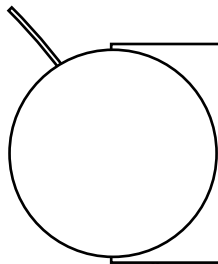
коригування дій дитини (за необхідності)

Педагог має пам'ятати, про такі важливі аспекти: чітке і зрозуміле для дитини визначення проблеми (завдання, мети); добре підібрану та зрозумілу стратегію (алгоритм) вирішення проблеми. Це ключі для простого вирішення проблеми як в академічному, так і соціальному планах.

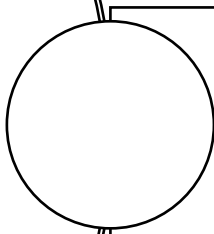
5. Оцінка перебігу вирішення проблеми.

Оцінювання потребує не лише кінцевий результат, також моніторинг необхідний упродовж усього процесу вирішення проблеми (тобто йдеться про оцінювання кожного завдання на шляху просування до мети). Педагог має обговорити з учнем з ООП перебіг рішення (алгоритм дій) і пояснити усі причиново-наслідкові зв'язки різних кроків чи етапів. Ці пояснення мають бути добре продуманими, лаконічними, чіткими та зрозумілими учневі. Опис дій та причин виконання саме їх надзвичайно важливі, позаяк усвідомлення дитиною перебігу діяльності стає запорукою кращих результатів.

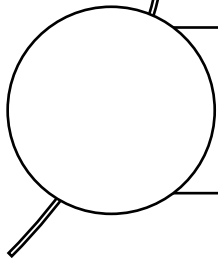
СПРОБУЙТЕ ТАКЕ

Допомога у визначенні проблеми. Учні з ООП потребують допомоги у тих сферах/ситуаціях, з тих дисциплін, з якими ще не стикалися. Варто вдаватися до аналогій у вирішенні проблем вже в знайомих ситуаціях чи зі знайомими навчальними дисциплінами і відпрацювати кількаразово ці алгоритми.

Допомога у виборі стратегій дій. Учнів потрібно навчати нових стратегій та алгоритмів дій, а також пояснювати їх ефективність /неефективність в різних ситуаціях. Засвоєні дітьми моделі, схеми, алгоритми слід системно тренувати вдаючись до різноманітних формулювань завдань чи в нових обставинах.

Сприяння розвитку мислення. Необхідно поступово привчати учнів до розуміння та самостійного складання таблиць, схем, тематичних карт, пошуку зв'язків, виконання творчих завдань тощо

Практика, кількісне застосування якої впливатиме на якість навчання учнів з ООП.

- ✓ Навчайте учнів різних способів розв'язання завдань (наприклад, різні способи множення).
- ✓ Обговорюйте з учнями правильні й хибні рішення. Це допоможе їм зрозуміти чому один спосіб рішення веде до успіху, а інших ні. Окремо обговорюйте «частковий успіх». (Наприклад, обговоріть перебіг вирішення завдання і кінцевий результат. Кроки рішення можуть бути правильними, втім запис може містити граматичні помилки. Це впливатиме на оцінку. Кожен з цих моментів учень має усвідомити).
- ✓ Застосовуйте методи і прийоми, що підтримують активну участь дитини у навчальному процесі (бесіди, дискусії, обговорення конкретних випадків, рольові ігри, групову діяльність, екскурсії, спостереження за природою тощо).

- ✓ Пропонуйте учням цікаві завдання, які не потребують надмірних тривалих зусиль (задачі на кмітливість, настільні ігри-стратегії тощо).
- ✓ Навчайте учнів віднаходити в текстах/ в усній розповіді важливої інформації (тематичної чи фактологічної), а також навичок відрізняти суттєву інформацію від другорядної.
- ✓ Навчайте учнів знаходити міжпредметні зв'язки.
- ✓ Створюйте умови для роботи в парах і малих групах з можливістю використання зразків інструкцій, які надавалися педагогом на попередніх заняттях.
- ✓ Використовуйте у роботі диференційовані завдання, що враховують індивідуальні особливості кожного учня.
- ✓ Розширюйте навчальне середовище, переміщайте заняття до комп'ютерного класу, бібліотеки, на шкільне подвір'я, в музей, на виставку тощо. А також ширше користуйтеся можливостями інтернет мереж та інформаційних технологій.
- ✓ Сприяйте розвитку в учнів навичок формулювати власну думку, оціночні судження, висновки.
- ✓ Заохочуйте учнів до опису подій/процесів/об'єктів, порівняння об'єктів.
- ✓ Заохочуйте дітей до практичного застосування засвоєних знань чи навичок.
- ✓ Заохочуйте учнів до формулювання запитань у процесі навчання чи практичної роботи, які впливають на осмислення матеріалу.
- ✓ Постійно розвивайте в учнів навички самостійного навчання та створюйте ситуації їх постійного вдосконалення.

Стратегії /підходи для організації продуктивної роботи учнів з ООП.

Учням з ООП потрібна суттєва і тривала в часі допомога для організації їхньої власної навчальної діяльності, впорядкування робочих матеріалів тощо, а також вироблення певних навичок, які будуть запорукою успішного навчання.

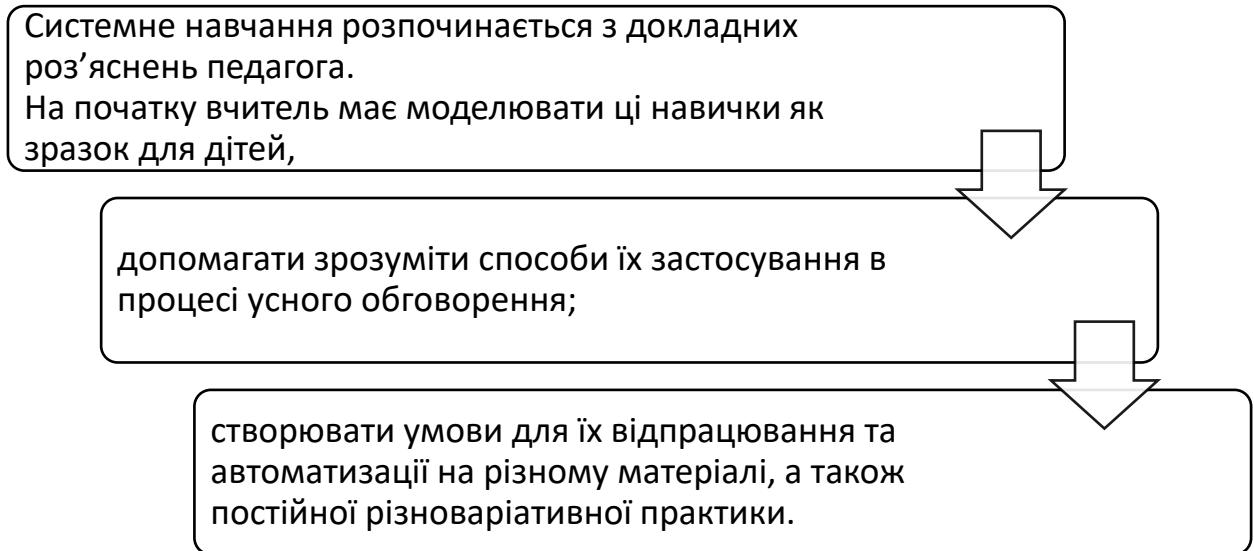
Радимо ознайомитись

1. Софій Н. Інтегрований супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. № 2. С. 89-96.

2. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навч.-метод. посібник / уклад. Т. Скрипник. Харків: Факт, 2015. 40 с.

3. <https://uahistory.co/lesson/teaching-children-with-special-educational-needs-2019/18.php>

Алгоритм вироблення навичок орієнтовно виглядає таким чином:

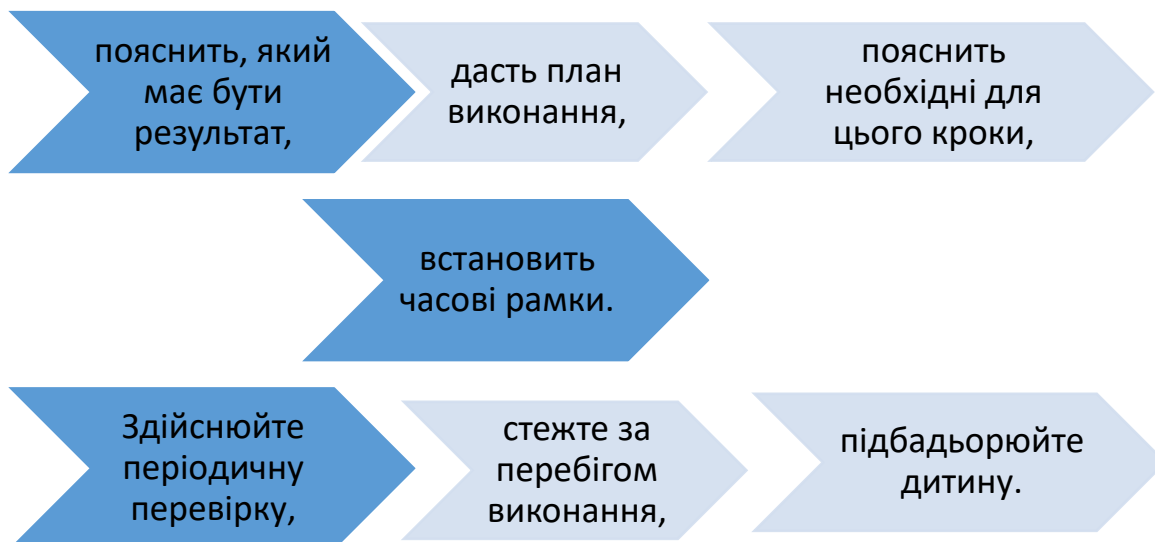
Нижче пропонуємо приклади різних видів діяльності, які можна інтегрувати в повсякденну практику. Вони сприятимуть досягненню конкретних результатів у розвитку в учнів низки вмінь і навичок, які наскрізно пронизують усю освітню програму (курукулум) і необхідні для опанування всіх предметних галузей. Це довготермінова мета для учнів з ООП, що реалізується упродовж усього навчання в початковій ланці та є важливою складовою програм у наступних ланках освіти.

*Щоб вивчити щось швидко й надовго,
треба побачити, почути й відчути це.
Тоні Стоквел*

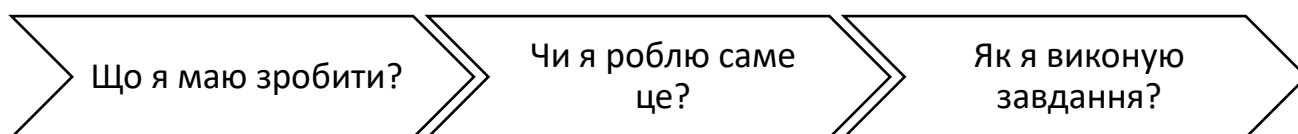
Прийоми, що пропонуються далі, допоможуть учням з ООП встановлювати цілі, впорядковувати власну діяльність та важливу інформацію, організувати власне навчання, вирішувати різноаспектні проблеми, планувати в межах певного часу. Запропоноване нижче, педагог, асистент вчителя та батьки можуть використовувати в якості системних впливів:

- Необхідно привчити учнів підтримувати порядок на парті, в портфелі й у власній шафці. Це можна реалізовувати під позитивними чи веселими гаслами та з мотивуючими відзнаками.
- У перші роки навчання (а іноді й триваліший час) слід допомагати учням з ООП організувати виконання завдань (особливо написання творів чи завдань великих за обсягом).

Дітям буде легше, якщо педагог:

- Зазвичай, чим старший учень, тим більше відповідальності вчитель має поступово перекладати на нього. Однак, більшості учням з ООП і в старшому віці доволі складно впоратися з навчальними та побутовими завданнями. В таких випадках краще, щоб ініціативу на себе брав учитель/асистент вчителя /батьки. Так, наприклад, можна приклеювати на парту (вдома на кухні) маленькі аркуші-стимули із запитаннями-нагадуваннями:

Ці запитання допомагатимуть дитині зосередитися на завданні/ певній діяльності, а також обміркувати послідовність своїх дій.

- Під час виникнення труднощів у навчальній діяльності заохочуйте учнів вести позитивну розмову з собою. Вчитель має неодноразово продемонструвати приклад такої «внутрішньої бесіди», озвучуючи таку розмову вголос під час вирішення складної ситуації в класі (може бути і приклад зі свого досвіду). *Наприклад: «Як нам вчинити: у нас завдання на 20 хвилин, а до кінця уроку залишилося тільки 15?» Разом із учнями знайдіть можливе рішення, навчаючи долати такі труднощі.* Перед тим, як почати виконувати завдання, навчіть учнів глибоко вдихнути повітря й сказати собі: *«Я можу це зробити. Потрібно спробувати»,* або *«Навіть, якщо в мене буде помилка – це не біда».* Можливо, варто повісити в кабінеті плакати із цими фразами, якщо серед учнів чимало дітей з нерішучих, схильних відволікатися, з низькою самооцінкою тощо.

СПРОБУЙТЕ ТАКЕ

Приєм «Зупинись і подумай»

Приєм надзвичайно корисний для багатьох учнів з ООП, яким складно себе контролювати. Учні навчають системно «опрацювати проблему», а не діяти імпульсивно. Спочатку слід навчити дітей застосовувати певну послідовність дій під час виконання навчальних завдань, а вже потім

використовувати в ситуаціях міжособистісної або соціальної взаємодії.

Учні навчаються:

- визначати та розпізнавати проблему (чітко розуміти конкретну складність або вимоги завдання);
- встановлювати цілі (визначати, якого саме вирішення проблеми вони бажають);
- обдумувати всі можливі шляхи, які ведуть до цієї мети, та можливі наслідки кожного із цих рішень;
- зосереджуватися на виборі найкращого або найбільш прийняттого варіанта й оцінювати результат.

Прийому «Зупинись і подумай» учнів можна навчати через тренінги, моделювання, підказки і системи зосередження на позитивних діях. Тренінги передбачають обговорення кожного кроку для того, аби свідомо розглянути та вирішити проблеми. Проговорювання кожного кроку вже саме по собі заспокоїть дитину (і у випадках хвилювання перед початком виконання завдання, і у випадку складних ситуацій):

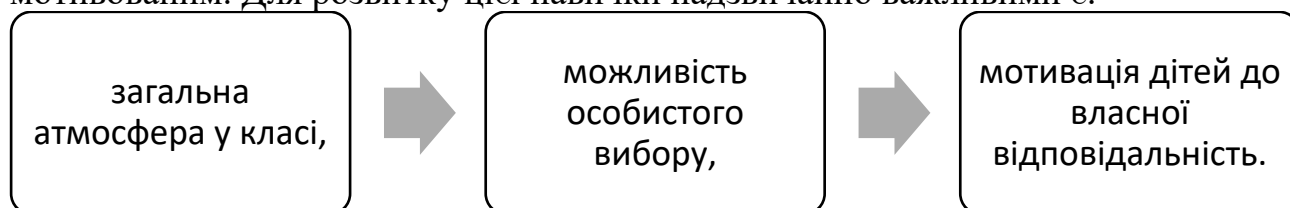
1. У чому ж проблема?
2. Що мені слід зробити?
3. Потрібно визначити мету.
4. Я б хотів, зробити /щоб усе це закінчилося так: ...
5. Зараз мені слід обдумати всі можливі шляхи досягнення цієї мети й подумати про наслідки кожного з моїх рішень.
6. Тепер мені слід зосередитися й вибрати найкраще рішення.
7. Чи допоможе воно мені досягти мети, і які будуть наслідки?
8. Чудово, я зосередився й уявив все це. (або) Ні, такий варіант не підходить.
9. Краще я спробую ще раз.
10. Як я дізнаюся, що я вже досяг мети?

Поступово учні навчаються не проговорювати вголос усі кроки, а обдумувати про себе. Останній крок – оцінювання – надзвичайно важливий для учнів з ООП, оскільки він дає змогу з'ясувати, коли завдання виконане правильно, а в разі допущення помилки – знайти її і вжити відповідних заходів.

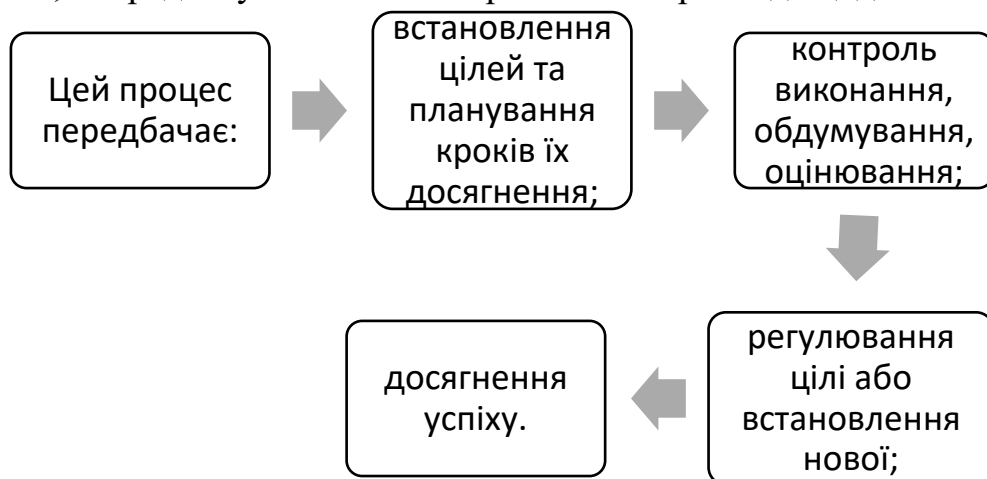
Приєм буде ефективніший, коли учнів активно спонукають до його застосування. Якщо дитина опанувала цей прийом та активно застосовує в одному середовищі (наприклад, під час навчання), то корисно спонукати її до застосування в інших сферах.

Формування навички визначення цілей.

Встановлення цілей дає змогу учневі з ООП реалістично уявляти свої сильні й слабкі сторони і допомагає бути зосередженим, наполегливим, мотивованим. Для розвитку цієї навички надзвичайно важливими є:

Педагог, асистент вчителя, батьки, шкільний психолог мають стати постійною та надійною підтримкою дітей упродовж тривалого часу, оскільки учні з ООП проходячи через власні помилки навчатимуться встановлювати адекватні цілі. Результатом постійного самооцінювання буде важливе вміння: регулювати/приспособувати свої цілі. Процес встановлення цілей слід моделювати, впорядковувати та обговорювати на прикладі щоденних ситуацій.

Учнів з ООП слід навчати того, щоб цілі були:

Учні стануть відповідальнішими й зацікавленішими у навчанні, якщо часто залучатимуться до процесу встановлення цілей для себе.

Формування навичок управління часом.

Учням з ООП може бути доволі складно стежити за часом та раціонально його використовувати. Аби стати самостійними та ефективними, їм слід навчитися управляти своїм часом, визначати пріоритети (що зробити найважливіше), тривалість роботи, яку слід виконати, терміни її виконання тощо.

- Для кращого контролю часу потрібно навчити дитину використовувати годинник. Це тривалий і непростий процес для багатьох дітей з ООП. Його можна розпочинати в ігровій формі, використовувати піктограми, ейдетичні способи запам'ятовування тощо. Водночас слід спиратися на постійні тренування і вправляння у визначенні часу за будь-якої нагоди. На початкових етапах

в постійному візуальному доступі мають бути пам'ятки (візуальне зображення часу – словосполучення, що позначає його) тощо. На уроці учнів можна іноді запитувати, скільки часу лишилося до кінця уроку. Також слід тренувати учнів на «відчуття часу». Педагог може говорити: «Перевірте свої роботи, здаємо по дзвінка на перерву» або «У вас лишилося 10 хвилин на перевірку завдання».

- Використовуйте в роботі навчальні календарі, планери та ін. Учні мають навчитися записувати завдання педагога в календар, час від часу його переглядати, щоб бачити завдання, які слід виконати, а також перевіряти вже виконану роботу. Також учнів можна зацікавити користуватися електронними записниками й органайзерами.
- Надійний спосіб – це використання спеціальних таблиць. Варто привчити учнів з ООП записувати у них свої завдання щонайменше раз на тиждень. Так вони краще зрозуміють, скільки часу й на що вони витрачають упродовж дня. Вони також побачать, який час найкраще відвести на виконання домашніх завдань, а коли можна зайнятися іншими справами. Орієнтовні варіанти таких таблиць представлено нижче.

<i>Час</i>	<i>Понеділок</i>	<i>Вівторок</i>	<i>Середа</i>	<i>Четвер</i>	<i>П'ятниця</i>
7.30 – 8.00	Підйом, зарядка	Підйом, зарядка	Підйом, зарядка	Підйом, зарядка	Підйом, зарядка
8.00 – 8.30	Сніданок	Сніданок	Сніданок	Сніданок	Сніданок
8.30 – 9.00	Дорога до школи	Дорога до школи	Дорога до школи	Дорога до школи	Дорога до школи
9.00 – 16.00	Уроки в школі	Уроки в школі	Уроки в школі	Уроки в школі	Уроки в школі
16.00 – 16.30	Прогулянка в парку	Секція футболу	Прогулянка	Прогулянка	В гості до друга
16.30 – 17.00	Д/З з математики	Секція футболу	Перегляд телевізора	Д/З з природознавства	В гості до друга
17.00 – 17.30 тощо	Урок танців	Секція футболу	Творчий проект	Вивчення правопису	В гості до друга

Схема управління часом (виконання багатьох завдань)			
Тиждень: (дати)			
Завдання	Виконати на	Дата і орієнтовний час виконання	Виконано
Презентація проекту з природознавства	Вівторок	30-45 хв. Понеділок (вечір)	+
Тест з математики	Четвер	3 x 30 хв Понеділок, Вівторок, Середа	+
Опитування з укр. мови	П'ятниця	2 x 30 хв Вівторок, Четвер	+
Вірш	П'ятниця	2 x 20 хв Середа, Четвер	+

Радимо ознайомитись

1. Дятленко Н.М., Софій Н.З. Мартинчук О.В., Найда Ю.М. (2015) Асистент учителя в інклюзивному класі ТОВ Видавничий дім «Плеяди», Київ
2. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Навчально-методичний посібник / А. Колупаєва, О. Таранченко, 2019 [переглянути](#)
3. Дитина з порушенням слуху / С. В. Литовченко, В. В. Жук, О. М. Таранченко, 2018 [переглянути](#)
4. Дитина з порушенням слуху: навігація для батьків / Жук В. В., Литвинова В. В., Литовченко С. В., Піканова Н. В., Таранченко О. М., 2018 [переглянути](#)
5. Дитина із синдромом Дауна / О. В. Чеботарьова, І. В. Гладченко, А. Василенко-ван де Рей, Н. І. Ліщук, 2018. Книжка адресована батькам дітей із синдромом Дауна, корекційним педагогам і вихователям навчальних закладів [переглянути](#)
6. Дитина із церебральним паралічем / О. В. Чеботарьова, Л. В. Коваль, Е. А. Данілавичюте, 2018 [переглянути](#)
7. Чеботарьова, О. В. (orcid.org/0000-0002-4560-3708), Блеч Г. О. (orcid.org/0000-0003-4884-6024), Гладченко, І. В. (orcid.org/0000-0002-2013-8053), Бобренко І.В. (orcid.org/0000-0002-9501-5461), М'якушко О. І. (orcid.org/0000-0002-7675-7523), Сухіна І.В. (orcid.org/0000-0001-7838-1948) Трикоз С. В. (orcid.org/0000-0002-5929-589X) (2020) Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, Україна.

1.6. Прийнятні моделі поведінки: комплексна стратегія

Особистість дитини формується внаслідок соціокультурного розвитку; у процесі спільної діяльності та спілкування з іншими людьми; під впливом своєї родини, малої громади, де вона проживає, суспільства загалом. Війна та її наслідки змінили всі ключові умови для нормального формування і розвитку дітей нашої країни. «Синдром війни», який відчувають чимало родин дітей з ООП, тягне за собою низку специфічних розладів, станів, викривлених установок і самовідчуттів, що згубно позначаються на дітях. Все це може стати небажаним підґрунтям для формування особистості дитини і, зокрема, негативно проявитися в подальші роки її дорослішання. Наразі фахівці фіксують суттєве збільшення кількості дітей у яких спостерігаються прояви неприйнятної поведінки різної частоти та ступеня інтенсивності.

Учні з проявами неприйнятної поведінки часто спричинюють значні проблеми в закладі освіти. Погане поведіння, порушення поведінки в класі тощо негативно впливає не лише на навчання таких дітей, а й суттєво ускладнює навчання однокласників. Варто зауважити, що проблемна/неприйнятна поведінка дедалі частіше спостерігається не лише в учнів з емоційними чи поведінковими розладами, а й у багатьох інших дітей з ООП, що зумовлено низкою критично згубних чинників. Зважаючи на тривалий період карантинних обмежень, військові дії в країні, особливості організації навчальної та розв'язкової діяльності в цей період, загальне тло соціально-інформаційного контексту наразі чимало українських дітлахів мають безліч нетипових проявів поведінки та емоційного стану. Зокрема, проблеми з утриманням уваги та поведінкову розгальмованість у дитини можуть спричинити до прикладу: стресовий стан різноманітної природи, пригнічення, сімейні проблеми, медикаментозне лікування, хвороба, переміщення в інший регіон внаслідок бойових дій тощо. Все це може зумовити прояви подібні до СДУ/СДУГ, або ж тяжчих розладів поведінки. Якими б не були здогадки батьків і педагогів щодо цього, досвідчені фахівці та спеціалісти ІРЦ обов'язково мають провести ретельне обстеження (наразі це можливо як очно, так і дистанційно). До процесу оцінювання, в разі необхідності, залучаються додаткові спеціалісти (терапевт, педіатр, дитячий психіатр, невролог, психотерапевт, соціальний педагог та інші). Для правильного та вичерпного оцінювання інформацію про дитину може доповнити бесіда з психіатром, психологічні тести і/або обстеження у невропатолога. Надзвичайно важливу роль у процесі оцінювання відіграють батьки (інші родичі, опікуни) та педагоги, оскільки вони є основними джерелами інформації про особливості поведінки і діяльності дитини вдома та в закладі освіти. Саме вони можуть допомогти фахівцям ІРЦ дійти правильних висновків, якщо ретельно занотуватимуть частоту проявів поведінки, що викликає занепокоєння, а також додаючи короткий опис ситуації (також це може бути фото, відео, аудіо фіксація). Помітивши у дітей ознаки і прояви нетипової/неприйнятної поведінки у дитини (які узагальнено представлені

нижче), педагогам і батькам потрібно розробити превентивні заходи щодо її усунення. Так, у дитини може спостерігатися:

Недоречній поведінці може запобігти застосування стратегій моніторингу групи учнів/класу загалом. Якщо у спеціальних школах наповнюваність класів не надто велика і з цим моніторингом може впоратися один вчитель, то в інклюзивних класах зусилля вчителя та асистента вчителя мають поєднуватися у спільній меті – навчити дітей конструктивної комунікації, самоконтролю, самоповаги, саморегуляції тощо.

Ефективне застосування стратегій моніторингу класу /групи учнів спрямовують дітей на дотримання належної поведінки та позбавляють вчителя необхідності переривати урок, щоб скоригувати неналежні дії окремого учня. Асистент вчителя має перевагу, позаяк може спостерігати за усім класом та помічати найменші прояви змін у поведінці дітей, які вчитель може пропустити, занурившись у презентацію нового матеріалу. В таких випадках асистент вчителя коректно скеровує увагу окремого учня до навчальної діяльності, а також сигналізує вчителю (залучити учня, дати йому окреме завдання тощо). Таке спостереження має бути постійною практикою педагогів, і якщо всі учні залучені до виконання завдань, їхня увага зосереджена на вчителі (підручнику, навчальному матеріалі), то спеціальні втручання чи заходи вилучення не знадобляться.

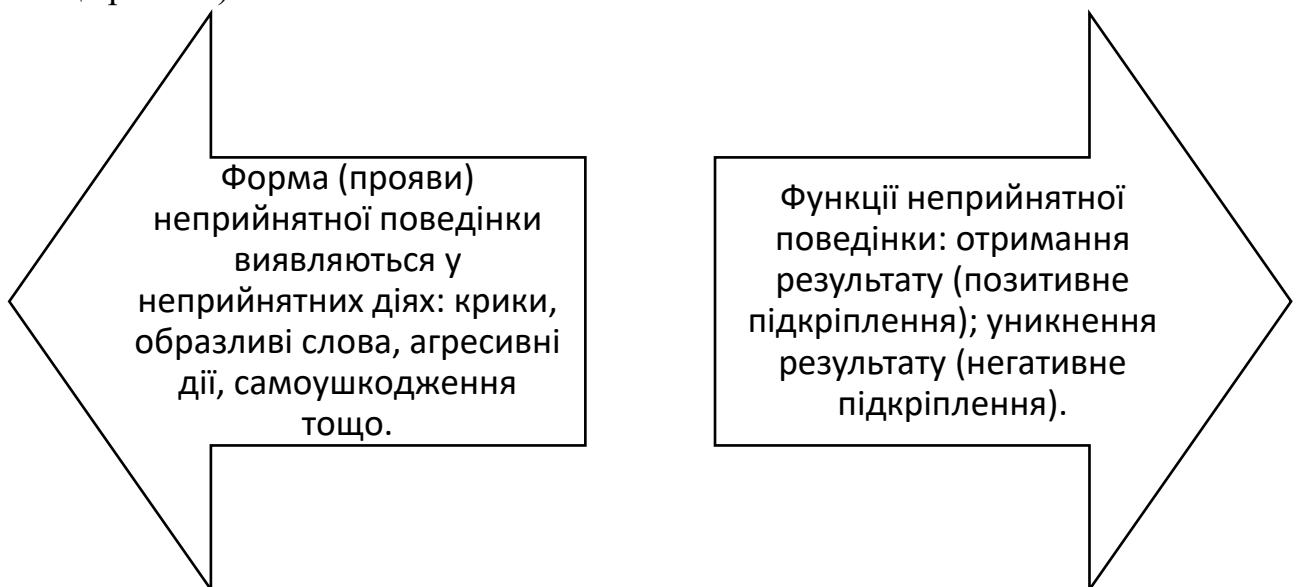
Якщо в класі є учні, котрі можуть зосереджувати увагу лише на короткі проміжки часу, педагог чи асистент вчителя можуть позитивно підсилити поведінку таких дітей кожні 2-3 хв, наприклад, обережно торкаючись плеча/руки

(Молодець, ти сидиш правильно; Добре, що ти піднімаєш руку для відповіді; В тебе добре виходить, продовжуй тощо).

Якщо у класі немає другого педагога (асистента вчителя чи асистента дитини), то моніторинг класу здійснювати дещо складніше. В цьому випадку учнів, які швидко втомлюються чи не можуть довго утримувати увагу, а відтак, через певний час вдаються до неприйнятної поведінки, доцільно призначити «помічниками вчителя» або «відповідальними» за щось (роздати всьому класу аркуші з новим завданням, дістати з коробки роздатковий матеріал, унаочнення, зібрати зошити тощо). Відповідальність за такі доручення стримуватиме учня від недоречних проявів і, водночас, даватиме перепочинок від рутини, «перезавантажуватиме» ресурси дитини.

Як добирати стратегії втручання.

Під час добору належних стратегій втручання, аби запобігти неприйнятній поведінці, педагог (спільно з психологом і загалом всією командою психолого-педагогічного супроводу) має чітко розпізнавати як форму (конкретні прояви), так і функцію поведінки конкретного учня, який вчиняє неприйнятні дії (для чого він це робить) .

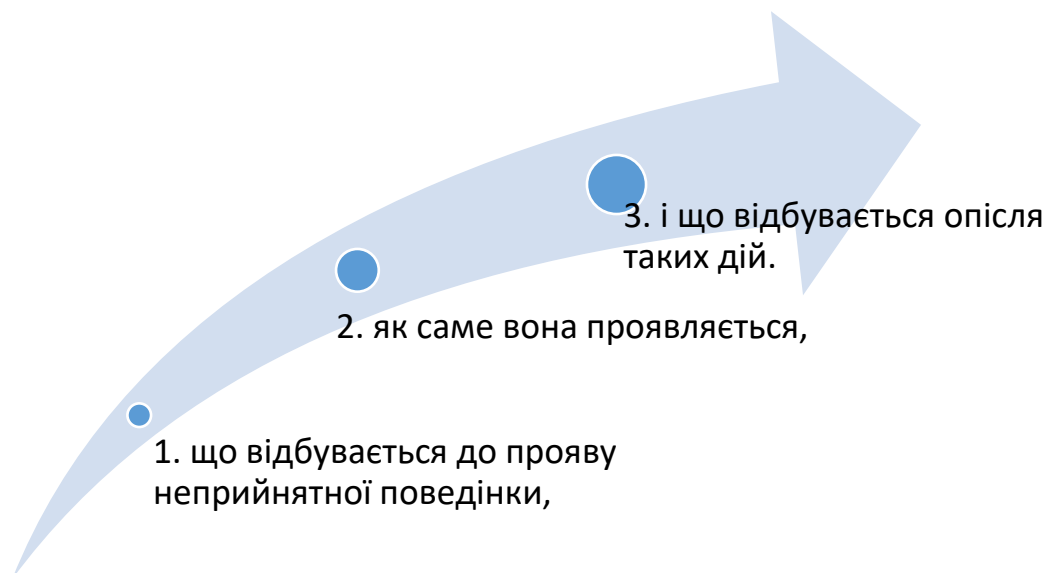
Підкріплюючий стимул це те, що трапляється внаслідок певної поведінки (а отже сприяє повтору подібної поведінки й надалі).

Для більшості дітей підкріпленням слугують обійми, посмішки, похвала, ігри та іграшки, загалом схвалення і приязне ставлення.

Для окремих дітей стимулом/підкріпленням є **будь-який вид уваги та реакції (в тому числі й негативний) або уникнення певної діяльності, дорослих, однолітків.**

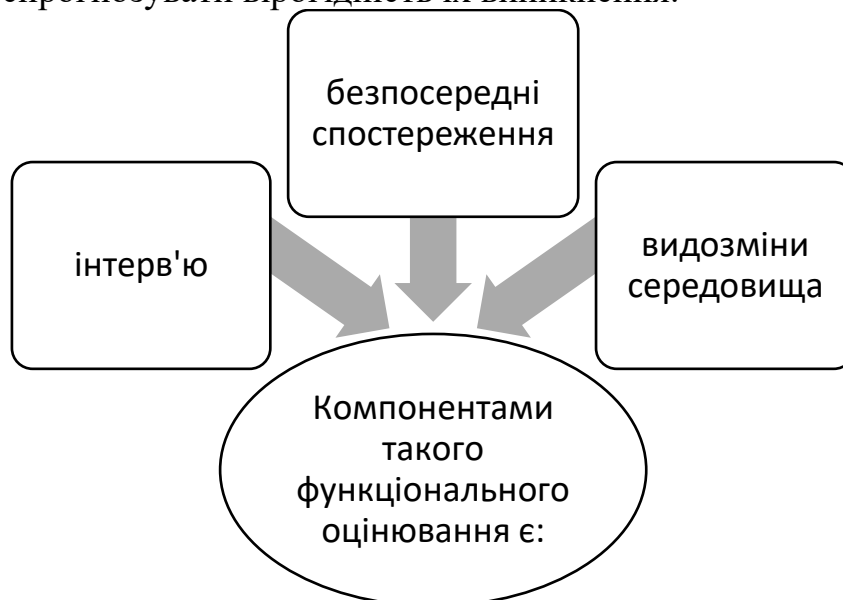
- *Так, наприклад, Сашко смикає за волосся дівчаток, штовхає їх (форма/прояв), аби отримати увагу педагогів, котрі здебільшого реагують: Припини штовхатися! Облиши у спокої Оленку! Така увага (функція) діє як підкріплення.*
- *Інший приклад: Наталка в їдальні штурхає інших дітей, намагається зачепити так, щоб вони забруднились їжею (форма/прояв). Звісно, однокласники намагаються обійти її, не підходити близько, не сідати за стіл, де вона обідає. Цього їй домагається дівчинка, їй не подобаються однокласники, вона хоче уникнути їх товариства (функція).*
- *Так, у першому випадку, ми бачимо дві різні форми неприйнятної поведінки – смикання за волосся і штовхання.*
- *А в другому випадку дві різні функції неприйнятної поведінки – повернення уваги (зокрема однокласників, які звертають увагу на Наталку як на «небезпечну й недружню») і уникнення (ніхто з них не сідає поруч).*

Отже, педагогам, а також команді ППС, варто ретельно поспостерігати за учнями і з'ясувати такі три параметри:

❖ *Наприклад: Юрко кусається, ко'пає ногою, дряпається і штовхається, ймовірно, для привернення уваги вчителя. Він використовує багато різних форм поведінки задля однієї функції (найочевидніше).*

Щоб обрати стратегії, які допоможуть змінити поведінку Юрка, насамперед потрібно точно визначити функцію такої поведінки. Для цього потрібно провести функціональне оцінювання. Воно дає змогу пильніше **придивитися до подій**, які відбуваються безпосередньо **до** та **після** неприйнятного прояву поведінки Юрком. Це дасть змогу визначити вид діяльності, коло людей, події, які «запускають» механізми неприйнятної поведінки та спрогнозувати вірогідність їх виникнення.

❖ **Інтерв'ю** є надважливим першим кроком до розуміння функції неприйнятної поведінки. Інтерв'ю з батьками, вчителями, персоналом закладу освіти є джерелом важливої інформації та оцінки. Найкраще, коли практичний психолог, який входить до команди ППС, буде тією відповідальною особою, яка складе цілеспрямовані опитувальники, хоча іноді такі інтерв'ю можуть бути і неформальними. Запитання такого

опитувальника спрямовані на **з'ясування обставин до і після прояву неприйнятної поведінки** дитиною.

Наприклад (якщо розглядати приклади, наведені вище):

- ✓ *Коли Сашко штовхає і смикає дівчаток, ви в цей час зайняті з іншими дітьми? Про що ви просите Юрка, коли він дряпає інших дітей? (з'ясування обставин **до** неприйнятної поведінки).*
- ✓ *Що відбувається після того, як Сашко образив дівчаток? Що ви робите після того, як Юрко вкусив однокласника? (з'ясування обставин **після** неприйнятної поведінки).*

Психолог може обрати й інший, зручний у використанні та опрацюванні, інструментарій для визначення ймовірної функції неприйнятної поведінки.

- ❖ **Безпосереднє спостереження** надає важливу інформацію (від першоджерела) стосовно можливої функції неприйнятної поведінки учня. Доволі ефективним є трикомпонентний аналіз (див. вище) (попередня подія – поведінка – наслідок), коли кожен з компонентів документується/фіксується.

Попередня подія – це те, що відбувається безпосередньо перед початком ексцесу. Серед прикладів, що спонукають до неприйнятної поведінки є: вказівки вчителя, відсутність уваги педагога, складний вид діяльності, перехід до іншого виду діяльності тощо.

Дуже важливо визначити форму неприйнятної поведінки (биття, плач, кусання, втікання, плювання тощо). Різна форма може слугувати різним цілям/ мати різну функцію. (Ліда кричить, щоб привернути увагу вчителя і Ліда скидає речі з парти, щоб уникнути прибирання в класі.) Якщо позначити обидва епізоди як "спалах гніву", функцію поведінки можна не з'ясувати, бо в наведених випадках вона відмінна.

Те, що відбувається одразу після епізоду неприйнятної поведінки, є наслідком. До поширених наслідків можна віднести: отримання уваги дорослого (зауваження, догана), отримання бажаного (місце за іншою партою, певний роздатковий матеріал); уникнення небажаної діяльності, як от чергування (пропозиція від вчителя відійти до вікна, вийти в коридор тощо).

Існує чимало варіантів фіксації таких етапів. Пропонуємо один з найпростіших – занотовування/фіксація. Її можна оформити, наприклад, як представлено у таблиці нижче.

Цей етап фіксації та аналізу функцій поведінки надзвичайно важливий, оскільки дає підказки, як нею можна керувати (запобігати). Очевидно, що в такому оцінюванні будуть підказки педагогу, як саме змінити свої попередні дії та власні реакції на поведінку учня. Реакція дорослих дуже часто підтримує і навіть збільшує прояви неприйнятної поведінки. (Можна пригадати випадки зі своєї педагогічної практики. Здебільшого, коли стаються ексцеси з проявами неприйнятної поведінки, перші реакції дорослих/педагогів доволі емоційні: суворий тон голосу, слова звинувачення, присоромлення учня, догана, тощо. Все це відбувається з очевидно кращими намірами – допомогти дитині усвідомити, що її поведінка неправильна, що від її дій засмучені та скривджені однокласники, що потрібно негайно вибачитися і залагодити шкоду від поганих дій. І хоча у всіх подібних випадках наші наміри були добрі, вони часто були марними. Такі учні здебільшого добре розуміють, що їхня поведінка недоречна (небезпечна), втім, вона призводить до швидких та емоційних реакцій оточуючих. І коли вчергове такі учні потребуватимуть уваги дорослого, найімовірніше знов вдаватимуться до таких саме неприйнятних дій).

Дата/час	Попередня подія	Поведінка	Наслідки	Функція/ коментар
	<i>Що сталося до?</i>	<i>Що зробив учень?</i>	<i>Що сталося після?</i>	<i>Яка можлива функція поведінки</i>
13.11.23 9. 35	<i>Урок малювання триває вже 5 хв. Андрій сидить, не починає працювати. Вчитель підходить і просить почати малювати фарбами.</i>	<i>Андрій кричить «Не буду», перевертає баночку фарби на стіл.</i>	<i>Вчитель відходить від нього. Андрій іде в кінець класу, бере з полиці книгу, робить вигляд, що гортає її.</i>	<i>Уникнення виконання завдання з малювання .</i>
13.11. 23 10.15	<i>Вчитель пропонує всім учням помити руки, бо час йти на сніданок.</i>	<i>Андрій стоїть посеред класу, зачіпає всіх, хто прямує до умивальника мити руки, витираючи об них свої руки.</i>	<i>Вчитель: Андрій, можеш скористатися вологою серветкою, замість мити руки.</i>	<i>Уникнення миття рук? Любить запах вологих серветок?</i>

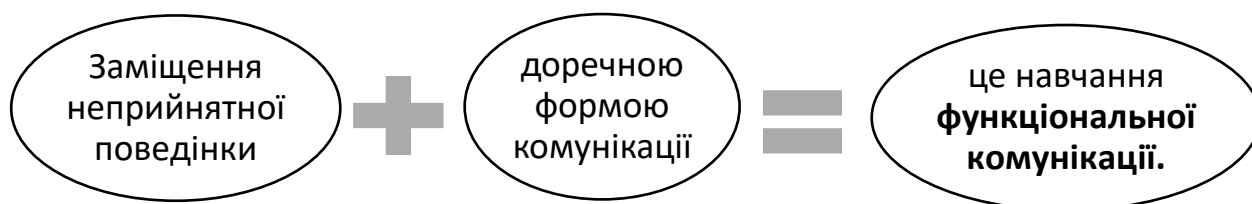
16. 12.23 14.10	<i>Вчитель пропонує всім учням прибрати після уроку (розкласти книги на полиці, роздатковий матеріал в окремі коробки). Підходить до Андрія.</i>	<i>Андрій скидає з парти книги та унаочнення, кричить: Не буду нічого прибрати.</i>	<i>Вчитель говорить: Андрій, припини розкидати все. Відійди до вікна. Коли учні в класі все прибрати, Андрій приєднується до однокласників поговорити.</i>	<i>Уникнення прибрання.</i>
--------------------	--	---	--	-----------------------------

Однією з форм реагування на неприйнятну поведінку учня може бути вилучення в неї навчальних матеріалів/приладді, або ж фізичне вилучення її самої. Якщо вилучити матеріали, то учень домігся свого – уникнув діяльності, в якій не був зацікавленим (як у прикладах в таблиці вище). Стосовно способів вилучення учня (в яких випадках і як саме це можливо робити) йтиметься далі в цьому параграфі.

Якщо поспостерігати за дітьми, котрі демонструють неприйнятну поведінку, з'ясуємо, що це для них найефективніший спосіб привернення уваги чи уникання якоїсь діяльності. Тобто, така їхня поведінка використовується замість конкретних проявів спілкування як заміник комунікації. І, очевидно, найкраще, аніж реагувати на погану поведінку традиційно (карати, сварити тощо), доречніше почати системно навчати дитину більш доречних способів отримання уваги, а також формувати в них навички покроково долати труднощі у складній діяльності. Кращий спосіб зробити це:

Існує чимало способів як навчити дітей користуватися належними засобами (усним мовленням, жестами, графічними символами тощо) замість неприйнятної поведінки.

- ❖ *Наприклад: Артем розкидає своє навчальне приладдя, коли вчитель оголошує: складіть підручники, зошити, всі свої речі в портфель. Через 5 хв ми йдемо на прогулянку. Зазвичай після неприйнятної поведінки Артема вчитель відсторонював його (відійди до вікна), аби хлопчик не чинив безлад і не заважав однокласникам. Його речі збирала мама, коли приходила забрати дитину зі школи. Так Артем щораз уникав марудної для нього діяльності. Якщо функція поведінки Артема – уникнення складання речей, то відстороненням до вікна вчитель ще більше закріплював таку поведінку.*

Натомість, можна навчити хлопчика говорити: Будь ласка, допоможіть мені. І допомагати йому складати речі (для початку вчитель може робити більшість цієї рутини). Головна мета – аби і неприйнятні дії (розкидання речей), і доречна поведінка (Будь ласка, допоможіть мені) слугували приблизно одній цілі Артема (мінімізації участі в рутинному складанні речей).

Видається, що Артем в буд-якому випадку таки домігся свого. Так, на перший час це виглядатиме саме таким чином. Втім, досягнуто головного – Артем припинив вчиняти безлад. Далі поставатиме завдання заохотити його робити рутинні дії самостійно. А це зробити легше, коли неприйнятні реакції зникнуть.

Варто зауважити, що функціональна комунікація є своєрідним попереднім втручанням. Тобто воно застосовується до того, як станеться випадок неприйнятної поведінки, а для цього потрібно знати, коли зазвичай стаються такі ситуації.

Наприклад: Повернемося до ситуації з Артемом. Ми знаємо як хлопчик буде вчиняти, коли настає час складати свої речі. Вчитель може розпочати діалог з Артемом заздалегідь: Скоро час іти на прогулянку. Артеме, я могла б тобі допомогти скласти речі, якби ти мене попросив про це. Такий сценарій здебільшого спрацьовує. Учні вже не потрібно чинити безлад, адже він може попросити про допомогу.

Очевидно, що педагоги можуть стикатися зі значно складнішими ситуаціями. Тож, для набуття вчителем певних навичок варто долучити практичного психолога, а також опрацювати алгоритми усунення неприйнятної

поведінки учня з його батьками, аби вони вдома практикували формування функціональної комунікації. Поєднання функціональної оцінки (обов'язковий етап, який за жодних обставин не можна ігнорувати) та функціональної комунікації – це доволі дієва система втручання, що може практикуватися в інклюзивних класах і прийнятна як для дітей з ООП, так і нормотипових учнів. Вона, найперше, передбачає зміни реакції дорослих (педагогів і батьків) на агресивну, деструктивну, загалом неприйнятну поведінку учнів. Потребуючи певного часу і зусиль, незабаром ця практика втручання вивільнить час на кращого навчання і викладання.

Для розроблення дієвих та ефективних стратегій втручання, окрім фахового оцінювання спеціалістами ІРЦ, педагогам доречно провести функціональне оцінювання із зосередженням уваги на здатності дитини добре виконувати щоденні дії, що надасть цінну інформацію для всієї команди психолого-педагогічного супроводу. Функціональне оцінювання допомагає краще зрозуміти неприйнятну поведінку учнів, а також може полегшити добір заходів впливу. Також необхідно виявити та, за можливості, усунути/мінімізувати подразники, що активують або ускладнюють стан дитини. Зокрема:

Також можна використати рейтингові шкали, які зручні для спостереження за учнем і які легко може заповнювати педагог або асистент вчителя. Вони стануть доречним доповненням до комплексного оцінювання фахівцями ІРЦ, що загалом суттєво впливатиме на визначення необхідних заходів підтримки учня в освітньому процесі.

Рейтингова шкала (спостереження за учнем у класі)

Обведіть цифру в колонці, яка найкраще характеризує учня.

		Ніколи	Інколи	Часто	Дуже часто
1	Часто неспокійний, непосидючий	0	1	2	3
2	Складно довго сидіти	0	1	2	3
3	Легко відволікається	0	1	2	3
4	Не може чекати своєї черги (діяльність в групі)	0	1	2	3
5	Часто вигукує відповіді на запитання	0	1	2	3
6	Погано виконує вказівки	0	1	2	3
7	Ледве утримує увагу на завданні	0	1	2	3
8	Часто переходить до іншої діяльності не закінчивши попередню	0	1	2	3
9	Складно гратися тихо	0	1	2	3
10	Надмірно багато говорить	0	1	2	3
11	Перебиває інших або втручається у розмову	0	1	2	3
12	Справляє враження, що не слухає	0	1	2	3
13	Губить речі, потрібні для роботи	0	1	2	3
14	Потрапляє у небезпечні ситуації, не обдумуючи наслідки	0	1	2	3
	Загалом:				

Або ж рейтингова шкала може мати розлогіший вигляд і охоплювати кілька сфер спостереження. Аналогічний екземпляр шкали можуть заповнити й батьки, аби з'ясувати відмінності впливу на учня оточуючого середовища.

Рейтингова шкала (спостереження за учнем у класі)

Поставте позначку в одній колонці, яка найточніше характеризує учня.

		Ніколи	Інколи	Часто	Дуже часто
	Увага				
1	Не може закінчити виконання розпочатих дій				
2	Складається враження, що він вас не слухає				

3	Легко відволікається				
4	Важко зосереджувати увагу на шкільній роботі або інших завданнях, які потребують уваги				
5	Важко довго гратися				
	Імпульсивність				
1	Спочатку діє, а потім думає				
2	Перескакує з однієї діяльності на іншу				
3	Важко впорядковувати діяльність (не через когнітивні проблеми)				
4	Потребує ретельного контролю				
5	Вигукує в недоречні моменти				
6	Не може чекати своєї черги в групі чи грі				
	Гіперактивність				
1	Забагато бігає				
2	Не може спокійно сидіти, або забагато крутиться				
3	Тяжко довго сидіти				
4	Забагато рухається під час сну				
5	Постійно в русі, неначе «із заведеним моторчиком»				
	Взаємодія з ровесниками				
1	Б'ється, штовхає, підбурює				
2	Інші діти його не люблять				
3	Втручається в діяльність інших дітей				
4	Командує й наказує іншим, що робити				
5	Обзиває або викрикує образливі слова до інших дітей				
6	Відмовляється брати участь у групових іграх				
7	Легко драгується				
	ЗАГАЛОМ				

Аналіз результатів має здійснюватися всією командою ППС і доповнюватися спостереженнями, про які йшлося вище та інтерв'ю. Розглянувши ці параметри в контексті ситуації з конкретним учнем, педагоги можуть спланувати відповідні заходи, спрямовані на усунення чи послаблення проблеми.

Найкращі результати в роботі з дітьми у яких спостерігаються прояви неприйнятної поведінки дає командний підхід (коли співпрацюють педагоги, психологи закладу освіти, сім'я та фахівці різного профілю). Здебільшого

доречними **заходами підтримки** дитини є ті, що охоплюють різноманітні стратегії впливу (наприклад, **поведінкова терапія, психологічна терапія, в окремих випадках медикаментозне лікування і, насамперед, превентивні заходи**). Добір належних заходів та їх комбінацій визначається командою психолого-педагогічного супроводу, яка також має здійснювати моніторинг їх ефективності.

Зміни у фізичному середовищі для запобігання неприйнятної поведінки.

Ретельно продумана організація класної кімнати суттєво впливає на поведінку, функціонування та залучення учнів. Середовище може позитивно стимулювати учнів або ж нівелювати зусилля педагогів щодо забезпечення ефективності навчання. Класна кімната має бути організована таким чином, аби не лише підтримувати академічне залучення, а й зменшувати ймовірність проявів неприйнятної поведінки. Доволі часто педагоги недостатньо ретельно аналізують фізичне середовище класу, де можуть бути наявні елементи, які підтримують чи навіть посилюють неприйнятну поведінку. Окремі прийоми, запропоновані нижче, доволі прості та, ймовірно, видаватимуться некритичними, втім, їх системне практикування може з часом суттєво знівелювати подразнюючі чинники.

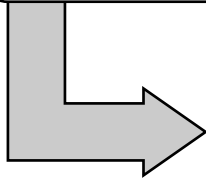
Ще з початкової ланки учнів слід привчати до поведінкових і комунікативних норм у добре структурованому фізичному середовищі.

✓ *Як організувати фізичне середовище класної кімнати, аби уникнути спонтанного хаосу (бігання по класу, непорозуміння між дітьми через навчальне приладдя, недоречні ігри, замість виконання вказівок вчителя тощо)?*

Якщо виникає подібне запитання, то очевидно, щось не так в облаштуванні класу. Коли класний простір добре структурований на окремі зони, це слугує учням візуальним нагадуванням про те, де і чим слід займатися. Продумане розташування меблів може візуально розмежувати простір на окремі зони, а, наприклад, використання стрічки на межі ігрової (релаксаційної) зони та простору з партами обмежить недоречну активність учнів на певний час, даючи змогу зосередитися на навчальних завданнях. Також можна використовувати переносні ширми (їх можна зробити з картонних коробок), які зменшать візуальний «шум» у класі. Якщо діти молодших класів працюють групами в окремих центрах/зонах класу, варто обмежити кількість учнів у групах (2-3 дитини), поки в них не сформуються навички спільної діяльності. Також слід звернути увагу на те, щоб «тиха» робота не межувала з простором, де в цей момент планується активне групове обговорення.

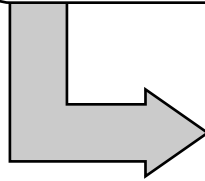
Необхідно мінімізувати надто вигадливу та яскраву наочність, прибрати зайве недоречне оздоблення, а натомість звернути увагу на таке:

Всі меблі
мають бути
безпечними,
легкими,
ергономічними

- Меблі/полиці мають бути розташовані низько (відповідно до зросту учнів).

Полиці мають
бути позначені
зрозумілими
учням
ярликами

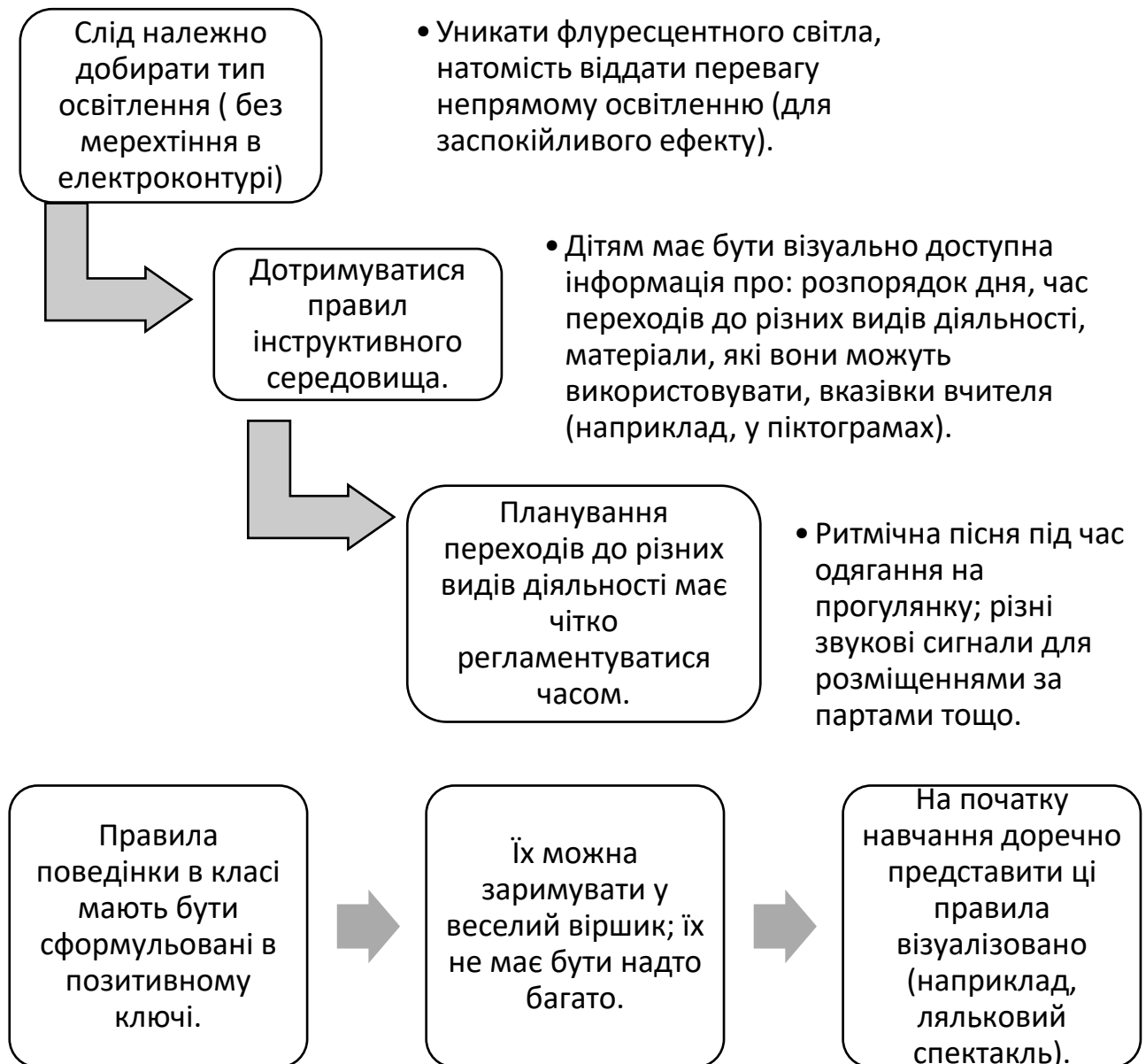
- Індивідуальні шафки краще позначити фотографіями учнів.

Біля дверей
має бути
розміщений
розклад на
тиждень,

- а також аркуш з правилами поведінки у класі.

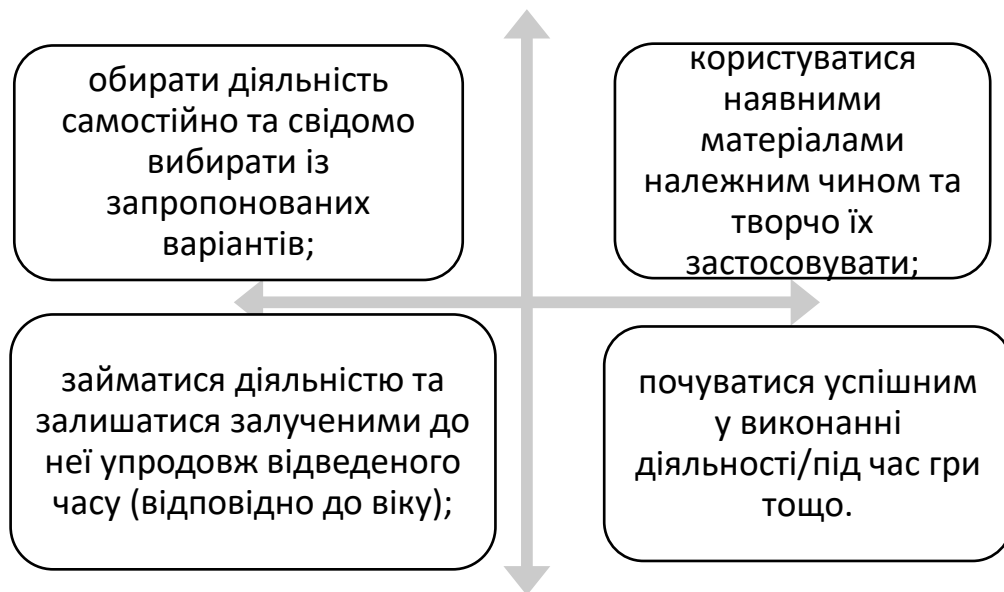
Радимо ознайомитись

1. *Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб.* / [Тім Лорман, Джоан Денпелер, Девід Харві]; пер. з англ. – К.: - СПД-ФО Парашиш І. С. 2010. – 296 с. (розд. 9, 10).
2. <https://naurok.com.ua/organizaciya-inklyuzivnogo-osvitnogo-seredovischa-princip-universalnogo-dizaynu-ta-rozumnogo-pristosuvannya-296074.html>
3. Скрипник Т.В. (2017) Стратегії класного менеджменту для інклюзивного середовища/ Актуальні питання корекційної освіти. Збірник наукових праць. *Випуск №9*
<https://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/skripnik-tv-strategii-klasnogo-menedzhmentu-dlja-inklyuzivnogo-seredovischa.html>
4. <https://vseosvita.ua/news/klasmi-krok-nazustric-klasnomu-menedzmentu-v-ukraini-2147.html>
5. <https://childdevelop.com.ua/articles/upbring/1486/>

✓ Як спрямувати учня на виконання завдання, уникнути байдкування, нудьги, відмов виконувати певні види діяльності?

Насамперед, вчитель має переконатися чи всі учні вміють усвідомлено:

Існує чимало причин, чому учень зволікає чи відмовляється виконувати завдання/брати участь у певних видах діяльності. Дві найчастіші проблеми – відсутність навичок для виконання якоїсь діяльності/взаємодії та нудьга/втома (від матеріалів, які добре відомі; безлічі деталізованої інформації; нерозуміння суті завдання тощо). Отже, необхідно з'ясувати якою саме є причина в конкретному випадку і розпочати формування й розвиток в учня навичок відповідної діяльності, способів взаємодії з іншими дітьми та ін.

Так, наприклад, учні, які ще не навчилися добре читати, можуть дуже швидко втратити інтерес і почати відволікатися (бавитись, зачіпати сусіда, розмовляти тощо), коли час читання на уроці достатньо тривалий. Індивідуалізація завдань для таких учнів (наприклад, додавання відповідної візуалізації тощо) зможе утримати їх залученість у процес навчання ще на певний час.

Для того, аби підвищити рівень залучення учнів та для запобігги проявам неприйнятної поведінки, особливо в початкових класах, готуючись до уроку, педагог може скористатися наступним прийомом:

Додайте будь-які кінестетичні рухи під час уроку та надайте учням можливість активно виражати свою реакцію (плескати в долоні, підскакувати);

запропонуйте дітям тримати якийсь предмет, що стосується теми уроку (історії, яку читаєте), і дає їм сенсорний зв'язок;

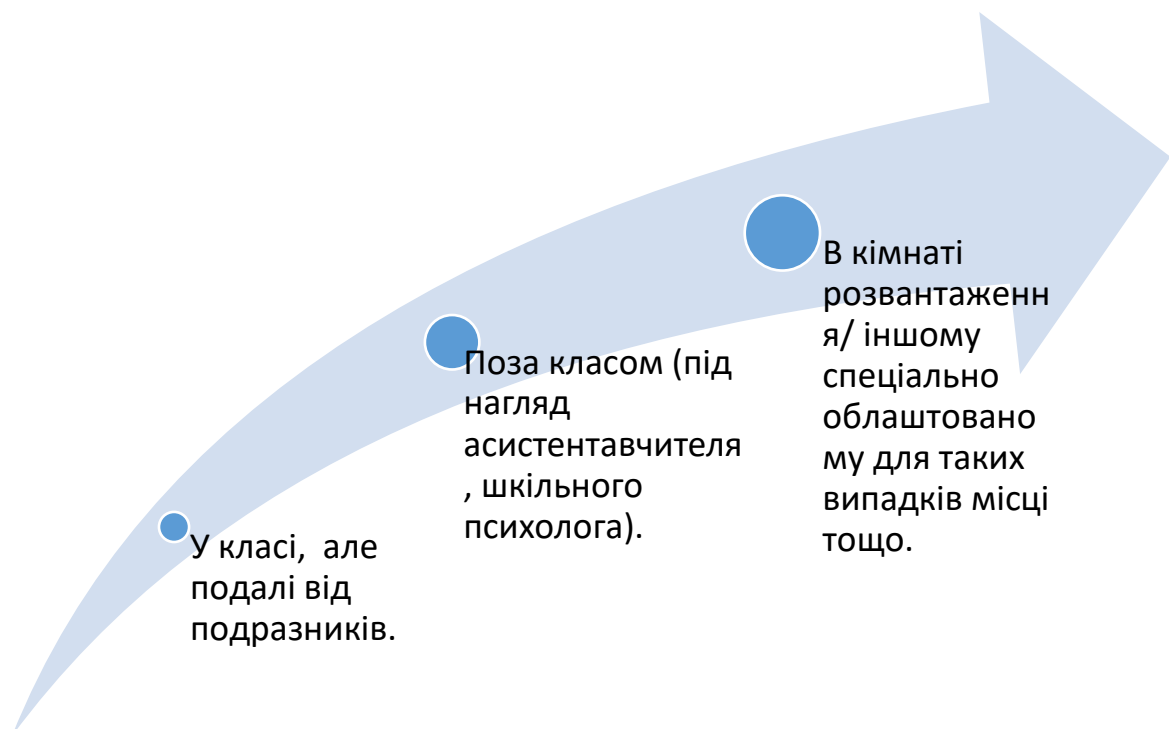
обмежте кожен вид діяльності до 7 хв (можливо й менше);

доповніть заняття візуальними образами (фотографії, відео);

використовуйте інсценування, елементи театральних постановок, хай учні часом виконують роль вчителя;

змійнюйте модуляції та інтонації голосу, але це має виглядати природно і щиро.

Для учнів у яких спостерігаються прояви неприйнятної поведінки часто потрібні перерви або відлучення/вилучення (відпочинок, відволікання) від діяльності. Часом діти не можуть впоратися з усіма подразниками, які є в класі, втомлюються, надмірно збуджуються й перестають себе контролювати. Тимчасове відлучення від діяльності потрібне для того, аби вони заспокоїлися та змогли відновити самоконтроль. За необхідності потрібно робити перерви та відлучати цих учнів від роботи:

Після короткої перерви учень повертається в клас і отримує окреме індивідуальне завдання, яке виконує упродовж певного часу. Зазвичай це дуже ефективна система. Просунутий варіант – учня навчають самостійно робити такі перерви, коли він відчуває втому, відходити в іншу зону класу і там перепочивати кілька хвилин, опісля самостійно повертатися на своє місце та продовжувати роботу. Така практика до снаги не всім дітям, тож педагоги і психологи мають простежити, чи насправді такі перерви потрібні учневі або ж дитина зловживає наданою їй самостійністю.

Радимо ознайомитись

1. *Вовченко О.А. Вплив емоційного інтелекту на саморегуляцію агресивної поведінки підлітків з порушеннями розумового розвитку. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». 2020. Вип. 49. С. 11-37.*
2. *Дятленко, Наталія Михайлівна та Софій, Наталія Зіновіївна та Мартинчук, Олена Валеріївна та Найда, Юлія Михайлівна (2015) Асистент учителя в інклюзивному класі ТОВ Видавничий дім «Плеяди», Київ, Україна.*
3. *Предметно-розвивальне середовище у молодшій логопедичній групі для дітей із ЗНМ: навч.метод. посіб. / Рібіун Ю. В., 2010 [переглянути](#)*

СПРОБУЙТЕ ТАКЕ

Для учнів схильних до проявів неприйнятної поведінки облаштуйте у класі дві окремі парти в різних кінцях кімнати. Якщо учень довго сидів за однією партою, для виконання нового завдання пересадіть його за другу. У старших класах можна давати учням завдання для виконання в класі, а потім вони можуть іти до бібліотеки або працювати з однокласниками над проектом.

Спробуйте використати переносні перегородки та облаштувати у класі окрему робочу зону, де б учень міг спокійно працювати і не відволікатися.

В цій зоні учень може послухати через навушники заспокійливу музику чи звуки природи.

Учнів у цю зону слід направляти для виконання конкретних завдань або у визначений час.

Втім, вони мають працювати разом з усім класом щораз довше. Не слід зловживати прийомом вилучення (навіть тимчасового).

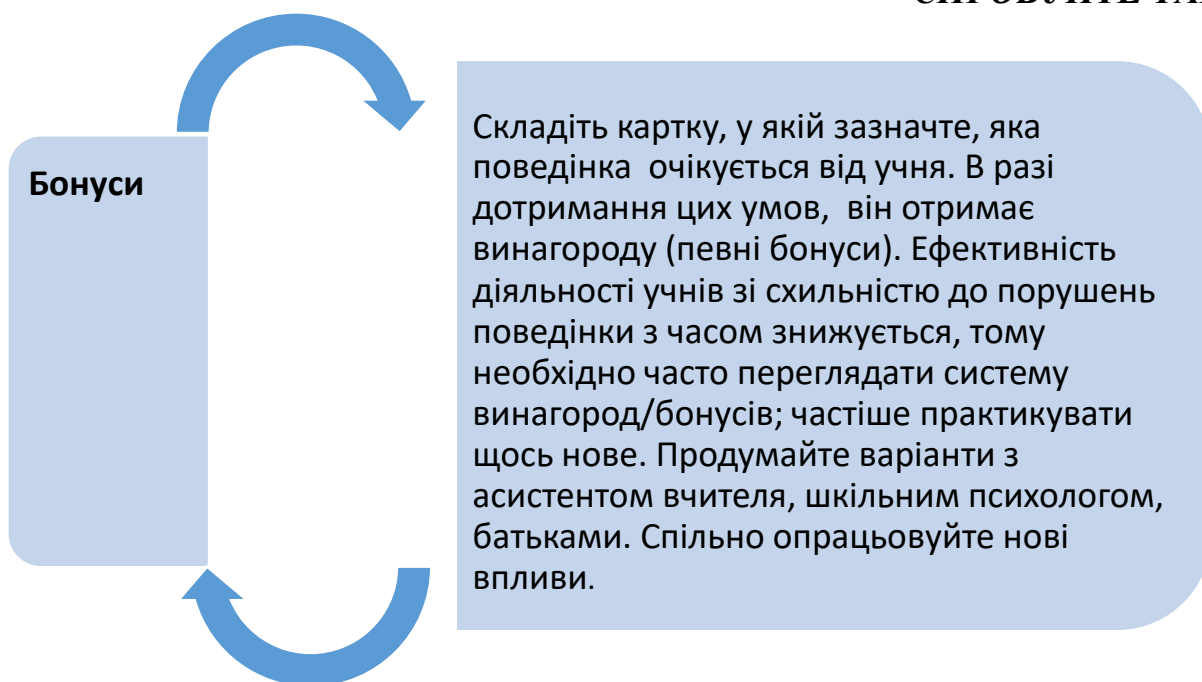
Слід стежити за черговістю монотонних завдань і цікавих вправ, щоб підтримувати інтерес учня та оптимальний рівень діяльності.

Які превентивні заходи варто вжити.

Неприйнятні прояви поведінки в учнів з ООП виникають здебільшого тоді, коли вони не отримали чітких вказівок щодо своєї діяльності у певний проміжок часу. Від початку перебування дітей у закладі освіти необхідно привчити їх до раціонального планування навчальної діяльності та свого дозвілля (спочатку на короткі періоди, а згодом на тривалі). Учні з ООП, які мають схильність до порушення поведінки, потребують чіткого структурування діяльності і в класі, і вдома. Вони мають почуватися в безпеці (не скуто), точно знати, чого саме очікують від їхньої поведінки та освітньої діяльності. Це ж стосується «налаштування» на урок, перерв, переходів до інших кабінетів, спортзалу тощо. Такі переходи є найбільшим випробуванням для дітей з нестабільними поведінковими реакціями.

Серед значного спектру прийомів запобігання проблемній/неприйнятній поведінці педагоги можуть обрати ті, що стануть найбільш дієвими для конкретних учнів класу, з яким вони наразі працюють. (Всі наведені нижче назви доволі умовні).

СПРОБУЙТЕ ТАКЕ

Складіть картку, у якій зазначте, яка поведінка очікується від учня. В разі дотримання цих умов, він отримає винагороду (певні бонуси). Ефективність діяльності учнів зі схильністю до порушень поведінки з часом знижується, тому необхідно часто переглядати систему винагород/бонусів; частіше практикувати щось нове. Продумайте варіанти з асистентом вчителя, шкільним психологом, батьками. Спільно опрацюуйте нові впливи.

Системи заохочень

- ❖ *Можна використовувати жетони/ «несправжні гроші», які учні отримують за позитивну поведінку або правильне виконання завдання: 1) весь клас отримує певну «суму», якщо всі дотримуються належної поведінки; 2) окремий учень за хорошу поведінку під час виконання завдання;*

3) група учнів за спільну діяльність/роботу над проектом. За порушення правил або неправильне виконання на учнів накладається «штраф»: не виконав домашню роботу, крутився під час уроку, не виконав завдання тощо. В кінці тижня учні йдуть «купувати» окремі привілеї чи заохочення (похід в кіно, на екскурсію тощо).

❖ Учні заробляють жетони або «еквівалент грошей», які можна витратити на щотижневому/щомісячному аукціоні школи. Їх також можна витратити спільно для того, щоб отримати привілеї від учителя (варіантів може бути безліч; можна поєднувати з низкою виховних завдань).

❖ Вчитель щораз кладе до скриньки жетон, коли всі учні класу дуже добре виконують те чи інше завдання (коли день минув без порушень поведінки тощо). Коли ця скринька повна, клас має право на заохочення – похід в музей, на виставку та ін.

Коротка дистанція

Намагайтеся триматися якнайближче до учнів, схильних до неприйнятної поведінки. Коли ви рухайтеся класом, торкніться руки чи плеча дитини або пильно погляньте, подайте мотивуючий чи стимулюючий знак. Такі учні мають сидіти ближче до педагога або поряд із зосередженими однокласниками. Для кращого візуального контакту учня доречно посадити на другий ряд.

Система сигналів

Спеціальні сигнали (своєрідні підказки, що запобігають порушенням) допомагають зупинити небажану поведінку, а також уникнути розгортання конфронтації з учнем. Педагог заздалегідь домовляється з учнем про сигнал (рукою або словом), після чого учень має заспокоїтися, перестати розмовляти та зосередитися. Такі підказки не мають привертати увагу решти учнів класу.

- ❖ *Встановіть чіткі наслідки за дотримання/недотримання встановлених правил (діти мають розуміти серйозність наслідків, якщо вони не дотримуватимуться встановлених правил). Хваліть, коли поведінка у класі належна.*
- ❖ ***Кольорові картки** – графічна система контролю поведінки. Існує кілька її різновидів. Зазвичай використовується дошка, на якій є окремі кишені для кожного учня (позначаються іменем або аватаркою). Щодня зранку в кишені усіх учнів поміщають однакові картки (наприклад, блакитні). Коли учень порушив якесь правило під час уроку/перерви, вчитель заміняє блакитну картку на картку іншого кольору (наприклад, помаранчеву) і одразу ж вилучає його від заняття на 3 хвилини. Після наступного порушення – відповідна заміна картки й покарання.*
- ❖ *Якщо використовується ця система, то всі учні розпочинають навчальний день із однаковими стартовими умовами. Можна видозмінити систему, наприклад, щоб кожен колір асоціювався в учнів із конкретним покаранням. Якщо вчитель не бажає виставляти оцінку кожної дитини на загальний огляд, то можна розміщувати кольорові картки на парті учня й під час робочого дня міняти колір індивідуально й непомітно.*
- ❖ *Можна видозмінити цю систему і пов'язувати кожен колір із окремим правилом поведінки. Коли учень порушує певне правило, вчитель ставить у його кишеню картку відповідного кольору. Так всі учні напевно знають, яке правило було порушено.*
- ❖ ***Цифрові/пиктограмні картки.** Вчитель може оцінювати поведження в класі упродовж дня:*
 - 5 – дуже гарна поведінка. Чудовий день!*
 - 4 – хороший день;*
 - 3 – такий собі день;*
 - 2 – сьогодні в нас були певні проблеми;*
 - 1 – нам сьогодні було дуже важко.**Замість цифр можна підібрати окремі пиктограми.*

"СТОП!"

Використовуйте знак «СТОП» (картка чи інший візуальний знак), щоб заспокоїти учнів.

Підійдіть до дитини, пильно подивіться їй в очі, торкніться пальцем до руки /книги на парті – так учень зрозуміє, що слід зосередитися.

Можете підняти палець догори – це означатиме, що учень має встати та відійти у визначене в класі місце, поки не заспокоїться. Лише потім повернутися на своє місце.

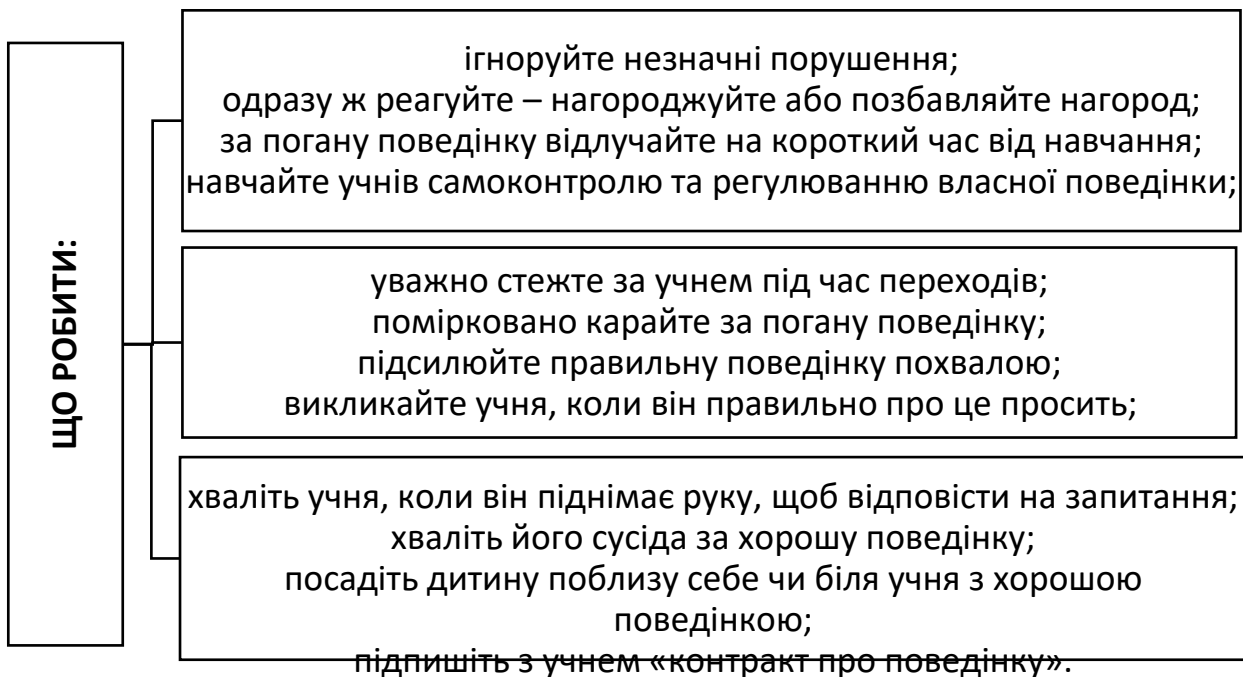
Можете заздалегідь навчити учня навичок релаксації. Після того, як ви промовите «кодове слово», дитина має використати ці навички та припинити неналежну поведінку/дії (наприклад опустити голову на складені на парті руки і глибоко подихати).

<p>Окремі діти з ООП виявляють неспроможність контролювати свої емоції чи поведінку (очевидну <i>імпульсивність</i>). Вони можуть викрикувати відповіді на поставлені запитання, не піднімаючи руки; ламають приладдя тощо. Такі діти швидко й непердбачувано реагують на щось, не задумуючись про наслідки власних дій. Це часом лякає й насторожує однокласників, тож змушує уникати їх.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Слід уникати/видозмінювати ситуації очікування. • Слід винагороджувати за очікування, поступово збільшуючи його тривалість. • Слід підтримувати учня, аби він не нервувався, контролювати, щоб його імпульсивні дії або поведінка не стали агресивними.
--	---

Щоб навчити учнів самоконтролю, наголошуйте, що вони мають **самі здійснювати вибір** позитивної або негативної поведінки. **І саме від цього їхнього вибору залежать наслідки.**

Якщо у повсякденній діяльності класу намічається якась зміна (наприклад, ви запросили гостя), то повідомте про це заздалегідь. **Учень має знати про цю зміну й підготуватися до неї.** Також у вас може виникнути потреба змінити правила поведінки у класі під час візиту гостя. Врахуйте, що учням зі схильністю до неприйнятної поведінки складно довго всидіти на місці та слухати тривалі промови.

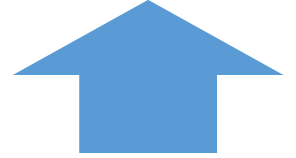
Учнів з ООП важливо підтримувати в **опануванні навчальних стратегій**, зокрема, організації своєї діяльності. Для планування та впорядкування виконання завдань важливо використовувати щоденники й розклади.

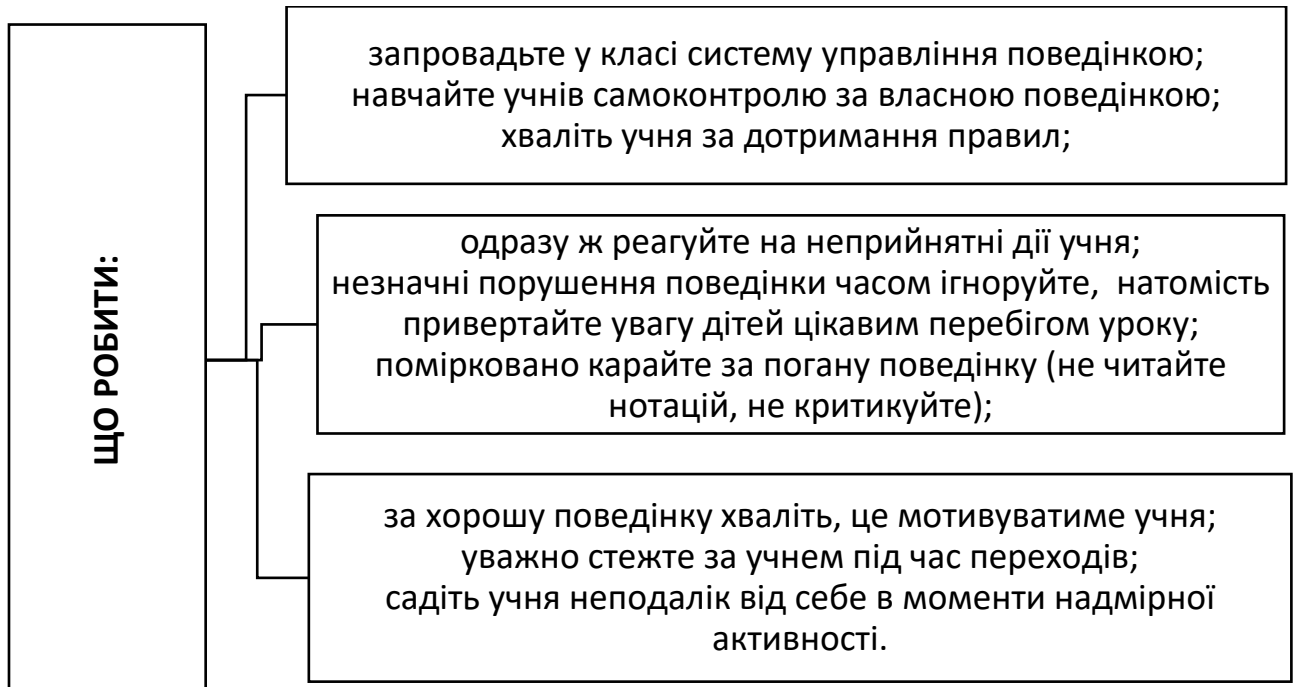

В учнів, які схильні до порушень поведінки, необхідно плекати відчуття впевненості, що їхні позитивні дії привертають до них більше уваги, ніж неприйнятні дії.

Педагоги мають надавати учням відчуття прихильності, підтримки, затишку і спокою, аби в такий спосіб вгамувати потяг до неприйнятних дій.

<p>У багатьох дітей з ООП, які проявляють неприйнятну поведінку, можна спостерігати і <i>гіперактивність</i>. Така дитина упродовж усього дня здебільшого не сидить спокійно, вона невтомна та рухлива; схоплюється зі свого місця, ходить класом без мети; невпинно розмовляє; крутиться за партою, гойдається на стільці; її руки зачіпають все, що є поблизу; ноги ковзають чи тупотять під столом тощо.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Марно намагатися знизити активність дитини, краще спрямовати її в конструктивне русло. • Доречно встановити правила пересування класом, дозволити учням стояти під час уроку. • Доречно інтегрувати активну діяльність у класі (робота біля дошки, дискусії, в малих групах, малювання тощо; діяльність в якості «помічника вчителя» тощо)
---	--

Радимо ознайомитись

1. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка / АА Колупаєва, О.М. Таранченко. – Київ: Літера ЛТД, 2019. – 112 с. – (Серія «Інклюзивне навчання»).
2. Федоренко О. Особливості впровадження технології спільного викладання у процес навчання учнів із порушеннями слуху в різних типах освітніх закладів. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4 (72). С. 75-80.
3. Дитина із церебральним паралічем / О. В. Чеботарьова, Л. В. Коваль, Е. А. Данілавічюте, 2018 [переглянути](#)
4. Дитина з порушенням слуху / С. В. Литовченко, В. В. Жук, О. М. Таранченко, 2018 [переглянути](#)

Різні зміни у процесі навчальної діяльності можуть провокувати учнів на непередбачувані чи неприйнятні дії. Тому заздалегідь слід продумувати такий перебіг подій під час уроку, аби вчасно запобігти ексцесам.

Доречно під час уроку пропонувати завдання, які потребують активного залучення, а не пасивних відповідей. Учнів можуть мотивувати добре структуровані групові завдання. Будьте уважними змінюючи завдання учням, оскільки пов'язані з ним переміщення по класу, перегруповання можуть відволікати деяких дітей від зосередженої роботи.

Під час усних відповідей намагайтеся викликати таких учнів першими, якщо вони піднімають руку. Їм складно очікувати своєї черги.

Пропонуйте інші варіанти опитування (можна писати на аркуші ключове слово відповіді, показувати на пальцях правильну відповідь розв'язання прикладу тощо).

Не варто залишати таких дітей закінчувати завдання на перерві або після уроків.

Їм це буде дуже складно зробити, оскільки під час уроків накопичилось чимало енергії.

Контролюйте активність дітей під час перерви. Надмірна збудженість позначиться на наступному уроці

СПРОБУЙТЕ ТАКЕ

Як заспокоїти учня, коли він надто збуджений і виявляє гіперактивність

Зберігаючи спокій слід відправити учня на перерву або вилучити з класу. («Сашко, сядь в кінці класу, обніми своїми руками ноги.

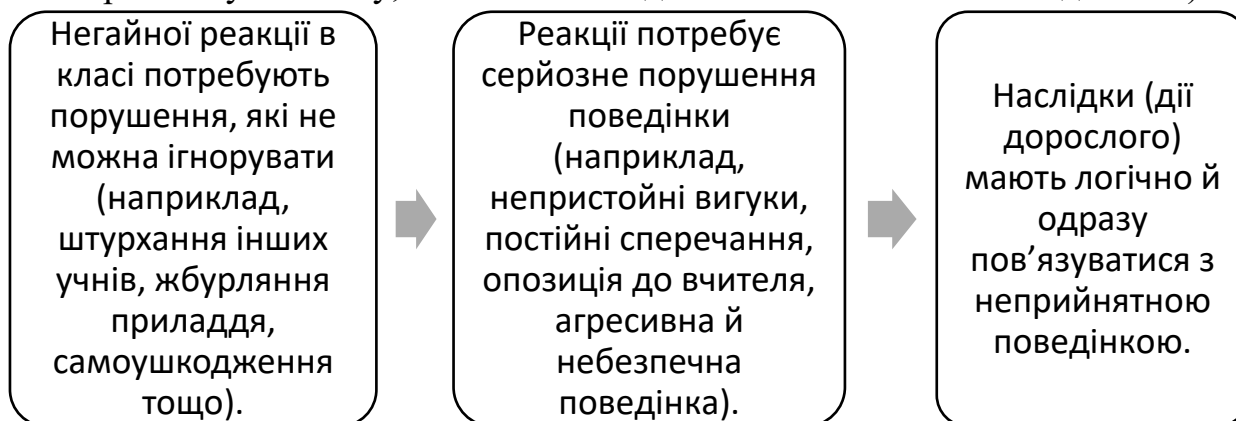
Можна вивести учня з класу. Коли він заспокоїться, то повертається до класу й чекає біля дверей, поки педагог не дозволить йому продовжити заняття

Повернешся до всієї групи, коли заспокоїшся і будеш поводитися спокійно, не зачіпаючи інших»).	в загальній групі. («Я радий, що ти готовий виконувати наші правила. Приєднуйся до класу»).
Посадити учня окремо від загальної групи й дозволити приєднатися до роботи, коли опанує себе. Стандартне правило часу – скільки років, стільки й хвилин окремо від групи має провести учень.	Дати змогу дитині «зняти» надлишок енергії через монотонні фізичні зусилля. Кількахвилинні вправи з еспандером в кінці класу, присідання дадуть час на розмірковування.
Якщо учень і надалі порушує поведінку, його відводять до кімнати релаксації.	Педагог може зателефонувати батькам та повідомити про ситуацію з поведінкою дитини.

Як впоратися з неприйнятною поведінкою у класі.

Важливі складові успіху в такій діяльності — це планування, комунікація, злагоджена комунікація та постійне докладання зусиль кожним учасником команди психолого-педагогічного супроводу. Педагогічний персонал закладу освіти обов’язково має бути підготовлений до взаємодії з дітьми, які проявляють неприйнятну поведінку різного ступеня тяжкості. Наразі їх стає дедалі більше, тож педагоги, які ще не стикалися з такими учнями, можуть бути не готовими до роботи з ними. Ймовірно, що й допомога від не підготовленого педагога буде малоефективною. Саме тому напередодні нового навчального року доречно провести курсову чи тренінгову підготовку педагогічного персоналу стосовно поводження з такими учнями, передбачити додаткове облаштування навчального середовища, розробити спеціальні «протоколи взаємодії» персоналу закладу освіти в критичних випадках тощо.

Педагогічні працівники повинні вміти визначити *тип поведінки* та *відповідні наслідки*, а також *застосовувати різні варіанти реакції на неприйнятну поведінку*. Команді ППС необхідно спільно опрацювати різноманітні варіанти реакцій і комплексних дій у разі проявів (різного ступеня) неприйнятної поведінки (як от, наприклад, *вилучення*). Окрім цього, у випадках прояву неприйнятної поведінки однією дитиною, також потрібно застосовувати завчасно заплановані дії і для всіх інших учнів класу/освітнього закладу (зокрема, що мають робити учні класу, коли хтось із однокласників вчиняє неподобство).

Також педагогічний колектив закладу освіти і команда ППС обов'язково має:

Серед ефективних стратегій впливу розглянемо дієву практику **вилучення**.

Що потрібно знати про вилучення⁷.

Стосовно практики вилучення учня, який проявляє неприйнятну поведінку, агресію та дії, що можуть становити потенційну небезпеку для оточуючих чи для нього самого, існують різні бачення. Дехто вважає, що вилучення дитини — це переведення його до іншої кімнати, «покарання»

⁷ Вся представлена нижче інформація може скласти основу для розроблення в закладі освіти «протоколів взаємодії». Зауважимо, що визначення рівня вилучення в кожному окремому випадку – це надзвичайно відповідальна процедура. Ретельне оцінювання стану дитини, консультування команди ППС з психологом, фахівцями ІРЦ, батьками – **обов'язкові**.

(стояння в кутку, за дверима класу) або навіть переведення на індивідуальне навчання чи намагання відрахувати його із загальноосвітнього закладу. Однак, поняття «вилучення» дещо інше, аніж перераховане вище.

і розміщення у спокійному середовищі.

**Йдеться про вилучення дитини
(внаслідок конкретної неприйнятної
поведінки) із середовища, яке її
збуджує,**

Основна ідея полягає в тому, що вилучати учня слід в більш спокійне середовище, аніж те, в якому спостерігається неприйнятна поведінка (це може бути окреме місце у класі, або ж спеціальна окрема кімната). Якщо у класі, де сталася неприйнятна поведінка, ситуація спокійна, а педагог переводить дитину до вчительської (де може бути більш гамірно, ніж у класі), то в цьому випадку саме така дія педагога очевидно погіршить стан дитини. Тому переміщення дитини в учительську не може вважатися вилученням. Середовище/місце для вилучення має бути насамперед **заспокійливим**.

Для роздумів

Наразі кожен заклад освіти керується у своїй діяльності основними законами України, відповідною нормативно-правовою документацією, а також безпосередньо статутом закладу та низкою документів, ухвалених дирекцією (наприклад, це посадові інструкції, розпорядження тощо). В межах офіційно ухвалених повноважень дирекція та команда ППС можуть розробити «протоколи взаємодії», якими унормуватимуться дії всіх учасників освітнього процесу у випадках застосування процедур вилучення учня. Всі учасники освітнього процесу мають бути ознайомлені та усвідомлювати: що вважається неприйнятною поведінкою; які рівні вилучення можуть бути застосовані до учня і в яких випадках; процедуру (дії) в кожному з варіантів вилучення; підвищення рівня вилучення у випадках, якщо учень відмовляється виконувати попередню процедуру вилучення (нижчого рівня); межі повноважень персоналу закладу освіти; процедури оскарження чи відміни процедур вилучення тощо. Всі означені питання (ймовірно їх може бути більше) доречно оформити у «правилах поведінки в закладі освіти», які доводяться до відома батьків (підписуються ними) та учнів (пояснені відповідно до віку та рівня розвитку дитини). Для розроблення такої внутрішньої документації закладу освіти можна долучити юриста відділу

освіти. «Протоколи взаємодії» варто розробляти таким чином, щоб кожен учасник освітнього процесу знав порядок дій у різних екстраординарних випадках (якщо ситуація розгортається з підвищеною динамікою та збільшенням ризиків). Так, педагогічний персонал має знати всі варіанти вилучення і розуміти за яких обставин слід застосувати найбільш прийнятний, а не надмірний варіант. Окремим пунктом має бути означено «фізичний контакт з учнем» (чи можна брати учня за руку і виводити з класу; як слід діяти, коли дитина намагається вчинити самоушкодження чи фізично нашкодити іншій особі; кого слід долучити в допомогу; як і коли повідомляти батьків тощо). Для кожного типу вилучення може бути окремий протокол взаємодії, або один протокол може об'єднувати весь спектр вилучень, який заклад освіти вважає за доцільне впровадити (заклад може обрати кілька варіантів, які реально застосовувати). Якщо у закладі немає спеціально обладнаних кімнат чи персонал не має відповідної підготовки, то ці варіанти вилучення можуть не застосовуватися і не фіксуватися у «протоколах взаємодії». Методисти закладу освіти можуть підготувати відповідні роздаткові матеріали (для батьків і дітей), відеоролики, які «візуалізуюватимуть» кожен з видів вилучення. Вони відіграватимуть подвійну роль – батьки та діти точно знатимуть, що відбуватиметься в тому чи іншому випадку прояву неприйнятної поведінки; такі матеріали будуть одним з елементів комплексу превентивних заходів, запобіжником небажаних поведінкових проявів у закладі освіти.

Допомога дитині може бути успішною лише тоді, коли вона добре організована командою ППС, члени якої пройшли спеціальну підготовку. Аби покращити вплив обраних стратегій, потрібне позитивне налаштування усіх учасників взаємодії та здорова емпатійна атмосфера в колективі дітей.

Якими можуть бути вилучення.

1. Під час незначних порушень учень залишається перебувати у класі за партою, виконуючи певні вказівки/вимоги вчителя.

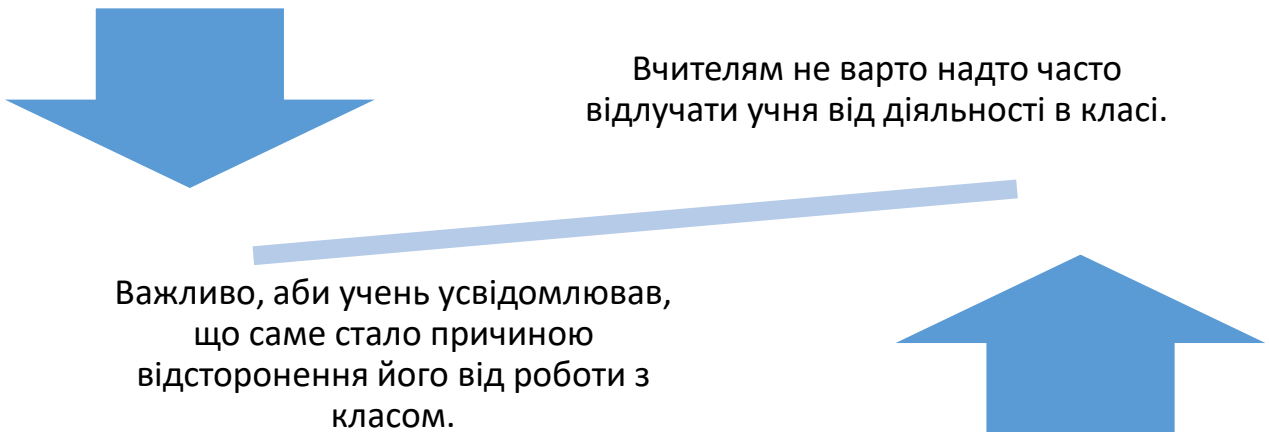
2. У разі серйозніших порушень поведінки учня можна забрати з його місця й посадити окремо, подалі від інших учнів класу.

Заспокійливі середовища для вилучення можна розподілити залежно від складності ситуації, що відбулася.

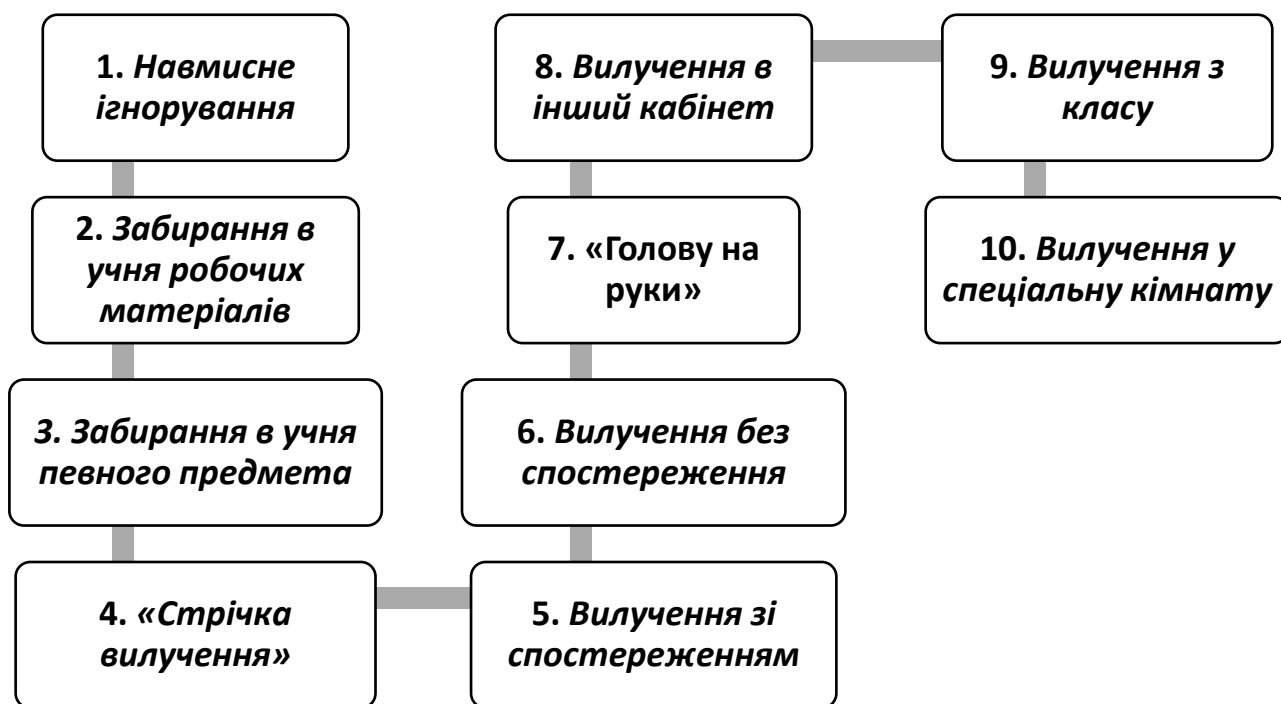
3. Найбільш серйозне вилучення — це виведення дитини з класу в інше приміщення/спеціально облаштовану кімнату/ тощо .

Потрібно починати з найлегшого варіанту вилучення, крім випадків, коли поведінка учня одразу й очевидно загрожує йому та оточенню. Якщо слабші форми не діють, слід вживати заходів сильнішого обмеження.

Під час застосування різних типів вилучення існують певні нюанси, які необхідно враховувати, аби не погіршити ситуацію, не нашкодити учневі, який демонструє неприйнятну поведінку, а також всім іншим учням класу.

Зауважимо, що з усіма «сходінками» вилучення учні мають бути ознайомлені завчасно, вони повинні знати, які заходи будуть застосовані до них за тих чи інших проявів неприйнятної поведінки. Також батьки всіх учнів мають бути поінформовані про всі комплексні заходи педагогів і персоналу закладу освіти у випадках проявів неприйнятної поведінки (до початку навчального року) та підписати згоду. Якщо йдеться про стратегії вилучення, то вони можуть бути такими:

На малюнку, представленому вище, види вилучення названі доволі умовно (кожен заклад може використати більш прийнятні позначення, зрозумілі учням (не потрібно, щоб вони були надто грайливими або ж викликали острах)). Детальніше пояснимо, що відбувається на кожному рівні вилучення:

<p>1. Вчитель уникає соціального контакту, не звертає уваги на учня упродовж певного часу. Коли учень погано поводить, учитель припиняє дивитися на нього, відвертається та припиняє будь-яку взаємодію з дитиною. Так, навколо учня створюється менш стимулююче середовище. Очевидно, що цілеспрямована увага вчителя на дії дитини лише стимулює її неприйнятне поведіння. На початковому етапі застосування такої тактики вчитель має бути готовим до ймовірного підсилення проявів неприйнятної поведінки. Дитина може намагатися ще більше привернути увагу своєю поганою поведінкою. Якщо вчитель зреагує на учня під час такого емоційного зриву дитини, це лише ускладнить</p>	<p>2. На цьому етапі в учня забираються його навчальні або робочі матеріали і він просто сидить за своєю порожньою партою. Учителю і класу не звертають увагу на дитину, їй не повертають робочі матеріали доки вона не припинить порушувати поведінку. Ця форма вилучення доволі результативна з учнем, який зазвичай дотримається визначених правил. Вона не надто ефективна, якщо учень «гучний порушник».</p>
---	--

<p>ситуацію (наступного разу таке навмисне ігнорування з боку вчителя не дасть результатів, оскільки учень вже його подолав).</p>	
<p>3. Цей прийом застосовується рідше, ніж забирання матеріалів, але він ефективний під час роботи з дітьми молодшої вікової групи. У цьому випадку в дитини забирають важливу для неї річ, яку їй дозволили тримати в себе на парті (наприклад, іграшку, брелок тощо). Тоді цю річ учитель кладе собі на стіл/в шухляду/ в шафу. Це доволі дієво, коли дитина вважає свою парту приватним простором, а важливу для неї річ — приватною власністю. Також можна забрати в дитини олівець, лінійку тощо, якими вона грається. Проблема може виникнути у випадку, якщо учень відмовляється віддати вчителю свою іграшку (чи щось інше) і чинить фізичний опір.</p>	<p>4. Стрічку (може бути звичайна кольорова від бейджика) всі учні носять в загальноосвітньому закладі. Коли в учня стрічка на шийі, він бере повну участь у роботі класу на уроці. Однак, якщо дитина порушує поведінку, стрічку на певний час знімають, і упродовж цього періоду його ігнорують учитель і однокласники (учень залишається за своєю партою). Ця стрічка — дуже дієвий варіант для дітей з ООП молодшої вікової групи. Більшості учнів подобається носити стрічку в школі. Прийом цілком дієвий у не надто критичних ситуаціях (недоречний сміх на уроці, надмірне збудження, відволікання однокласників під час роботи тощо), коли інші заходи (зауваження, мотивування тощо) виявилися безрезультатними. Певні проблеми із застосуванням прийому можуть виникнути у випадках, коли учень відмовляється знімати стрічку і чинить опір.</p>
<p>5. Учня через його неприйнятну поведінку виводять із-за парты й на короткий час відсаджують від решти класу в окреме місце. Учень може спостерігати за класом та усім, що відбувається на уроці, проте йому заборонено брати участь у загальній діяльності. Коли дитина сидить окремо від решти класу, на неї не звертають увагу однокласники та учитель. Вилучення зі спостереженням дає результати під</p>	<p>6. Прийом схожий на попередній, але дитині не дозволяється спостерігати за роботою решти учнів у класі. Зазвичай учня садять на таке місце в класі (підготовлене спеціально), де він не бачить чим займаються однокласники: наприклад, за спеціальний захисний екран чи розвертають стілець спиною до решти класу. Це рівень жорсткіший за попередні, тому застосовується, коли вилучення зі спостереженням або ігнорування не були дієвими.</p>

<p>час роботи з учнем, який може заспокоїтись сидячи окремо від класу. Однак для учнів, які шукатимуть взаємодії з однокласниками, продовжуючи неприйнятні дії, цей підхід може бути малоефективним.</p>	<p>Проблеми виникають тоді, коли вилучена дитина кидає речі із-за захисного екрану або галасує. Важливо, щоб під час вилучення без спостереження дитину <u>не садили в окреме приміщення в рамках класу</u> (наприклад підсобка чи щось подібне).</p>
<p>7. Альтернативною формою обмеження може бути ізолювання від зорових подразників. Учень має заплющити очі, покласти руки перед собою, а голову на руки і так посидіти упродовж певного часу. Учень не може бачити, що відбувається навколо. «Голову на руки» дієвий прийом для «поміркованих» учнів, однак не надто ефективний, якщо дитина відмовляється виконувати вказівки. <u>Категорично не слід фізично змушувати учнів виконувати ці дії.</u></p>	<p>8. Вилучення в інший кабінет може бути ефективним методом заспокоєння. Педагогові слід завчасно запланувати такі кроки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) домовитися з іншим учителем, щоб використати його клас; 2) вибрати кабінет, де навчаються старші учні (зазвичай, на два-три роки старші); 3) вирішити/проконсультуватися з психологом та батьками, на скільки хвилин вилучатиметься учень; 4) вибрати парту, за якою вилучений учень сидітиме та працюватиме; 5) підготувати навчальні матеріали для учня.
<p>9. Цей прийом є формою тривалого вилучення під час якого дитину вилучають із класу на тривалий період (наприклад, на один день), і вона має навчатися в іншому місці. Зазвичай для цього в закладі освіти слід відвести спеціальну окрему кімнату. Важливо, щоб за дітьми спостерігали упродовж усього часу перебування. Учні у цьому класі мають навчатися. Кімната має бути без жодних подразників чи чинників відволікання (нейтральний колір стін, достатнє освітлення, відсутність унаочнення, мінімум меблів тощо).</p>	<p>10. Учня переміщують в «кімнату вилучення». Важливо, щоб ця кімната була чистою, добре освітленою, не страшною й безпечною для дитини. Крім того, «кімната вилучення» не має використовуватися з будь-якою іншою метою (для ксерокопіювання, для офісної роботи тощо). У цій кімнаті має бути лише сам учень, у дверях встановлено вікно з 180-градусним оглядом, аби дитина була постійно під контролем. Найкращий варіант — зробити ручку дверей так, щоб їх можна було замикати зовні. Учень з неї не може вийти сам, дорослий має його випустити. Можна зсередини не ставити ручку зовсім або поставити її так, щоб вона не працювала. Так</p>

	<p>можна уникнути фізичної боротьби між учнем і вчителем. Якщо двері зовні зачинені на замок, то там постійно має чергувати людина, яка дивитиметься за дитиною (щоб <u>не залишати її без нагляду</u>).</p>
--	--

Завжди необхідно обговорювати з учнем (в спокійній довірливій атмосфері) все, що відбулося, розглянути кілька варіантів адекватного виходу з ситуації, що спричинила неналежні прояви.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Якщо персонал загальноосвітнього закладу не підготований до застосування вилучення або воно використовується не часто, існує загроза зловживання чи неправильного виконання цієї процедури.

Для того, щоб правильно її використовувати, необхідно:

- ✓ Провести тренування процедури вилучення для всіх членів персоналу із залученням фахівців ІРЦ.
- ✓ Вимагати від кожного члена персоналу ознайомитися з правилами застосування вилучення й пройти тестування на знання цих правил.
- ✓ Зберігати ці тести (кожного члена персоналу), аби мати підтвердження їхніх знань процедури.
- ✓ Випадки вилучення завжди слід занотовувати до журналу, а на дверях кімнати із замкненим усередині учнем вішати перелік відповідних процедур.

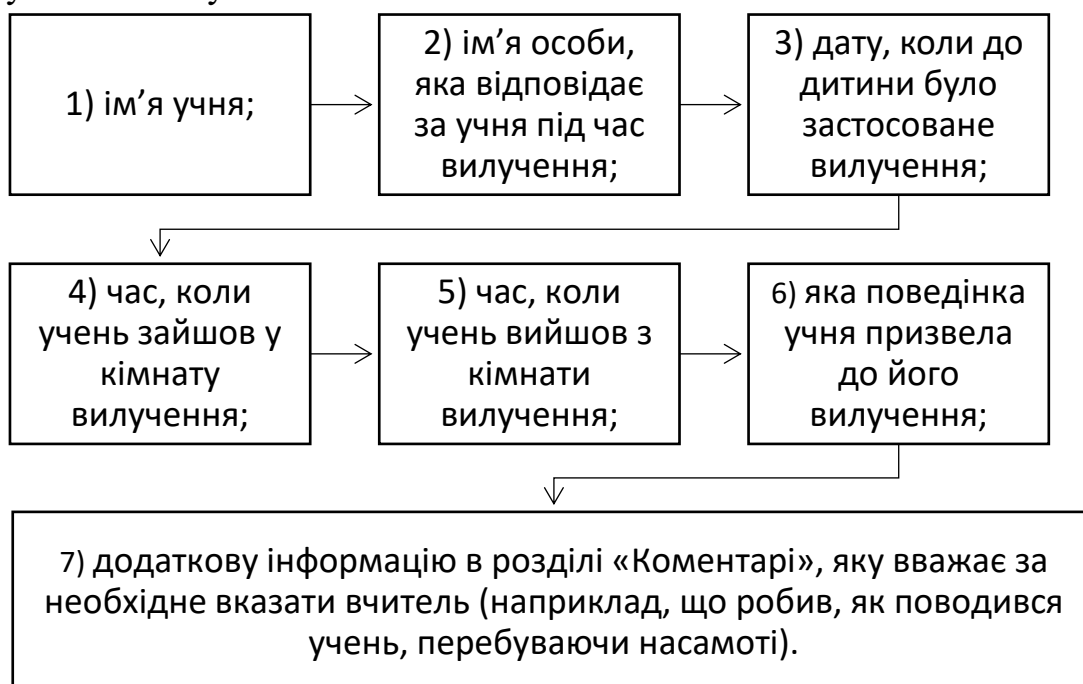
Існують також інші види вилучень, утім вони потребують спеціального навчання педагогічних працівників закладу освіти. Варто наголосити, що для багатьох учнів може бути категорично неприйнятним вилучення в окремі замкнені кімнати (особливо для дітей, які мають ПТСР внаслідок бомбардувань, перебували в укриттях в обмеженому просторі та зазнали інших психологічних травм внаслідок війни. Обмежений простір, самотність у замкненій кімнати можуть стати додатковим тригером, що значно ускладнить стан дитини). Команда ППС разом із психологом та батьками мають заздалегідь визначити можливі допустимі рівні вилучення для кожної конкретної дитини. Кожний випадок вилучення, навіть найменш суворий, має бути ретельно проаналізований командою ППС спільно з батьками. За найменшого сумніву щодо шкідливого впливу на дитину таких заходів має бути змінена стратегія запобігання неприйнятній поведінці.

Процедура вилучення.

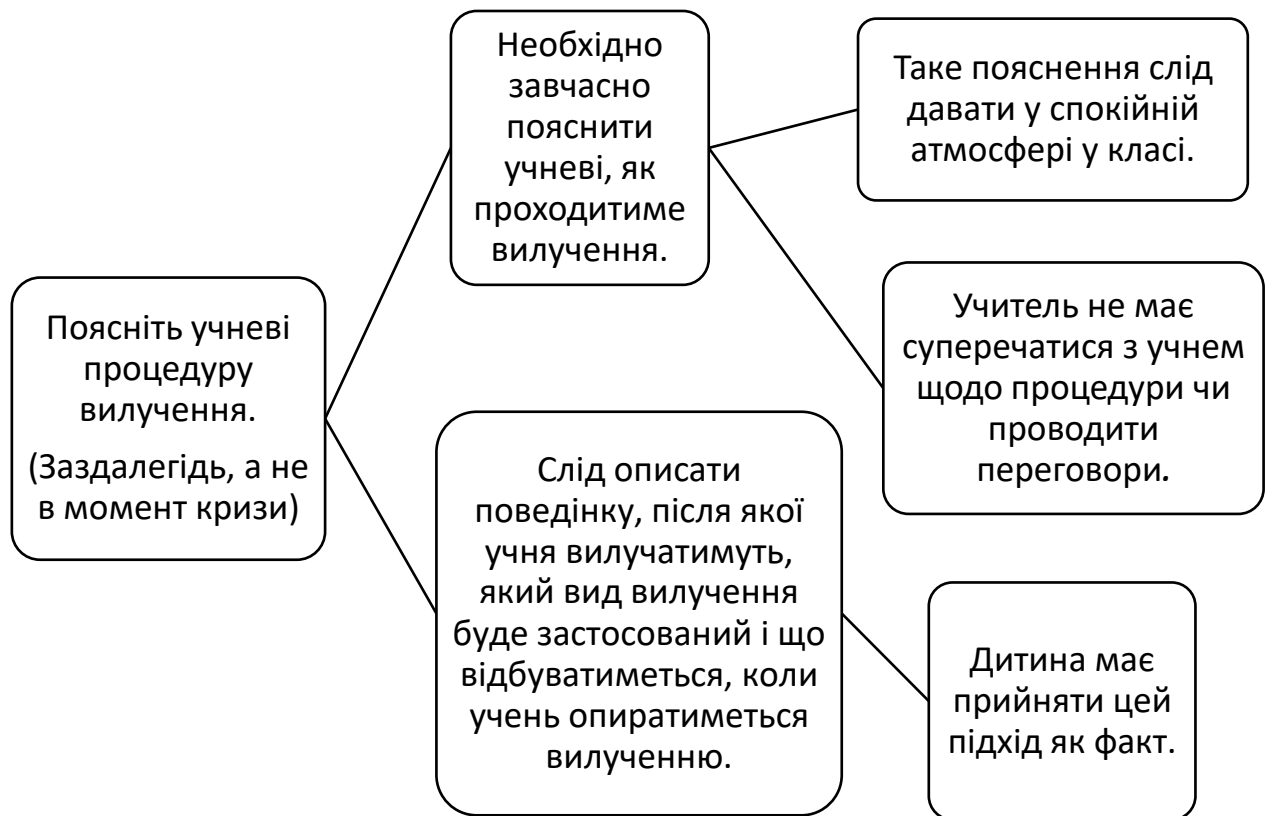
УВАГА!

Батьки та представник закладу освіти мають підписати офіційний документ, де детально описано процедури вилучення.	Перед застосуванням процедури її слід повністю описати учневі. Дитині та батькам слід продемонструвати кімнату вилучення та описати процедуру перебування в ній.	Відправляти дитину в кімнату вилучення слід лише після обговорення й узгодження цієї процедури з батьками . Процедуру слід викласти в ІПР учня, в ньому ж чітко описати поведінку, за якої вона застосовується.
---	--	--

- ✓ Щоразу, коли застосовується вилучення, його слід фіксувати у журналі вилучень. Записують:

- ✓ До кімнати вилучення учня слід відправляти **лише за дуже серйозні порушення поведінки** (наприклад, агресію, пошкодження майна, напади на дітей та дорослих, злісну непокору тощо). **Не слід відправляти його туди за незначні порушення** (вигуки, невиконання завдання, запізнення, балачки на уроці тощо).

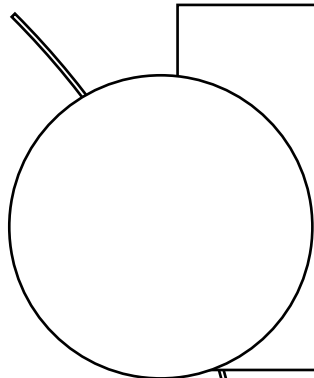
У всіх випадках значного порушення поведінки учня слід відправляти до кімнати вилучення. Після того як дитині дали таку вказівку, члену персоналу освітнього закладу не слід з нею розмовляти (ні під час супроводження до кімнати вилучення, ні під час перебування в ній учня).

Зазвичай у кімнаті вилучення учень проводить стільки хвилин, скільки йому років (наприклад, шестирічний учень має перебувати в ній 6 хвилин, десятирічний — 10).

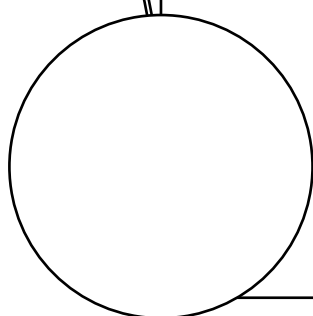
У кімнаті вилучення слід установити секундомір. Коли спливе відведений час, задзвенить будильник, але учень ще має спокійно посидіти щонайменше 3 хвилини, поки йому дозволять вийти. Не слід випускати дитину тоді, коли вона кричить або плаче, оскільки можна лише підсилити таку поведінку учня.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

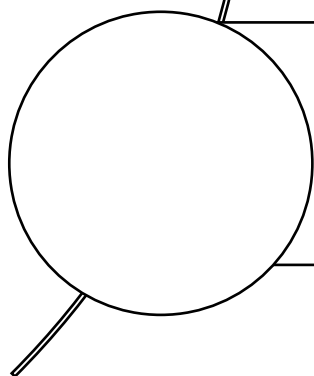
✓ Якщо дитина відмовляється йти в кімнату вилучення, вчитель може звернутися по допомогу до персоналу закладу, **втім категорично забороняється заподіювати дитині шкоду чи застосовувати фізичні зусилля до неї. Перед застосуванням таких заходів педагоги і персонал мають пройти спеціальне навчання.**

Коли учень відмовляється йти до кімнати вилучення, вчитель може збільшувати час його перебування там на 1 хвилину за кожен раз додаткового прохання перейти туди. Наприклад, якщо десятирічний хлопець відмовляється йти в кімнату вилучення, учитель говорить: «Тепер ти сидітимеш там 11 хвилин». Якщо учень вдруге не погоджується, можна звернутись до персоналу освітнього закладу, що допоможе перевести його туди.

Якщо учень відмовляється виходити з кімнати вилучення після завершення часу вилучення, тоді потрібно чекати. Можна відчинити двері кімнати, а вчитель чи представник персоналу освітнього закладу чекатиме зовні й не звертатиме на учня жодної уваги. Найгірший варіант — просити його вийти. Раніше чи пізніше він це зробить сам.

Якщо учень пошкодить якесь майно в цій кімнаті, слід повідомити про це батьків. Можна забирати в дитини улюблену іграшку або позбавляти її будь-якої іншої привілеї, поки вона не допоможе відремонтувати пошкоджене майно (після уроків або у вихідні).

Аудіо, відео запис

Інколи учні поводяться неприйнятно у громадських місцях, де немає можливості провести вилучення (наприклад, на екскурсії, в громадському транспорті тощо). У цьому випадку вчитель може записати поведінку учня на диктофон. Особливо добре це спрацьовує, коли учень сперечається або голосно протестує. Коли вчитель і учень повертаються до закладу освіти, де є можливість провести вилучення, вчитель вмикає учневі на прослуховування запис і оголошує

про його вилучення. Також можна використати відео зйомку, яка зафіксує й мовчазну неприйнятну поведінку, яку не можна записати на диктофон.

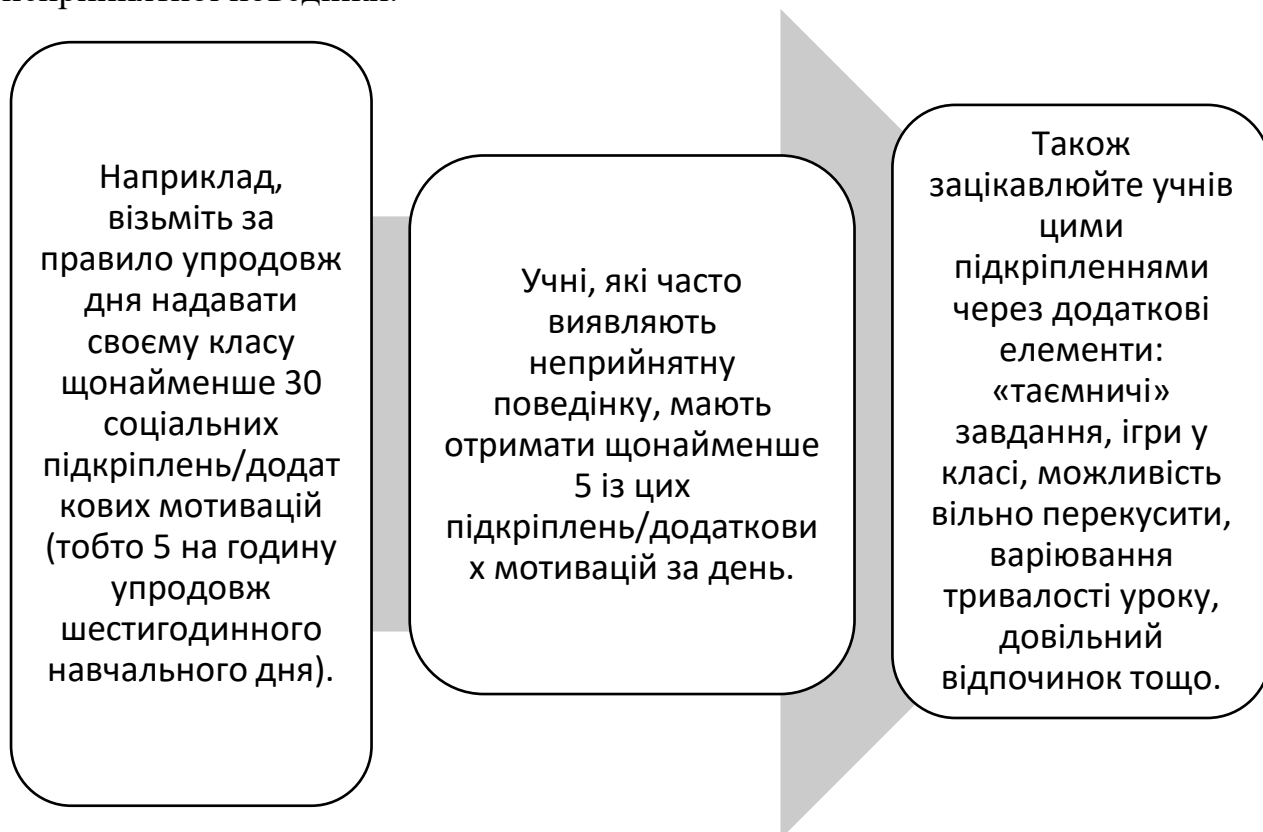
Батьки та учні мають бути заздалегідь ознайомлені з ймовірним застосуванням таких заходів з боку педагогічного та іншого персоналу з закладу освіти. Такі записи категорично не мають бути доступними широкому загалу.

Що варто врахувати, аби вилучення було ефективним.

Є кілька підходів, що можуть зробити вилучення ефективнішим. Прості зміни здатні суттєво покращити його результативність.

❖ Вплив колективу.

Значна проблема, яка може звести нанівець всі зусилля педагогів – нестабільна атмосфера у класі. Недостатність позитивних стимулів і застосування педагогом переважно жорсткого стилю управління класом відчутно знижують виховний вплив колективу. Нагадаймо, що вилучення передбачає розміщення дитини в середовищі, яке не підсилює цю негативну поведінку. Якщо у класі некомфортна, тривожна, напружена атмосфера, учень вважатиме за краще проводити час у кімнаті вилучення, аніж серед своїх однокласників. Саме тому слід системно докладати зусиль для формування психологічно та емоційно позитивного, здорового колективу, що належним чином впливатиме на учня з проявами неприйнятної поведінки.

❖ Поєднання вилучення із впливом групи.

Поведінку учня непросто змінити, якщо її порушення підтримуються класом і додають дитині «ваги» («авторитету»). Багато учнів часто отримують задоволення від реакції однокласників на їхнє вилучення (сміх, вітання, похвала,

аплодування тощо). Вплив оточення легко помітити, якщо одразу ж після порушення поведінки учнем глянути на його реакцію. Коли дитина оглядається й шукає підтримки однокласників, то очевидно, що вона прагне похвали групи за свої дії. Для врівноваження такого тиску можна застосувати вплив на групу, тобто якщо «лідер-бунтівник»/член групи вилучається, то певного привілею позбавляються всі члени групи.

❖ *Хвалить/ заохочуйте учня за те, що до нього не застосовуються вилучення.*

Інколи корисно укласти з дитиною контракт/угоду, за яким вона отримуватиме певні винагороди, якщо її не вилучатимуть з класу. Таким чином ви підкріплюєте поведінку, що не призводить до негативу. Важливо вказати учневі, за яку поведінку він буде вилучений (агресію, порушення правил, напади, крик), щоб дитина цього уникала. У контракті можна вказати, що учень отримає 15 хвилин додаткового відпочинку плюс сюрприз, якщо його впродовж дня не вилучать.

❖ *Поєднання вилучення з попередженням про вилучення й аргументацією вилучення.*

Якщо учень не виконує прохання вчителя, його слід попередити про те, що його буде вилучено. Таким словом-попередженням може бути наприклад «не слід». Тобто якщо вчитель говорить «Тобі не слід сперечатися зі мною», то всі учні знають, що наступним після цього вже буде застосоване вилучення порушника.

Також учитель може аргументувати вилучення учня існуючим правилом. Наприклад, учитель говорить: «У класі встановлено правило — не битися» і після цього вилучає учня. Аргументування правилом відрізняється від попередження, оскільки аргументування наводиться після того, як учень уже порушив правило. Водночас, аргументування корисне, бо повідомляє, яке порушення призвело до вилучення. Важливо не сперечатися та не обговорювати в цей час, які обставини спричинили порушення правила. Потрібно лише нагадати дітям правило, а вже потім вилучати учня.

❖ *Сиди і дивись.*

Після повернення з вилучення (в іншому класі, у кімнаті вилучення) учневі корисно певний час посидіти й поспостерігати, що відбувається у класі. Так, коли учень повертається у свій клас, він сідає на окремих стілець, кілька хвилин спостерігає, що відбувається, і лише потім сідає за свою парту. Для деяких дітей це дуже хороший спосіб врівноважити свій стан після повернення у клас.

❖ *Зміна тривалості вилучення.*

Окремі діти прагнуть контролювати всі ситуації, навіть коли їх вилучають. Такі учні кажуть учителю, що час вилучення вже минув і їх слід повернути до класу. Якщо метод вилучення був певний час дієвим, а з часом втратив свою ефективність (у випадках, коли учень занадто все контролює), то доречно варіювати тривалість вилучення. В таких випадках дитині не говорять, на який час її вилучають. Наприклад, якщо учневі 8 років і він знає, що його вилучать на

8 хвилин, краще змінювати тривалість вилучення так, аби в середньому вони тривали $8 \pm$ кілька хвилин. Наприклад, перший раз можна вилучити на 6 хвилин, другий – на 8, а третій – на 10. Однак, перед застосуванням цього підходу необхідно узгодити це з батьками учня.

❖ *Чергування вилучення з іншими підходами.*

Часом корисно чергувати вилучення з іншими способами заспокоєння дитини. Це спрацьовує у випадках, коли учень пристосувався до вилучень. Важливо завчасно підібрати підходи, які вчитель за необхідності може застосувати. Очевидно, що ефективність підходу знижуватиметься, якщо учень заздалегідь знатиме, що збирається робити вчитель.

Оскільки наразі в інклюзивних класах, а також у спеціальних закладах освіти навчається багато учнів, які виявляють неприйнятну поведінку, команді ППС слід ретельно розробляти та впроваджувати чітку стратегічно виважену систему заходів. Важливо налагодити постійну співпрацю між педагогами та сім'єю дитини під час коригування поведінки та застосування специфічних підходів, адже учень може бути спантеличеним, якщо реакція вчителів та батьків відрізнятиметься в загальних стратегіях і тактичних діях дорослих.

Комунікація між закладом освіти та батьками

Надзвичайно важливо підтримувати постійний зв'язок з родинами учнів. Як домогтися підтримки батьків? Спілкуйтеся з ними, говоріть по телефону, постійно інформуйте про поведінку дитини й виконання нею завдань. Батьки мають відчувати, що ви щиро турбуєтесь про їхню дитину. Окрім проблем завжди озвучуйте, що дитина робить добре та за що її потрібно хвалити. Хорошою практикою може бути сповіщення батьків про поведінку їхньої дитини в закладі освіти упродовж дня або тижня (можливо не всіх учнів, а лише тих, хто потребує контролю в школі/вдома). Наприклад, це може бути навіть проста система кольорових карток. Також це може бути окремий формуляр, в якому вказано, як поведився учень (наприклад, в кожен день тижня).

Зважаючи на те, що форма навчання в закладах освіти наразі може бути не лише очна у класі, а й дистанційна, коли педагог не в змозі зафіксувати усі нетипові прояви поведінки дитини, батьки/опікуни (інші старші родичі дитини) мають бути надзвичайно уважними, особливо на початку навчальної діяльності малого учня. Вчасні спільні дії батьків, педагогів та інших фахівців, єдність їхніх підходів і правил організації навчального середовища дають змогу дитині поступово набути навичок самоорганізації для успішного навчання і соціальної взаємодії з однолітками.

1.7. Медикаментозна допомога дітям з ООП в закладі освіти

«Здоров'я дітей виступає ключовою ланкою у формуванні та збереженні репродуктивного потенціалу населення. Саме в дитинстві закладаються основи здоров'я і здоров'язберігаючої поведінки, які будуть передані наступним поколінням. Діти відносяться до найбільш вразливих груп населення – близько 37% вантажу захворювань припадає саме на них»⁸.

Надзвичайним завданням кожної держави є збереження життя та здоров'я дітей, як основи її майбуття. Тож закономірно, що українське суспільство загалом поділяє бачення Організації Об'єднаних Націй стосовно «Глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року», де збереження здоров'я та благополуччя дитячої популяції визначені головними пріоритетами людства.

Для роздумів

Аналізуючи захворюваність та поширення хвороб серед дитячого населення України упродовж попередніх десятиліть, фахівці медичної спільноти констатують підвищення важливих показників (у порівнянні із середньоєвропейськими). Так, зокрема, поширеність дитячих хвороб в Україні зросла на понад 40 %, водночас чисельність дитячої популяції зменшилась на кілька млн осіб (станом на 2016 р. цей показник становив 3,6 млн. За останні роки ці дані в різних джерелах суттєво варіюються, втім, суттєве зростання цього показника відбулося внаслідок війни та її очевидних наслідків). Також фахівці наголошують, що: «...така динаміка поширеності хвороб дитячого віку свідчить про потужний негативний вплив на дитячий організм екологічно забрудненого довкілля, хімізації нашого повсякдення, електромагнітного опромінення, нездорового способу життя більшості українських родин, спадкових факторів, нераціонального харчування та поширення шкідливих звичок.»⁹

⁸ Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2017 рік / Укр. ін-т стратег. дослідж. МОЗ України ; редкол.: П. С. Мельник [та ін.]. - Київ : Медінформ, 2018. - 458 с. : табл., іл. - Бібліогр.: с. 452-458. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22919>

⁹ Стан здоров'я дитячого населення — майбутнє країни (частина 1). Журнал "Здоров'я дитини" Том 13, №1, 2018. Автори: Антупкін Ю.Г., Волосовець О.П., Майданник В.Г., Березенко В.С., Моїсеєнко Р.О., Виговська О.В., Кривопустов С.П., Заболотько В.М., Аряєв М.Л., Абатуров О.Є., Крючко Т.О., Бекетова Г.В., Охотнікова О.М., Крамарьов С.О., Петренко В.І., Левицький А.Ф., Марушко Ю.В., Марушко Т.В., П'ятницький Ю.С., Шадрін О.Г., Муквіч О.М., Микичак І.В., Косовська Т.П., Лисак В.П., Сороколат Ю.В., Терещенко А.В., Банадига Н.В., Беш Л.В., Більбот Ю.К., Боярська Л.М., Волосянко А.Б., Гончарь М.О., Дудник В.М., Зубаренко О.В., Клименко Т.М., Колоскова О.К., Леженко Г.О., Овчаренко Л.С., Сенаторова А.С., Сміян О.І., Сорокман Т.В., Стоєва Т.В., Чернишова О.Є., Цодікова О.А., Бондаренко Т.В., Голяк М.В., Добровольська Л.О., Знак О.Р., Єфремова Н.М., Карчевич Т.Є., Лук'яненко О.В., Луньова А.В., Марченко Н.М., Михно С.Л., Писаренко С.Г., Покатілова Т.М., Рубанова Є.І., Сташко О.В., Шмалько Н.О., Щербинська К.М., Мозирська О.В. ДУ «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології НАМН України», м. Київ, Україна Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, м. Київ, Україна Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, м. Київ, Україна Центр медичної статистики МОЗ України, м. Київ, Україна // <http://www.mif-ua.com/archive/article/45740>

Медична спільнота звертає увагу на динамічні зміни у переліку дитячої захворюваності.

Увага!

«Структура поширеності хвороб у дітей віком 0–17 років останніми роками динамічно змінювалась.звертає увагу збільшення поширеності новоутворень..., хвороб ендокринної системи..., кровообігу..., сечової системи..., уроджених аномалій, деформацій та хромосомних аномалій..., хвороб органів дихання..., вуха та соскоподібного відростка..., нервової системи..., крові та кровотворних органів...Помірно зросли показники поширеності хвороб ока та придаткового апарату..., травм та отруєнь..., хвороб органів травлення... та хвороби шкіри....»¹⁰

Цю невтішну статистику збільшують наразі й інші чинники. Фахівці зауважують, що «...на тлі ... тривалих воєнних дій в Україні, вимушеної міграції виникла та зберігається низка нових соціальних та медико-екологічних проблем, що негативно впливають на здоров'я дітей...»¹¹

Війна та її руйнівний вплив на всі сфери життя дитячої популяції нашої країни примножили проблеми у здоров'ї молодого покоління, а кількість тих, кому потрібне системне вживання медикаментозних препаратів збільшилась у рази. Нині чимало українських дітей з ООП мають чимало захворювань, лікування яких передбачає періодичне (чи постійне) вживання тих чи інших лікарських засобів. Очевидно, що переважну більшість дитячої популяції складають діти, вік яких припадає на період навчання у закладах освіти.

Водночас, варто зауважити, що низка захворювань, які передбачають застосування медикаментозних препаратів, можуть спричинювати суттєве занепокоєння працівників закладу освіти (насамперед, йдеться про надто велику відповідальність за життя та здоров'я вихованців) і вони воліють перевести такого учня на індивідуальну форму навчання. Відтак, вся відповідальність щодо прийому препаратів (а також можливих наслідків) у цьому випадку покладається на лікаря та батьків, втім, не дотримується право самої дитини навчатися в колективі однолітків та отримувати якісний та різноманітний академічний і соціальних досвід.

«На думку Європейського регіонального бюро ВООЗ, школа є впливовим середовищем, яке може формувати і підтримувати здоров'я. Сучасна ситуація в системі освіти – високий темп та ритм життя, модернізація навчального процесу (перехід навчальних закладів на новий зміст, структуру і термін навчання), інформаційні перенавантаження при недостатній регламентації навантажень, їх збільшення за рахунок інтенсифікації навчання позначаються на здоров'ї школярів. Скорочуються адаптаційні можливості організму школярів, знижується їх фізична витривалість, виникають

¹⁰ //<http://www.mif-ua.com/archive/article/45740>

¹¹ Там само.

функціональні розлади, які з часом призводять до формування стійкої патології. Якщо більшість дітей, які ідуть до школи, є відносно здоровими і не мають хронічних захворювань, то за даними Київського інституту педіатрії, акушерства і гінекології, лише 5% випускників залишаються здоровими. Інші мають хронічні захворювання, а дехто й два-три.

При цьому навчальна діяльність, як показують дослідження, здебільшого залишається неадаптованою до особливостей розвитку і стану здоров'я сучасних школярів. Педагоги недостатньо підготовлені до діяльності з формування і збереження здоров'я учнів. Зберігається пасивна позиція самих дітей, їхніх батьків стосовно власного здоров'я. На сьогодні система сучасного навчання у школі вимагає відповіді на багато запитань, що виникають у лікарів, педагогів та батьків дітей різного віку. Можна багато говорити про ефективність і корисність освітнього процесу, але важко ігнорувати той факт, що більшість дітей закінчують школу з різноманітними захворюваннями, що формуються в період їхнього навчання. Стан здоров'я школярів та проблеми їхньої шкільної адаптації часто зумовлені не лише спадковістю, біологічним віком дитини та наявними мінімальними мозковими дисфункціями, але й комплексом соціально-економічних причин, частина з яких є керованими. Серед них можна виділити соціально несприятливі умови у сім'ї, зміну харчової поведінки та низьку якість харчування, збільшення гострої респіраторної захворюваності (унаслідок суттєвого збільшення контактів із хворими дітьми) та відповідно пропусків занять, незадовільні санітарно-гігієнічні умови навчання, нераціональне навчальне навантаження, недосконалість медичного спостереження за дітьми, практичну відсутність системи психолого-педагогічної підтримки школярів при наявності значної кількості стресових ситуацій, значний дефіцит ефективних освітніх програм, спрямованих на формування у дитини культури здоров'я.» (Ст.50-51)

«За даними ВООЗ, погіршення умов життя та зниження стабільності у суспільстві обумовлюють зростання стресових станів у підлітковій популяції більше, ніж в інших, що призводить до зростання захворюваності у цій віковій групі.» (Ст.53)¹²

Очевидно, що проблема вживання учнями ліків у період їх перебування в межах закладу освіти має вирішуватися усіма учасниками команди психолого-педагогічного супроводу (лікарями, які призначають курс лікування; батьками, котрі відповідально мають відстежувати цей процес; усім персоналом закладу, медичної сестри закладу освіти, які мають сприяти і допомагати в тому, аби процес лікування тривав у визначеному режимі, та, водночас, надавав учневі можливість залучатися до всіх аспектів діяльності в закладі; однокласниками, котрі мають адекватно реагувати на певні процедури (наприклад, вимірювання

¹² <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/Lib/22919>

рівня цукру в крові), самою дитиною, котра усвідомлюватиме власну відповідальність у процесі лікування та ін.).

Отже, для реалізації важливого завдання щодо збереження та покращення здоров'я учнів, які мають проходити медикаментозне лікування, необхідно, аби усі учасники освітнього процесу досягли консенсусу в наступному:

Питання, які необхідно вирішити:

Готовність лікаря до взаємодії з командою психолого-педагогічного супроводу дитини в закладі освіти

Підготовка педагогічного персоналу до надання допомоги дитини в екстрених випадках

Безпека зберігання медикаментів, дотримання процедур їх надання дитині, дотримання звітності їх використання

Розроблення протоколів взаємодії команди ППС щодо реалізації плану надання медикаментозної допомоги

Взаємодія команди ППС у відстеженні стану дитини та впливу медикаментозної допомоги на її здоров'я та участь у процесі навчання

Як організувати медикаментозну допомогу в межах закладу освіти.

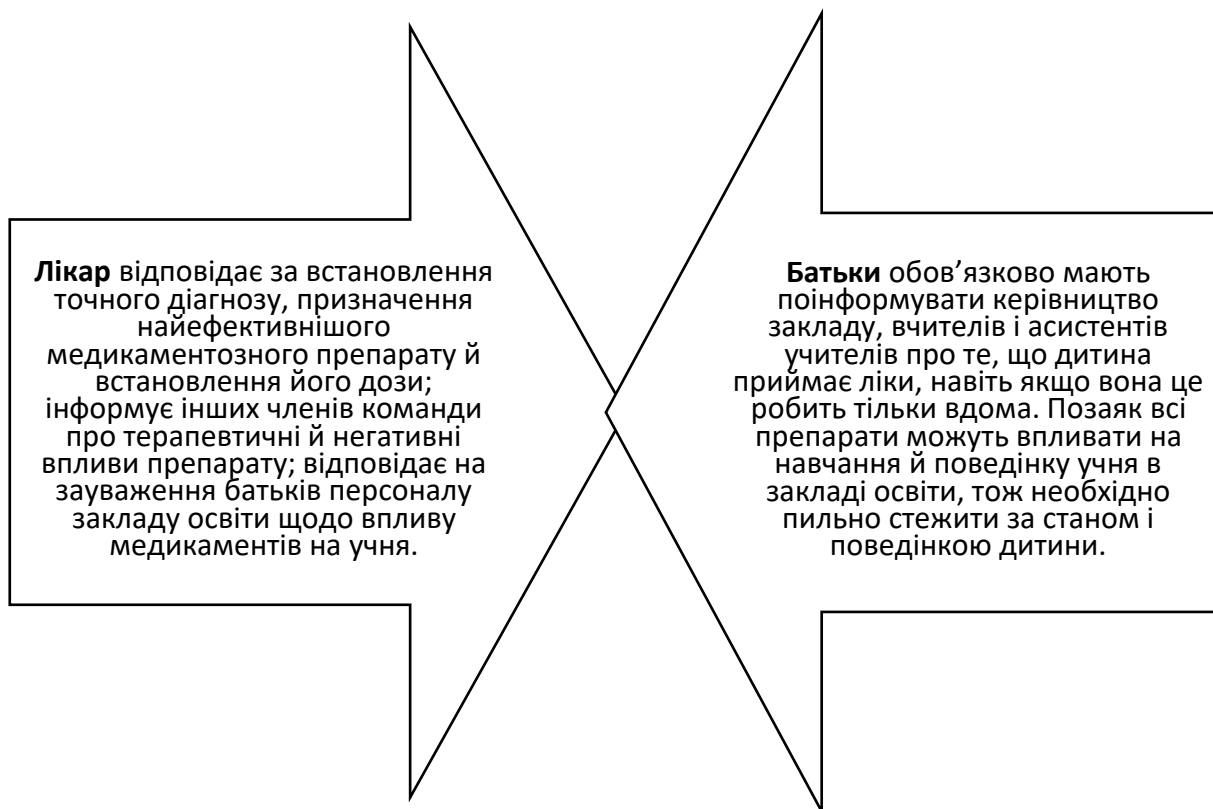
Для роздумів

«Здоров'я дитини можна охарактеризувати як стан її життєдіяльності, що відповідає біологічному віку, гармонійній єдності фізичних та інтелектуальних характеристик, а також адекватному формуванню адаптаційних та компенсаторних можливостей організму в процесі його росту. Забезпечення умов для належного формування і розвитку дитячого організму передбачає постійний моніторинг показників їхнього здоров'я, виявлення особливостей і тенденцій стану здоров'я дітей, визначення пріоритетних проблем, обґрунтування шляхів профілактики.»¹³

У випадку, коли у класі з'являється дитина, котра проходить медикаментозне лікування, для безпеки й захисту такого учня, до тісної співпраці команди психолого-педагогічного супроводу (батьків, педагогів, асистента вчителя/асистента дитини, керівництва закладу, медичної сестри та

¹³ //<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22919>

ін.) має долучитися сімейний лікар/профільний лікар, який безпосередньо її лікує, призначає препарати, спостерігає за станом свого маленького пацієнта.

Саме лікар та батьки відповідальні за вплив медичних препаратів на дитину, її стан, поведінку й навчання, за безпеку й нешкідливість таких препаратів. Завдання колективу закладу освіти – сприяти процесу лікування дитини, створюючи умови для не переривання процесу навчання, звичного для неї.

Комунікація між членами розширеної команди ППС має бути ретельно відпрацьована (зокрема, має бути швидка й зрозуміла всім учасникам відповідь/реакція на будь-які зміни у стані дитини). Саме так оптимізується ефективність і якість захисту дитини, яка приймає ліки; створюється більш безпечна підтримка; збирається й надається необхідна інформація всім членам команди супроводу (насамперед важлива для лікаря, який призначив препарати).

Бажано, аби педагогічні працівники пройшли спеціальний курс, де мали б змогу навчитися надавати першу допомогу дітям в екстрених випадках, розширити обізнаність щодо впливу медикаментозних препаратів на стан дітей загалом тощо (найкраще, якщо такий курс підготує медичний працівник).

Увага!

Для порозуміння в команді супроводу потрібно, аби всі учасники розуміли «мову» один одного. Актуалізуємо окремі вирази, які можуть часто вживатися:

- ***Терапевтична дія*** – бажані наслідки. (Препарат сприяє виліковуванню хвороби або зменшенню її симптомів).

- Побічні ефекти трапляються тоді, коли препарат спричиняє не таку дію, якої очікували. (Наприклад: аспірин зменшує температуру й біль – це бажаний терапевтичний ефект. Він також може спричинити нудоту й шум у вухах, зменшити згортання крові – це побічні ефекти. Кодеїн застосовується для зменшення болю – це його терапевтичний ефект. Він також може спричинити скріплення шлунку, запаморочення й слабкість – це побічні ефекти).
- Негативний вплив – це серйозний побічний ефект, більший, ніж терапевтичний.
- Токсичний ефект – це отруєння медикаментом або його передозування. Коли медичний препарат накопичується в організмі і не виводиться, це може привести до інтоксикації організму. (Наприклад, ретельно слід відстежувати вплив препаратів, які призначають при РАС, регулярно робити аналізи крові тощо).
- Взаємодія медикаментів відбувається тоді, коли один препарат реагує (взаємодіє) з іншим медикаментом або може змінити вплив іншого препарату на організм. Один медикаментозний препарат (хімічний елемент) може підсилювати або послаблювати інший. (Наприклад, алкоголь посилює дію деяких медикаментів).
- Протипоказання – деякі люди у певних випадках не повинні вживати конкретні препарати, оскільки вони тільки погіршать їхній стан. Наприклад, особа з підвищеним кров'яним тиском (гіпертензією) не повинна приймати певні антидепресанти, бо вони підвищують тиск).
- Допоміжна терапія застосовує препарат як додаток у поєднанні зі звичайним препаратом. Така «добавка» покращує терапевтичний ефект.
- Під час постійного вживання деяких медикаментів зменшується їх ефективність. Тому виникає потреба вводити більші дози для отримання такого самого ефекту (чи змінювати препарат).
- Звикання виникає тоді, коли через постійне вживання препарату з'являється фізіологічна та/або психологічна залежність. Коли особа перестає його приймати, у неї виникають симптоми утримання від вживання.

Зауважимо, що наразі не всі аспекти цієї широкої та багатогранної проблеми врегульовані нормативними документами, а також не всі заклади освіти мають у своєму штаті медсестру, яка на постійній основі може відстежувати стан здоров'я учнів. Втім, якщо вона є, то не у всіх закладах освіти її посадові обов'язки (які розробляються та затверджуються керівником закладу) передбачають надання нею медикаментозної допомоги учням. Зазначимо, що посадові обов'язки розробляються на основі класифікаційних вимог, які описані в Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників. Так, зокрема, Пунктом 23 «Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78. Охорона здоров'я», затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 р. № 117 в описі основних завдань та обов'язків

сестри медичної передбачено наступне: «Застосовує лікарські засоби для зовнішнього, ентерального і парентерального введення в організм пацієнта». ¹⁴ Тобто затверджені у закладі освіти посадові обов'язки можуть бути скориговані та сформульовані відповідно до чинних кваліфікаційних вимог¹⁵.

Кожен заклад освіти може розробити та ухвалити документацію, що регламентуватиме відповідальність кожного з учасників освітнього процесу (зокрема членів команди ППС) стосовно процедури вживання учнями медикаментів, які призначені їм для лікування сімейним чи профільним лікарем. Особливу увагу слід звернути на забезпечення можливості обміну інформацією між учителями, іншим персоналом закладу освіти (медичною сестрою), батьками та лікарем щодо ефективності прийому медикаменту в час перебування дитини в закладі.

Розроблені та впроваджені в закладі освіти правила/процедури надання учням можливості вживати призначені лікарем медикаменти убезпечують персонал з юридичних позицій, а також і учня, який їх приймає. Для правильного їх оформлення можна звернутися також до юриста відділу освіти. З цією політикою закладу освіти мають бути ознайомлені весь персонал, батьки (вони також повинні повідомити про це і сімейного/ профільного лікаря), учні. Відсутність такої формальної документації може призвести до чисельних помилок, небезпечних випадків, непорозумінь тощо.

Пропонуємо розглянути в якості основи окремі шаблони внутрішньої документації закладу освіти (вони можуть змінюватися, доповнюватися та

¹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#Text>

¹⁵ <http://pon.cn.ua/shtaty-robochij-chas-ta-posadovi-obov-yazky-medychnoji-sestry-v-doshkilnomu-navchalnomu-zakladi/>

удосконалюватися, зважаючи на політику кожної окремого закладу та рекомендацій юристів щодо їх оформлення)¹⁶:

Лист батькам

Тема. Прийом медикаментів у закладі освіти.

У багатьох учнів є потреба приймати призначені лікарем медичні препарати упродовж дня, зокрема і в час перебування в школі. Для безпечної медикаментозної допомоги в кожного учня має бути індивідуальний План медикаментозної допомоги, розроблений під час зустрічі батьків з командою психолого-педагогічного супроводу. Під час підготовки до такої зустрічі, яка відбудеться 10.09 2023 р. о 18.00:

- Прочитайте надану Вам інформацію.
- Запишіть інформацію у колонку для батьків «Плану медикаментозної допомоги», перепишіть інформацію з етикетки препарату, який вживає Ваша дитина, та з припису, який дав лікар (може бути інше формулювання).
- Підпишіть бланк згоди/прохання батьків щодо медикаментозної допомоги.
- Якщо у Вас є запитання або Ви потребуєте допомоги, можете звернутися до медсестри закладу освіти. Її ім'я та координати Вам нададуть у закладі.

Письмова згода/прохання батьків дитини може бути оформлена таким чином:

Згода/прохання батьків про медикаментозну допомогу

Ім'я учня: _____ **Дата народження:** _____ **Стать:** _____

Я (ім'я, по батькові) прошу, щоб команда психолого-педагогічного супроводу закладу освіти здійснювала та/або моніторила медикаментозну допомогу моїй дитині відповідно до «Плану медикаментозної допомоги», складеного на основі (довідки/призначення лікаря тощо). Я надаю закладу освіти виписаний лікарем препарат у його оригінальній упаковці з етикеткою аптеки.

Надана мною інформація є конфіденційною та може використовуватися винятково для того, щоб персонал закладу міг забезпечити медикаментозну допомогу моїй дитині. Вся ця інформація має бути захищена й використовуватись відповідно до законодавства про захист особистої інформації (...).

Ім'я батька _____

Ім'я матері _____

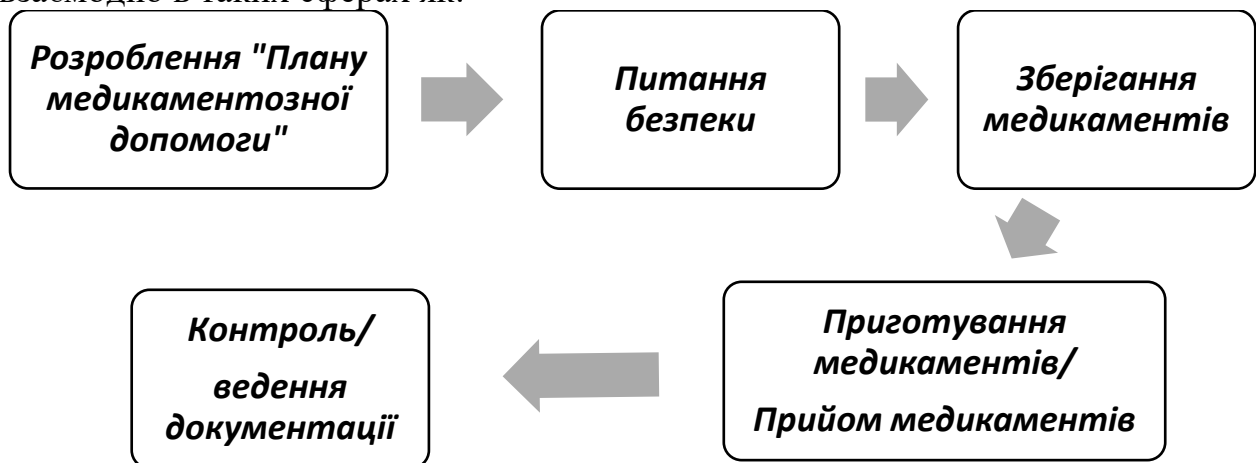
Ім'я лікаря

_____ телефон: _____

Аптека _____ телефон: _____

¹⁶ Зарубіжна практика підтверджує дієвість такого підходу (наприклад: *Edmonton Catholic School Board. Administering Medication/Medical Treatment to Students. Code 305-AP; Maine School Health Advisory Committee. School Health Manual. Pg. 972-977. May, 1997*).

Команда психолого-педагогічного супроводу має спільно узгодити взаємодію в таких сферах як:

Також необхідно чітко окреслити зобов'язання (ролі) кожного з учасників у всіх сферах, зазначених вище. На цій основі можна розробити Протоколи взаємодії всіх учасників (учня, батьків, персоналу закладу освіти, медсестри (відповідальної особи), узгодити окремі позиції з лікарем), які мають відобразити кілька важливих аспектів спільної діяльності та персональної відповідальності членів команди ППС.

Наприклад, це може виглядати таким чином¹⁷:

Зобов'язання (участь) дитини (учня)	
<i>Розроблення Плану медикаментозної допомоги</i>	Знати, що він має приймати медикаменти. Брати участь у розробленні та внесенні змін до свого Плану медикаментозної допомоги (залежно від віку й розвитку). Завжди мати при собі позначку медичної ідентифікації (заламінована записка в кишені, браслет з відповідною інформацією тощо)
<i>Питання безпеки</i>	Знати особу, яка буде надавати медикаментозну допомогу (одна для всіх учнів закладу або конкретна особа для конкретного учня). Знати підготовлену людину, яка за потреби замінюватиме відповідальну за прийом препаратів особу. (Для цього краще підібрати особу, яка безпосередньо працює з учнем і може виконати ці дії). Знати бажані й побічні ефекти препаратів, вказані в Плані МД. Знати, які дії слід виконувати під час виникнення побічних ефектів.

¹⁷ На основі запропонованих таблиць можна розробити інструкції для персоналу закладу освіти та пам'ятки для батьків і учнів.

Прийом медикаментів та контроль	<p>Брати участь у процесі медикаментозного лікування згідно з Планом МД.</p> <p>Якщо погано себе почуває, то сказати про це медичному персоналу до прийому медикаменту.</p> <p>Не «ділитися» своїм препаратом <u>ні з ким!</u></p> <p>Якщо препарат має інший вигляд, ніж завжди, сказати перед прийомом про це особі, яка його дає.</p> <p>Повідомляти дорослих про всі ознаки поганого самопочуття.</p>
--	---

Зобов'язання (участь) батьків	
Розроблення Плану медикаментозної допомоги	<p>Обговорювати з персоналом закладу медичні потреби й результати прийому препаратів.</p> <p>Вносити зміни до інформації щодо медикаментозної допомоги.</p> <p>Попросити лікаря скласти план прийому ліків так, щоб по можливості учень приймав мінімум доз в закладі освіти.</p> <p>Запропонувати способи підготовки/ видачі препаратів і дати корисні поради, персоналу закладу.</p> <p>Дуже детально обговорити з дитиною потребу прийому препаратів у закладі.</p> <p>Письмово сповістити заклад про зміни прийому медикаментів (письмово означити зміни).</p> <p>Завжди бути на телефонному зв'язку.</p>
Питання безпеки	<p>Надавати препарати в оригінальній упаковці.</p> <p>Якщо можливо, надавати медикаменти у вигляді окремих доз.</p> <p>Надавати інструкції до медикаментів, де описується дія медикаменту, правильний його прийом, і які симптоми можуть свідчити про виникнення проблем.</p> <p>Замінити медикаменти до закінчення їх терміну придатності.</p> <p>Надавати інформацію про медикаменти у випадку зміни препарату.</p> <p>Розробити план дій під час виникнення побічного ефекту.</p>
Зберігання медикаментів	<p>Постійно наголошувати учневі та персоналу закладу, що учень має завжди носити з собою медикаменти, необхідні на випадок екстрених ситуацій.</p>
Приготування медикаментів	<p>Інформувати персонал закладу про особливості зберігання препаратів (наприклад, у холодильнику/в темному місці тощо).</p>

Прийом медикаментів та контроль	Надати зрозумілі й чіткі настанови дитині не «ділитися» своїм препаратом з іншими учнями. Повідомляти лікаря та персонал закладу про побічні дії препарату, якщо помітили це вдома.
--	--

Зобов'язання (участь) персоналу закладу освіти	
Розроблення Плану медикаментозної допомоги	Надавати батькам інформацію про медикаментозну допомогу регулярно. Разом з командою психолого-педагогічного супроводу та дитиною скласти План медикаментозної допомоги. Призначити відповідальних за прийом препарату (звітність тощо). Розробити систему документування й зберігання препаратів, а також «Журнал медикаментозної допомоги». За потреби слід провести навчання або тренінг прийому медикаментів. Забезпечити поінформованість персоналу закладу про потреби учня (наприклад вчителів, які приходять на заміну).
Питання безпеки	Призначити одну особу для надання медикаментозної допомоги (МД) (одну для всіх учнів або одну конкретну особу для конкретного учня). Призначити підготовлену людину, яка б за потреби завжди могла замінити відповідальну за прийом препаратів особу. Для цього краще підібрати особу, яка безпосередньо працює з учнем і може виконати ці дії. До Плану МД і згоди батьків додавати інструкції стосовно прийому медикаментів. Знати бажані й побічні ефекти препаратів, вказані в Плані МД. Знати, які дії слід виконувати під час виникнення побічних ефектів і обговорити з командою ППС їх дії у таких випадках.
Зберігання медикаментів	Дозволяти дитині завжди носити з собою препарати, необхідні їй в екстрених ситуаціях (наприклад, протиастматичні засоби тощо). Обговорити з командою ППС систему зберігання медикаментів, повідомити про особливості зберігання конкретних ліків, які прийматиме дитина. Невикористані медикаменти мають бути повернені батькам.

	Планувати і забезпечувати прийом медикаментів, коли дитина знаходиться за межами закладу.
Приготування медикаментів	<p>Перевіряти в «Журналі медикаментозної допомоги», чи дитина приймала препарат.</p> <p>Перевіряти, що відповідальна особа бере препарат, назва якого на етикетці збігається з назвою препарату в Плані МД і в «Журналі» для цього учня.</p> <p>Перед початком підготовки тричі прочитати назву препарату: <i>до того як брати з місця зберігання (звірити з Планом МД); до того, як брати з коробки зберігання (звірити написи на коробці та на упаковці самих пігулок/ампул); після того, як взяла із коробки зберігання (звірити з Журналом).</i></p> <p>Одночасно готувати препарати тільки для одного учня.</p>
Прийом медикаментів та контроль	<p>Необхідно забезпечити конфіденційність/приватність прийому медикаментів учнем.</p> <p>Пояснити учневі весь процес.</p> <p>Перевірити 5 «правильних» пунктів під час надання медикаментів: «правильна» дитина (саме той учень); «правильний» препарат (призначений саме цій дитині); «правильна» доза (звіритись з документацією); «правильний» час (звіритись з документацією); «правильний» «спосіб прийому» (наприклад, через рот).</p> <p>Поінформувати учня, коли слід приймати наступну дозу.</p>

План медикаментозної допомоги має заповнюватися під час зустрічі команди ППС з батьками. Наприклад, він може виглядати таким чином:

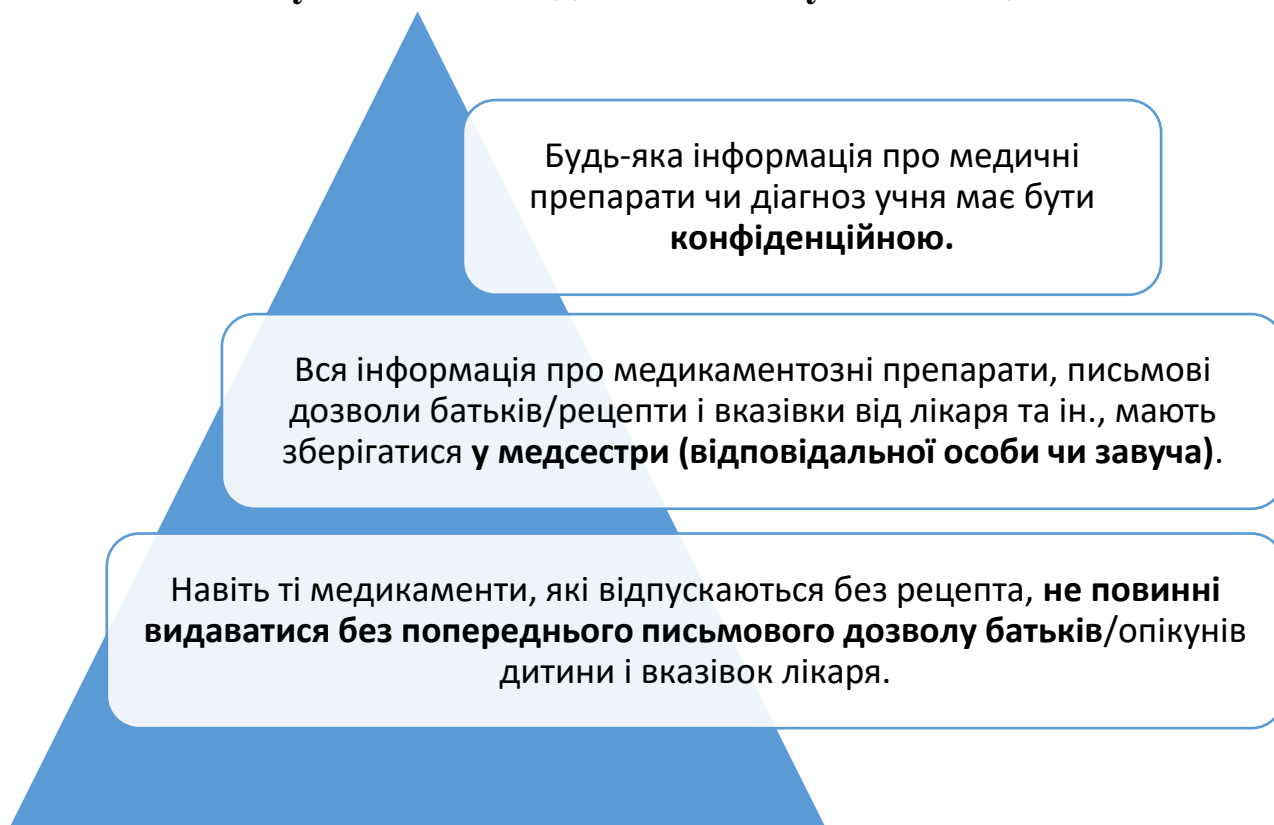
План медикаментозної допомоги учневі 1-Б класу Тарасенку Тарасу 2015 р.н. (зразок)	
Цей план застосовується лише для виписаних лікарем препаратів	Препарат № 1 (прийом, Моніторинг)
Препарат отриманий в оригінальній упаковці	Так
Інструкція до препарату надана	Так
Назва препарату	«ДОБРЕДІЯ»
Бажана дія препарату	<i>Зосереджений, спокійний</i>
Можливі побічні ефекти препарату	<i>Блювання, тремор,</i>
План дій у відповідь на можливі побічні ефекти	<i>Якщо конвульсії - викликати швидку</i>
Доза препарату	<i>5 мгм 3 рази щодня</i>
Шлях введення	<i>Через рот</i>

Час, коли препарат слід приймати в школі	<i>За 30 хв. до обіду</i>
Дата початку прийому	<i>17.09.2022</i>
Дата закінчення/ продовження прийому	<i>Січень 2023</i>
Місце зберігання препарату/ моніторингу	<i>Замкнена шафа в кімнаті 11</i>
Особа, відповідальна за прийом/ моніторинг	<i>Ірина П., медсестра</i>
Особу, відповідальну за прийом/ моніторинг, може замінити	<i>Валентина Р., вчитель</i>
Спеціальні вказівки (будь ласка, додайте документ з аптеки, рецепт від лікаря тощо)	<i>Рецепт від лікаря Івана Р., з печаткою (звірено з оригіналом, отримано копію)</i>

Про що слід потурбуватися, коли учень має вживати медикаментозні препарати.

Беззаперечно, що в закладі освіти мають бути розроблені правила та процедури для отримання, маркування, зберігання, видачі медикаментів, а також має відбуватися відповідне документування. Якщо в закладі немає медичного персоналу (медсестри), то з педагогічного персоналу слід призначити та спеціально підготувати особу для роботи з медикаментами. І ці обов'язки не слід передавати будь-кому іншому. Якщо особі з персоналу надали право видавати медикаменти, то слід встановити правила як для неї, так і для конкретного учня/учнів. Давати препарати дитині має тільки ця спеціально навчена особа.

Безумовно очевидними є наступні позиції:

В учня має бути певна **медична ідентифікація** (наприклад, браслет),

яка візуально демонструватиме

що він **проходить лікування** або має хронічне захворювання.

Кілька застережень:

❖ **Медикаменти мають приносити батьки, а не учні!**

Медичний препарат, має бути належним чином **маркований і знаходитися в оригінальній упаковці / аптечній пляшці.**

❖❖

Препарат не слід давати дитні, якщо збіг термін його придатності, якщо на ньому немає маркування, або не можна прочитати назву, або якщо в пляшці змішані кілька препаратів.

❖❖

Слід перерахувати кількість пляшечок/ упаковок препарату і вказати їх у аркуші прийомки (іншій ухваленій документації).

В закладі освіти потрібно призначити особу, яка відповідатиме за виконання цих процедур. Оптимальний варіант – медичний персонал (якщо він є в закладі). Медикаменти мають зберігатися в **медичній шафі (за потреби в холодильнику або в темному місці тощо), яка зачиняється на ключ**, аби унеможливити інших дітей та персонал від доступу до них і випадків «випадкового» вживання. Доступ до місць зберігання медикаментозних препаратів має бути обмеженим. Зазвичай це медсестра (відповідальна особа), директор, заступник директора.

Радимо ознайомитись

1. *Ментальне здоров'я дітей, підлітків і батьків*
<https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/unicef-helps-how-are-you-campaign-boost-mental-health-ukraine>
2. *Гозак С.В. (2020) Здоров'я дітей в умовах сучасних викликів*
<https://amnu.gov.ua/zdorov-ya-ditej-v-umovah-suchasnyh-vyklykiv/>

Відповідальній особі слід пам'ятати:

Давайте дітям той препарат, який підготували самі. Завжди звіряйтеся з документацією!

НІКОЛИ не давайте дитині медикаментозний препарат, який підготував хтось інший.

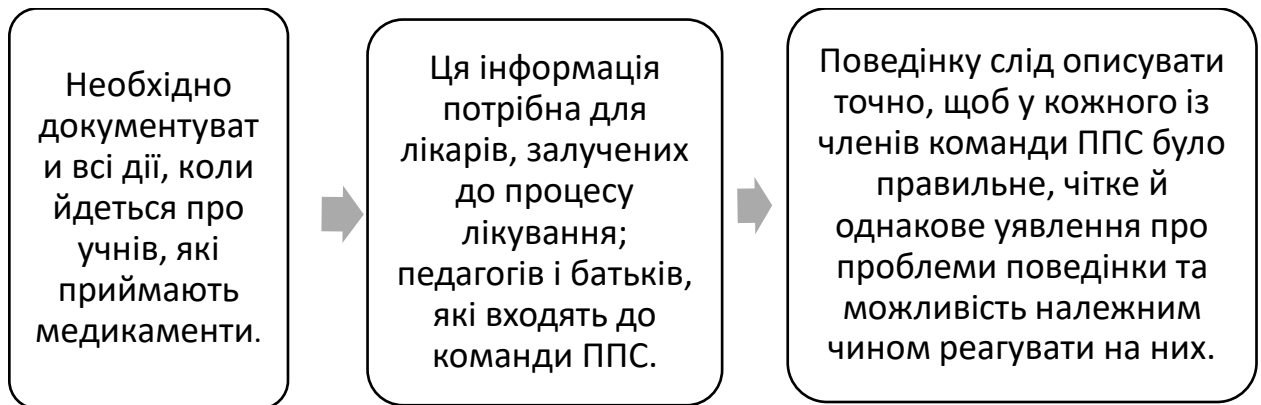
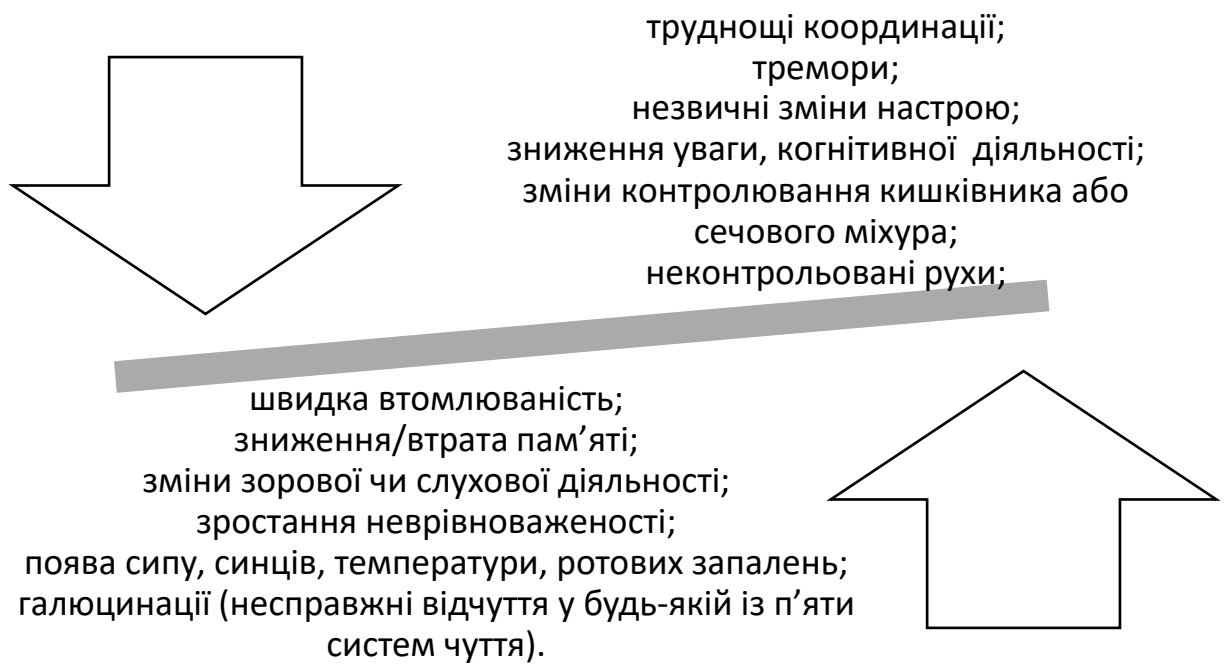
Записуйте день і час прийому препарату, якщо пропустили – вкажіть причину, поставте підпис.

Якщо дитина приймає певні ліки, то про зміни в її навчальній діяльності або поведінці слід одразу ж повідомляти батькам і лікарю.

У **правилах** закладу треба вказати, кого слід сповістити про це, і в якій формі.

Усні повідомлення потрібно документувати, вказати дату й підписувати.

Під час прийому ліків у дитини можуть спостерігатися певні зміни її стану (побічні дії медикаментозного препарату):

Ведення письмової документації має бути обов'язковим. Варто пам'ятати, що кожен письмовий документ може бути значущим під час розгляду спірного питання або ж у екстрених випадках.

Особливої уваги потребують:

записи спостережень за станом учня;	запис скарг учнів, які вживають препарат;
надання медичних препаратів;	
описи поведінки;	переписка персоналу закладу освіти з батьками (лікарем).

На основі запропонованих нижче прикладів, заклад освіти може розробити і затвердити власний документообіг¹⁸.

¹⁸ Заповнюється в закладі освіти і додається до інших документів.

Форма прохання/згоди батьків стосовно надання медикаментозної допомоги в екстрених випадках¹⁹:

Ім'я дитини _____; Дата народження: _____

Адреса проживання _____; Домашній телефон: _____

Медичний стан: _____

Необхідні процедури: _____

Ім'я лікаря: _____; Телефон лікаря: _____

Час, коли слід здійснювати введення/прийом медикаменту _____

Доза / препарат: _____ Можливі побічні ефекти: _____

Спеціальні процедури або вказівки: _____

Ми, батьки/опікуни дитини _____, просимо проводити вказані вище процедури і від свого імені й нашої дитини надаємо на це всі дозволи й права на випадок оскарження, яке може виникнути внаслідок виконання на нашу вимогу процедур надання медикаменту.

Мати/опікун _____; Батько/опікун: _____

Кілька важливих застережень щодо ведення записів про медикаментозну допомогу учневі.

- ✓ Пишіть охайно, розбірливо. Не залишайте вільних місць між словами, куди інша особа може вписати щось. Не пропускайте рядків, не пишіть між рядками і на полях.
- ✓ Ведіть записи, коли ви зверталися за порадою до директора, заступника директора чи батьків, лікаря і як потім вчинили.
- ✓ Під час опису своїх спостережень будьте конкретними, об'єктивними і не висловлюйте суджень чи припущень. Наприклад, вкажіть час, місце, тривалість, періодичність виникнення симптомів, їх важкість та свою реакцію в цій ситуації.
- ✓ Вкажіть дату у листуванні будь з ким із членів команди психолого-педагогічного супроводу або іншими фахівцями. Зберігайте копії листування (робіть скріни переписки).
- ✓ Кожен випадок, коли ви даєте дитині медикаменти або пропускаєте їх вживання, слід документувати.
- ✓ Надавайте батькам доступ до своєї письмової документації.

Слід пам'ятати, що всі ці заходи здійснюються для поліпшення стану дитини чи її остаточного одужання. Саме тому вся важлива інформація, необхідна лікареві для прийняття рішення щодо ефективності препарату, має міститися у звітах учителів та батьків. Вона має надати максимально вичерпну інформацію про загальне самопочуття дитини, її поведінку, увагу, просування/відставання у навчанні, соціальні та емоційні прояви та будь-які побічні ефекти, що сталися внаслідок прийому конкретних медикаментів (в час, коли вона перебувала в закладі освіти). Такі звіти можуть надаватися як неофіційно (під час телефонної розмови), так і

¹⁹ Якщо вимагаються процедури, не вказані в рецепті, слід отримати на них письмовий дозвіл лікаря /пройти спеціальне навчання (наприклад, вимірювання рівня цукру в крові, вимірювання тиску тощо).

офіційно (через заповнення спеціальної форми). Розробити таку форму може допомогти лікар.

Кожен заклад освіти нині має бути відкритим і вмотивованим до вирішення наступних завдань спільно з батьками та лікарями:

Широке пропагування можливостей безпечного залучення до навчання дітей, які отримують медикаментозну допомогу.	Спільне розроблення Протоколів взаємодії команди ППС дітей, які отримують медикаментозну допомогу.
Першочергові заходи для поширення ефективної практики медикаментозної допомоги дітям з ООП в межах о закладу освіти	
Спільне розроблення та впровадження практичного курсу домедичної допомоги дітям в екстрених випадках.	Розроблення брошур про окремі захворювання, їх медикаментозне лікування, вплив на процес навчання учнів, які приймають певні медикаментозні препарати.

2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ООП

2.1. Психолого-педагогічний супровід як міждисциплінарна технологія

Психолого-педагогічний супровід (ППС) у сучасній освітній науці розглядається досить широко і незважаючи на те, що цей термін з'явився понад 30 років, він і на сьогодні не має загальноприйнятого цілісного наукового опису. Вочевидь, першочергово це пояснюється його мультидисциплінарними ознаками, пов'язаними з різними науковими галузями, зокрема психологією, педагогікою, медициною, соціологією та різними видами професійної практико-орієнтованої діяльності (педагогічною, психологічною, соціальною, реабілітаційною та ін.)

У широкому розумінні ППС дитини розглядається як цілісна системно-організована діяльність, у процесі якої створюються соціальні, психологічні та суто педагогічні умови для успішного навчання й особистісного розвитку. ППС надає можливість здійснювати відстеження динаміки розвитку дитини та вивчати загальні тенденції та закономірності становлення особистості, процесу соціалізації впродовж усього періоду навчання.

Основною метою ППС є індивідуальний розвиток кожного суб'єкта освітнього процесу шляхом підвищення його особистісно-пізнавального потенціалу та формування соціальної компетентності.

ППС - це професійна діяльність дорослих, які взаємодіють з дітьми в освітньому середовищі. Зазвичай, цей процес передбачає роботу з трьома категоріями суб'єктів освіти: з учнями, педагогічними працівниками та батьками дітей. Фахівці, які здійснюють психолого-педагогічний супровід, мають володіти методами діагностики, консультування, корекції; мати здатності до здійснення системного аналізу проблемних ситуацій; програмування та планування діяльності, спрямованої на їх вирішення, співорганізацію учасників освітнього процесу тощо.

Психолого-педагогічний супровід передбачає, перш за все, співробітництво: аналіз, рефлексію, дій, необхідних для подолання проблем та труднощів, що виникли, виявлення та опертя на власні унікальні якості дитини. Зважаючи на діяльнісно-змістові аспекти ППС варто розглядати як комплексну технологію, яка передбачає підтримку, першочергово, психологічно-соціальну; допомогу у навчанні дитині з метою актуалізації її потенційних можливостей та подальшої дієвої соціалізації.

Супровід визначається як технологія взаємодії суб'єктів освітнього процесу, отже, в його основі – суб'єкт-суб'єктна – партнерська взаємодія. Ядром супроводу є гуманістична й конструктивна взаємодія педагога і дитини, психолога і дитини, батьків і дитини.

Вчені визначають супровід як^{20,21,22}

рух разом з дитиною її життєвим шляхом

(М. Бітянова)

особливу культуру підтримки і допомоги дитини у розв'язанні завдань її виховання, навчання, розвитку, соціалізації

(Н. Синягіна)

інтегративну технологію, що містить: педагогічну підтримку дитини та психологічну допомогу їй та її найближчому оточенню в подоланні особистісних і міжособистісних проблем та труднощів

(В.Кобильченко)

Кожна складова супроводу реалізується через індивідуально підібраний комплекс технологій. Психолого-педагогічний супровід різних груп дітей

²⁰ Психолого-педагогічний супровід і підтримка в умовах модернізації освітньо-виховного простору osvita.ua/school/method/

²¹ <https://osvita.ua/school/method/upbring/1334>

²²Кобильченко В. В. Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору : монографія. Полтава : ТОВ Фірма «Техсервіс», 2017. С.367 .

здійснюється по-різному. Однак, як зазначала М. Монтесорі, золотим правилом для дорослих при навчанні та розвитку дитини має бути²³:

і все інше я зроблю САМ

Варто ознайомитись

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х т. / І. Д. Бех – Київ : Либідь, 2003. – Т. 1. – 278 с.

2 Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі соціально інтеграції : кол. монографія / за наук. ред. А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2002. 405 с

3. Кобильченко В. В. Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору : монографія. Полтава: ТОВ Фірма «Техсервіс», 2017. С.367.

Особливої значущості це золоте правило набуває при здійсненні психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, оскільки технологія ППС є основоположною при їхньому навчанні та розвитку, незважаючи на вікові показники, особливості психофізичного розвитку, формат та умови здобуття освіти.

Психолого-педагогічний супровід дітей з ООП окреслюється як міждисциплінарна технологія, оскільки реалізується різнопрофільними фахівцями соціальної галузі (психологами, педагогами, соціальними працівниками, спеціалістами різних медичних професій) потребує комплексних підходів та узгоджених дій.

Сьогоденним здобутком української освіти стосовно навчання дітей з ООП, незаперечно можна вважати дуальність, яка затверджена на законодавчому рівні і передбачає умови як функціонування спеціальних закладів (спеціальних шкіл

²³ «Педагогічна антропологія» / М. Монтесорі / <https://pedagogika-montessori-308240.html>

та навчально-реабілітаційних центрів, так і середніх закладів освіти з інклюзивними та спеціальними класами.

Затвердженою нормативно- правовою вимогою є обов'язковість ППС дітей з особливими освітніми потребами. ППС має здійснювати команда психолого-педагогічного супроводу, якщо дитина навчається в інклюзивному класі (групі), або психолого-педагогічний консилиум, якщо дитина здобуває освіту у спеціальному закладі освіти

Нинішні умови навчання дітей з ООП значно ускладнились у зв'язку з військовими діями на теренах нашої держави й усіх вимог щодо організації освітнього процесу дотриматись надзвичайно складно. Однак МОН України визначило пріоритетною умовою здобуття освіти у сьогоденних обставинах «забезпечення сталості навчання та викладання», задля цього розроблено чотири моделі організації освітнього процесу в залежності від безпекової ситуації та місця перебування дітей²⁴:

Учні, які перебувають на безпечній території України, можуть здобувати освіту за очною, дистанційною, сімейною, екстернатною формами навчання, або у змішаному форматі, що передбачає поєднання очного навчання та навчання з використанням дистанційних технологій

Учні, які є внутрішньо переміщеними особами можуть здобувати освіту за очною (за новим місцем проживання), дистанційною (у закладах освіти за новим місцем проживання, або у закладі освіти, в якому навчалися раніше), сімейною (за попереднім або новим місцем проживання), екстернатною (за місцем фактичного перебування) формами навчання або у змішаному форматі, що передбачає поєднання очного навчання та навчання з використанням дистанційних технологій (за новим місцем проживання)

Учні, які перебувають за кордоном, мають можливість здобувати освіту за очною (у закладах освіти країни перебування або українських школах та класах з використанням технологій дистанційного навчання або екстернату; дистанційною (у своєму закладі освіти або у будь-якій школі на безпечній території, екстернат у (МУШ) сімейною; екстернатною формами;

Учні, які знаходяться у зоні проведення активних бойових дій або на тимчасово окупованій території можуть здобувати освіту за дистанційною формою (у закладах освіти на підконтрольній території), екстернатною (у будь-якому закладі

²⁴Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу

дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році [https:](https://)

[/Rekomandatsii_OOP_2022_Pedrada.pdf](https://www.mon.gov.ua/rekomandatsii-ooop-2022-pedrada.pdf)

на безпечній території), сімейною формою (у закладах, розташованих на підконтрольній Україні території)

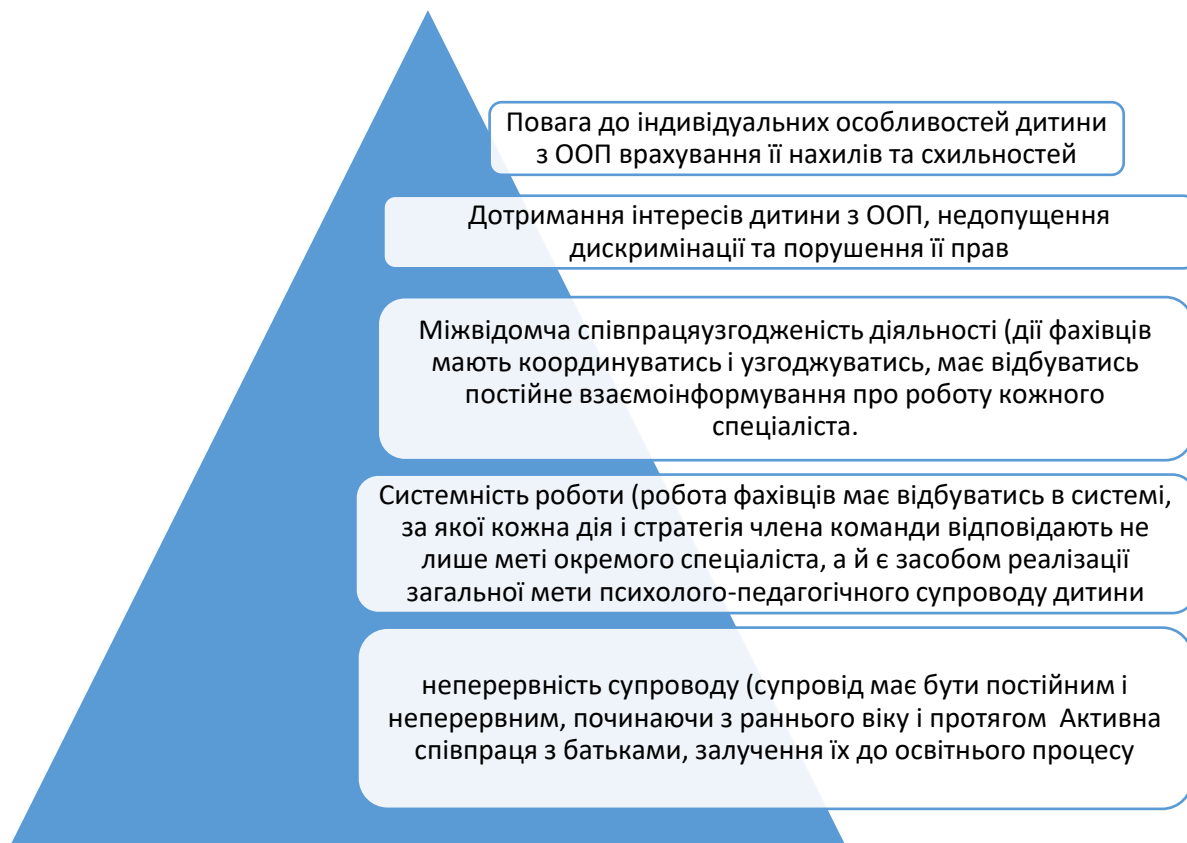
За цими організаційними моделями нині здійснюється освітній процес дітей з ООП. Вочевидь, така різноваріативність навчання потребує узгодженості та відпрацювання усіх організаційних моментів, почасти досить складних, пов'язаних з технічно-інформаційним, кадровим, методичним та ін. забезпеченням. Однак, як наголошується, в наданих МОН України рекомендаціях²⁵:

Діти з особливими освітніми потребами є найбільш вразливою категорією серед здобувачів освіти, які в умовах воєнного стану потребують особливої підтримки та уваги. Важливо забезпечити продовження здобуття освіти такими дітьми із створенням всіх необхідних умов з наданням психолого-педагогічного супроводу та корекційно-розвиткових послуг незалежно від місця перебування таких учнів.

Як уже зазначалось, необхідною умовою навчання дітей з ООП є психолого-педагогічний супровід, який забезпечує ефективність освітнього процесу. В умовах інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти основна відповідальність за його здійснення покладена на команду ППС. Саме фахівці цих різнорівневих команд здійснюють комплексну систему заходів з організації освітнього процесу і розвитку дитини.

Різнорівневність команд ППС визначається фахівцями, які його здійснюють, функціям та завданнями, які вони виконують та закладами і установами, в яких вони працюють. Команда ППС працює на міждисциплінарних засадах з урахуванням основних принципів діяльності:

²⁵ Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році https://Rekomandatsii_OOP_2022_Pedrada.pdf

Рішення щодо потреби у психолого-педагогічному супроводі дитини з особливими освітніми потребами згідно оцінювання розвитку та визначення особливих потреб приймають фахівці інклюзивно-ресурсного центру на підставі звернення батьків або направлення закладу освіти.

Діяльність ІРЦ, функції та завдання спеціалістів цих освітніх установ та відмінності в роботі інклюзивно-ресурсних центрів та психолого-медико-педагогічних консультацій детально представлено у посібнику «Інклюзія: покроково для педагогів» розділ 1, окрім цього:

Варто ознайомитись

1. Електронна бібліотека НАПН України: <https://lib.iitta.gov.ua/713131/>
2. Порошенко, М.А., Колупаєва АА, Ярошук, М.В., Таранченко, О.М. та ін. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів/ Всеукраїнська благодійна організація «Благодійний фонд Порошенка», м. Київ, Україна. ISBN 978-617-7239-29-0

Окреслюють зміст та шляхи здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП фахівці інклюзивно-ресурсного центру, вони ж мають надавати інформаційну, консультативну та методичну допомогу усім спеціалістам, які задіяні у реалізації цього процесу в закладах освіти.

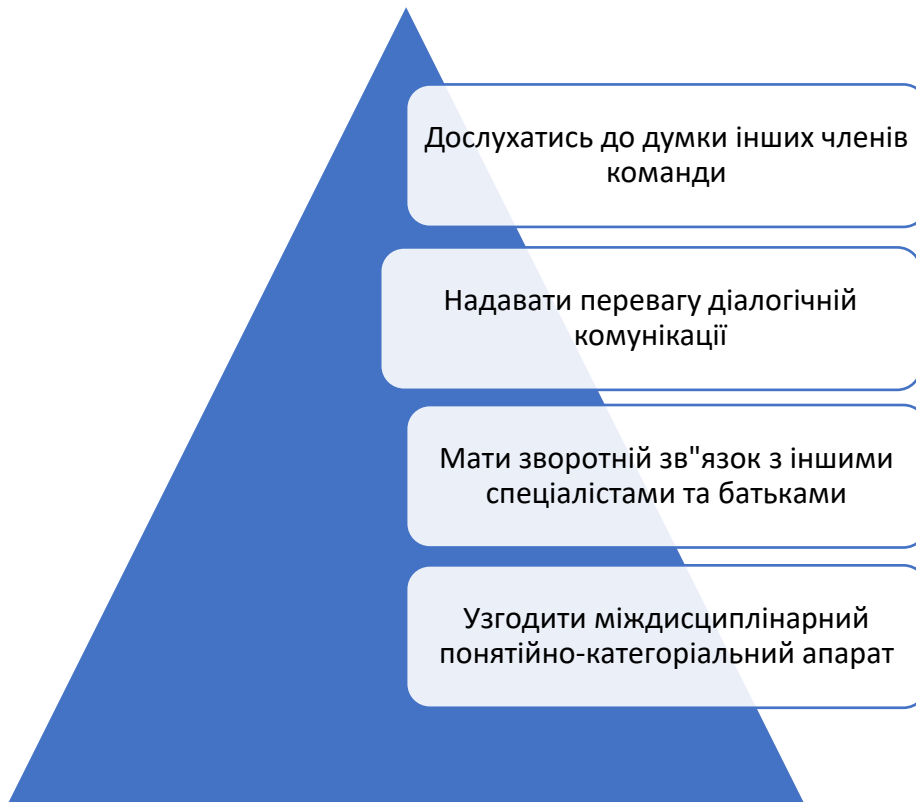
В ІРЦ окреслюється широке коло шкільної команди, яка безпосередньо надає психолого-педагогічні послуги дитині з ООП, керуючись наказом МОН України²⁶.

Задля вирішення організаційно-кадрових питань з урахуванням умов, які є у закладі освіти, рекомендується розробити власне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами підставі «Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти»²⁷

Мотивуючим фактором діяльності шкільної команди мають бути основні правила командної роботи з дитиною з ООП конфіденційність та дотримання етичних принципів.

²⁶ Наказ МОН України «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» за №609 від 08.06.2018р.

²⁷ Наказ МОН України «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» за № 609 від 08.06.2018р.

Саме на цих основоположних принципах має гуртуватися діяльність шкільної команди ППС

2.2. Надання ППС в закладі середньої освіти: функціональні обов'язки та основні напрями діяльності фахівців

Основні напрями діяльності та функціональні обов'язки членів команди фахівців психолого-педагогічного супроводу окреслено МОН України²⁸. Однак у закладі освіти з урахуванням основних рекомендацій МОН має бути розроблене власне положення про здійснення ППС, яке приймається на педагогічній раді та затверджується директором освітнього закладу.

Психолого-педагогічний супровід у закладі середньої освіти на постійній основі здійснюють: *директор або заступник директора, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог, батьки дитини з ООП*. За необхідності та згідно з ІПР дитини у процесі психолого-педагогічного супроводу беруть участь: *асистент*

²⁸ Наказ МОН України «Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» за №609 від 08.06.2018р.

дитини, асистент сім'ї, медичний працівник Координація діяльності шкільної команди покладається на представника адміністрації закладу. Зазвичай, це директор школи, який потім може делегувати ці повноваження заступнику і долучатися до засідань команди у разі необхідності.²⁹

Призначений представник адміністрації закладу освіти відповідає за роботу шкільної команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП:

<ul style="list-style-type: none"> - Організацію роботи Команди супроводу, - залучення фахівців до надання психолого-педагогічних послуг, - моніторинг індивідуальної програми розвитку. 	<ul style="list-style-type: none"> - Вирішує питання методичного, інформаційно-технічного та реабілітаційного забезпечення; - забезпечення архітектурної доступності у закладі освіти 	<ul style="list-style-type: none"> - здійснює контроль за дотриманням виконання індивідуальної програми розвитку - відповідає за організацію колегіальних зустрічей з батьками та представниками широкої освітянської спільноти тощо
---	---	--

Фахівці, які беруть участь у діяльності Команди ППС,

несуть відповідальність за окремі напрями роботи, яку вони здійснюють, однак, загальна відповідальність за результативність психолого-педагогічного супроводу, навчання та розвитку дитини з ООП покладається на усіх членів команди ППС закладу освіти.

<p>Вчитель (початкових класів. класний керівник) відповідає за:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення освітнього процесу дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та ІПР; - підготовку інформації для учасників засідання Команди супроводу про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її сильні сторони та потреби; результати виконання дитиною навчальної програми/освітнього плану; - участь у підготовці індивідуального навчального плану дитини з ООП; - розробку індивідуальної навчальної програми в закладі загальної середньої освіти; - визначення спільно з іншими педагогічними працівниками рівня досягнення кінцевих цілей навчання; передбачених ІПР; - створення належного мікроклімату в колективі;
---	--

²⁹ Наказ МОН України «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» за № 609 від 08.06.2018 р.

	- надання інформації батькам про стан засвоєння навчальної програми /освітнього плану дитини з ООП.
--	---

У процесі роботи учитель (початкових класів. класний керівник) :

- спостерігає, збирає та узагальнює інформацію про нахили, потреби та освітні труднощі;
- розробляє стратегії та підбирає відповідні методики навчання;
- розробляє необхідні адаптації чи модифікації навчального матеріалу, координує їх використання;
- практикує скаффолдинг, використовуючи різні види підтримки;
- співпрацює з асистентом вчителя;
- здійснює постійний взаємозв'язок з батьками учня, учителями та іншими фахівцями;
- координує діяльність по встановленню кінцевих цілей навчання згідно освітніх потреб дитини;
- розглядає спільно з вчителями-предметниками, асистентом вчителя ефективність індивідуальних педагогічних стратегій/технологій та інформує педагогічних працівників про найефективніші з них;
- розглядає спільно з іншими фахівцями, які надають допомогу дитині, на початку кожного семестру рівень досягнення очікуваних цілей навчання.

Вчитель-предметник	<ul style="list-style-type: none"> - інформує членів Команди щодо результатів оцінювання навичок учня у відповідній галузі навчання для встановлення його сильних сторін і потреб; - визначає кінцеві цілі навчання; - корегує цілі і завдання з навчального предмету для дитини з особливими освітніми потребами; - адаптує освітню програму з предмету навчання; - визначає стратегії/педагогічні технології навчальної дисципліни; - визначає і реалізує стратегії оцінювання; - надає інформацію батькам про стан засвоєння навчальної програми дитиною з ООП.
--------------------	---

У процесі роботи вчитель-предметник :

- реалізує навчальні цілі, передбачені типовими навчальними програмами, які згідно з ІПР мають бути модифікованими;
- залучає необхідні ресурси для досягнення окреслених кінцевих цілей;
- виконує рекомендації корекційного педагога, психолога щодо індивідуального підходу до дитини чи закріплення певних навичок, одержаних на корекційних заняттях;
- створює належну атмосферу взаємин в класі;
- співпрацює з усіма фахівцями, задіяними в розробці та реалізації індивідуальної програми розвитку.

<p>Асистент вчителя бере участь у:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • проведенні спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, нахилів та потреб; • організації освітнього процесу дитини з ООП; • розробці ІПР; • підготовці індивідуального навчального плану та індивідуальної навчальної програми; • адаптації освітнього середовища; навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП; • оцінюванні спільно з вчителем рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР; • підготовці інформації для учасників засідання Команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб; • наданні інформації батькам, іншим фахівцям щодо особливостей розвитку дитини з ООП.
---	---

У процесі роботи: асистент вчителя

- допомагає учневі у виконанні запропонованих вчителем видів діяльності;
- спостерігає за прогресом учня у досягненні кінцевих цілей навчання, визначених індивідуальною програмою розвитку, за погодженням з учителем класу;
- здійснює контроль і відзначає досягнення і прогрес учня, відповідно до цілей, зазначених в індивідуальній програмі розвитку;
- застосуванні під час уроку (освітнього процесу загалом) системи додаткових заходів, спрямованих на опанування навчального матеріалу;
- бере участь у розробленні та реалізації індивідуальних навчальних планів на кожному з етапів освітнього процесу, зокрема:
 - оцінювання психофізичного стану розвитку дитини,
 - визначення й погодження аспектів навчання, що потребують застосування спеціальних методик,
 - адаптації / модифікації завдань,
 - модифікації освітнього середовища,;
 - моніторингу результатів тощо;

Асистент вчителя – це педагог, який, виконуючи організаційну, навчально-розвивальну, прогностичну та консультативну функції зазвичай опікується дитиною з ООП, яка має освітні труднощі і у процесі інклюзивного навчання потребує значної уваги, підтримки та супроводу

Електронна бібліотека НАПН України: <https://lib.iitta.gov.ua/713131/>
Колупаєва, А.А., Коваль, Л.В., Компанець Н.М., Квітка Н.О., Лапін, А.В. (2019) *Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання: навчально-методичний посібник* Видавництво "Ранок", м. Харків, Україна. ISBN 978-617-09-4736

Навчання дитини з ООП передбачає надання їй корекційно-розвиткових послуг, які є значущим складником психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП. Забезпечують цю складову фахівці галузі спеціальної освіти, які донедавна працювали виключно з дітьми, що перебували в спеціальних, соціальних та медичних закладах. Корекційно-розвивальні послуги надаються згідно індивідуальної програми розвитку, яка передбачає систему заходів, що здійснюються у процесі навчання і спрямовані на корекцію особливостей і порушень у різних сферах розвитку дитини, зокрема інтелектуально-когнітивної, мовленнєвої, зорово-слухової та фізичної. Зміст корекційно-розвиткової діяльності визначається відповідно до окресленої мети згідно з одержаними результатами обстеження, окреслюються завдання та напрями на певний період проведення корекційно-розвиткової роботи.

Надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами може здійснюватися шляхом використання дистанційних технологій. Проведення таких занять здійснюється за наказом керівника закладу та погодженням одним з батьків. При цьому графік проведення корекційно-розвиткових занять із використанням технологій дистанційного навчання затверджується керівником закладу освіти³⁰

У період воєнного стану :

Діти з особливими освітніми потребами можуть отримувати корекційно-розвиткові та психолого-педагогічні послуги (допомогу), реабілітаційні заходи в дистанційному режимі в закладах спеціальної освіти.³¹

Корекційно-розвиткові заняття у процесі надання психолого-педагогічної підтримки згідно з висновком ірц проводять корекційні педагоги, які можуть бути штатними працівниками закладу освіти, де створюється команда

³⁰ Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у 21-22 н.р./ Лист МОН № 1/9-436 від 30.08.21р.

³¹ Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у 21-22 н.р./ Лист МОН № 1/9-436 від 30.08.21р.

супроводу, або фахівцями спеціальних закладів освіти, нрц і т. ін., що працюють за цивільно-трудовою угодою.

Корекційний педагог (вчитель- логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог, вчитель-реабітолог) бере участь у:	<ul style="list-style-type: none">• наданні корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП, згідно ІПР;• процесі моніторингу досягнень у відповідній сфері розвитку дитини згідно з ІПР;• наданні рекомендацій педагогічним працівникам щодо особливостей організації освітнього процесу, реалізації корекційно-розвиткових цілей в процесі навчання,• проведенні консультативної роботи з батьками дитини з ООП.
---	--

Корекційні педагоги працюють з дітьми з ООП, що мають особливості або порушення психофізичного розвитку. Основний зміст корекційно-розвиткової діяльності визначається типологією порушення дитини з ООП задля досягнення довгострокових цілей, визначених в ІПР.

У процесі роботи:

- використовують різноманітні стратегії та технології з метою розвитку мовлення, когнітивних функцій, зорового, слухового та тактильного сприймання у дитини з ООП;
- дбають про розвиток фізичної, когнітивної, мовленнєво-комунікативної та емоційно-вольової сфер розвитку;
- адаптують/модифікують процес та засоби навчання відповідно до освітніх потреб дитини;
- адаптують зміст навчання в залежності від способу сприймання дитини;
- формують навички зосереджувати увагу, запам'ятовувати та контролювати себе з оперттям на збережені аналізатори;
- розвивають психічні процеси: аналізу, порівняння, узагальнення.
- мотивують дитину з ООП до навчальної діяльності за допомогою ситуації успіху, з опорою на нахили та здібності;
- стимулюють активність та самостійність;
- заохочують незалежність та усувають інфантилізм;
- залучають дітей до міжособистісної взаємодії у дитячому колективі та до взаємодії « вчитель-учень».

З метою досягнення цілей корекційно-розвиткової діяльності у роботі з дітьми з ООП активно використовують спеціальне обладнання та корекційно-розвивальні засоби навчання (обладнання індивідуального призначення, високотехнологічні пристрої, програмно-апаратні комплекси для надання різноманітних психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг і т. ін.).

Педагогічна підтримка, як складова психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП, здійснюється не тільки педагогами, які безпосередньо задіяні в процесі навчання, а й фахівцями, які надають послуги соціально-педагогічного спрямування. В системі шкільного навчання- це соціальний педагог.

Соціальний педагог в школі - це фахівець, який займається соціально-педагогічною роботою з учнями, вчителями, батьками та іншими учасниками освітнього процесу. Діяльність соціального педагога спрямована на створення сприятливих умов для розвитку, соціалізації та адаптації особистості дитини в суспільстві, попередження та подолання негативного впливу на дитину асоціальних явищ і т. п.

В умовах інклюзивного навчання соціальний педагог надає соціально-педагогічну підтримку дітям з ООП та їхнім родинам.

Діяльність соціального педагога в команді ППС - це комплекс заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку, навчання, соціалізації та адаптації дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти.

<p>Функції діяльності соціального педагога в команді ППС.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Дослідницька - вивчає особливості психофізичного розвитку, соціального становища, потреб та інтересів дітей з ООП, а також ресурси їх сімей, школи та громади. • Превентивна - організовує та проводить профілактичну роботу з метою запобігання та подолання негативних явищ, що впливають на життя та навчання дітей з ООП, таких як дискримінація, виключення, насильство, булінг, саморуйнування тощо. • Консультативна - надає індивідуальну та групову консультацію дітям з ООП, їх батькам, вчителям та іншим учасникам освітнього процесу з питань соціально-психологічного характеру, допомагає вирішувати конфлікти, кризові ситуації, особистісні проблеми. • Корекційна - здійснює корекційно-розвивальну роботу з дітьми з ООП, яким потрібна спеціальна педагогічна допомога через особливості психофізичного розвитку, соціального становища, умов виховання тощо. Зокрема, розробляє та реалізує індивідуальну програму розвитку (ІПР) для кожної дитини з ООП. • Просвітницька - проводить просвітницьку роботу з дітьми з ООП, їх батьками, вчителями та іншими учасниками освітнього процесу щодо актуальних соціальних проблем та можливостей їх подолання, формує соціальну компетентність та виховання учасниками освітнього процесу. • Прогностична - передбачає можливий розвиток ситуації в школі та середовища навколо неї, пропонує заходи
--	--

	<p>щодо покращення соціального клімату та благополуччя дітей з ООП.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Організаторська - організовує та координує співпрацю школи з іншими соціальними інститутами (сім'ями, громадськими організаціями, соціальними службами, охорони здоров'я, правоохоронними органами тощо), забезпечує взаємодію та інформаційну підтримку між усіма учасниками освітнього процесу.³²
--	--

У процесі роботи:

- сприяє встановленню довірчих контактів між сім'єю і державними службами, які опікуються дітьми з ООП, зокрема дітьми з інвалідністю;
- виконує адвокатські функції, обстоюючи інтереси дитини з ООП та її родини;
- допомагає вирішити соціально-побутові проблеми сім'ї, в якій виховуються дитина з ООП;
- підтримує, сприяє залученню дитини з ООП в оточуюче середовище шляхом участі в гуртках, секціях з урахуванням її можливостей
- активізує діяльність родини дитини з ООП щодо участі у роботі громадських організаціях, які опікуються дітьми з обмеженими можливостями.

Надзвичайно важливі функції в шкільній команді ППС виконує практичний психолог, досить часто саме цей фахівець в команді ППС виконує координуючу функцію.

Основні напрями діяльності цього фахівця окреслено в нормативно-правовій базі, де визначено також його основні функції в команді ППС закладу освіти.³³

<p>Функціональні обов'язки практичного психолога в команді ППС</p>	<ul style="list-style-type: none"> • здійснення психологічного супроводу дитини з ООП; • надання корекційно-розвиткових послуг дитини з ООП згідно з ППР; • надання рекомендацій, консультацій та методичної допомоги педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП; • консультативна робота з батьками дитини з ООП;
---	--

³² Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у 21-22 н.р./ Лист МОН № 1/9-436 від 30.08.21р

³³ Лист МОН від 21.08.2023 №1/12492-23 "Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2023/2024 навчальному році"

Лист МОН від 02.08.2022 № 1/8794-22 "Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році"

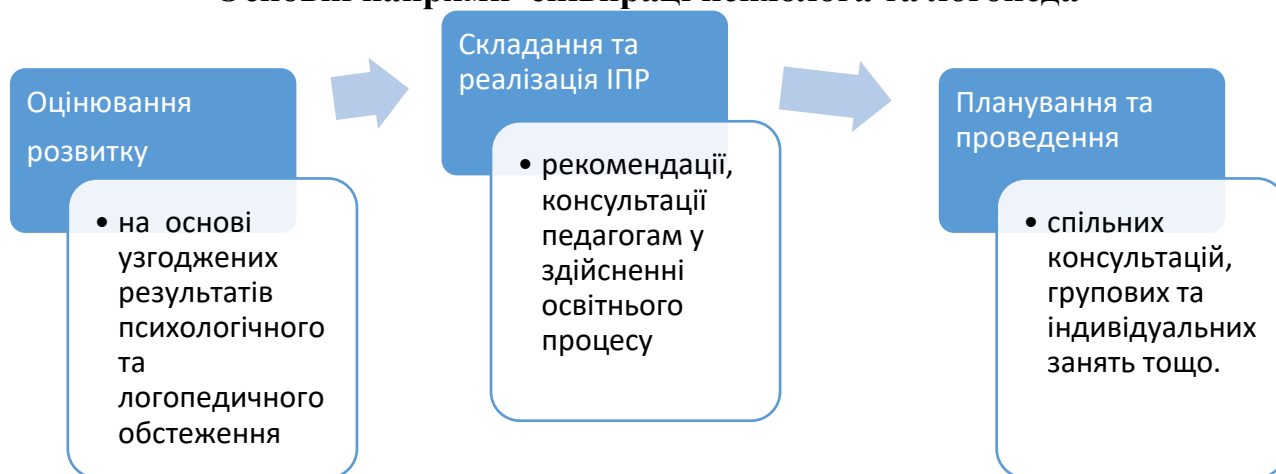
У процесі роботи практичний психолог :

- проводить вивчення стану основних психічних функцій дитини з ООП з метою окреслення особистісного потенціалу та готовності до навчання;
- формує позитивну мотивацію дитини з ООП до навчання;
- спостерігає за поведінкою дитини на уроках, в позаурочний час, під час проведення шкільних заходів та визначає на цій основі технології та методи роботи;
- системно аналізує взаємодію дитини з однолітками, педагогами та батьками з метою внесення корегуючих заходів у ІПР;
- розвиває психологічну готовність вчителів до взаємодії з дитиною з ООП;
- надає консультативно-методичну допомогу педагогам щодо врахування особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини при визначенні форм і методів роботи з нею;
- сприяє створенню позитивного мікроклімату у шкільному колективі;
- проводить заходи, спрямовані на формування дружнього, неупередженого ставлення до дитини з ООП, профілактику стигматизації та дискримінації;
- формує позитивні міжособистісні стосунки з ООП з ровесниками у процесі внутрішньошкільного інтегрування;
- консультує батьків щодо розвитку дитини, поведінки, спілкування навчання та можливостей професійної орієнтації.

Зуважте

Комунікативно-мовленнєва сфера розвитку дитини з ООП знаходиться у фокусі уваги як логопеда, так і психолога і, відповідно, потребує узгоджених дій при оцінюванні її розвитку, визначенні основних напрямів та змісту роботи, при проведенні коригування задля подолання труднощів навчання та спілкування.

Основні напрями співпраці психолога та логопеда

Практичний психолог має вибудовувати свою роботу з опертям на надану логопедом інформацію стосовно стану мовленнєвого розвитку дитини,

особливостей мовлення, комунікативної здатності та її впливу на стосунки з однолітками і т. ін. У свою чергу логопед має брати до уваги інформацію про результати психологічного обстеження дитини, стану її психічних функцій, проведення корекційно-розвивальної роботи, її результативність і т.п.

Радимо ознайомитись

З метою надання психологічної допомоги дітям під час війни Міністерство освіти і науки України розмістило он-лайн сервісну програму на телеграм-каналі «Підтримай дитину», де дитячі психологи та педагоги надають рекомендаційні поради освітянам, батькам, як підтримати дітей в умовах війни, як їх розважити та відволікти граючись в запропоновані ігри та виконуючи цікаві завдання та вправи³⁴.

До складу фахівців, які надають соціально-педагогічну підтримку дитині з ООП, що має *складні психофізичні порушення*, при здійсненні її психолого-педагогічного супроводу входить асистент учня (дитини). Донедавна через неможливість вільного пересування, необхідність допомоги дорослого при здійсненні санітарно-побутових процедур, прийому ліків, харчування і т.п. діти зі складними психофізичними порушеннями, які наразі прикуті до інвалідного візка, не мали змоги навчатися разом зі своїми однолітками ні в спеціальних закладах освіти, ні в умовах інклюзивного середовища. Індивідуальна форма навчання, тобто навчання в домашніх умовах, була єдиним шляхом здобуття освіти. Поодинокі випадки навчання дітей з важкою інвалідністю в закладах освіти засвідчували складність, а найчастіше, неможливість їхнього перебування у шкільному колективі. Це обмежувало їхні освітні права, не сприяло соціалізації та інтегруванню в загальноосвітнє середовище, натомість посилювало дискримінаційність їхнього навчання.

Нині усуненню сегрегативності щодо здобуття освіти в інклюзивному середовищі дітей з важкими формами інвалідності сприяє нова освітня законодавчо-нормативна база та узгоджені з освітніми законами нові законодавчі акти щодо надання соціальних послуг населенню.³⁵

Законом України «Про соціальні послуги» та наказом Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання» визначено, що послуга соціально-педагогічного супроводу під час інклюзивного навчання є однією з базових.³⁶

³⁴ <https://mon.gov.ua/ua/news/pidtrimaj-ditinu->

³⁵ Закон України “Про повну загальну середню освіту”, наказ МОН від 17.11.2021 № 1236 «Умови допуску асистента учня (дитини) до освітнього процесу для виконання його функцій та вимоги до нього» <https://mon.gov.ua/>

³⁶ Закон України «Про соціальні послуги» та наказом Міністерства соціальної політики України від 23.12.2021 № 718, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 21 січня 2022 р. за № 72/37408, «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання»

Ці документи визначають основні обов'язки та функції асистента учня(дитини), а також процедуру його призначення та умови роботи.

В освітньому процесі соціальні потреби учнів з особливими освітніми потребами забезпечуються асистентом учня – соціальним робітником, одним із батьків учня або уповноваженою ними особою. Асистент учня допускається до участі в освітньому процесі для виконання його функцій виключно за умови проходження спеціальної підготовки, що підтверджується відповідним документом. Умови допуску асистента учня до освітнього процесу для виконання його функцій та вимоги до нього визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Рішення про допуск асистента учня до участі в освітньому процесі приймає керівник закладу освіти на основі укладення відповідного договору між закладом освіти та асистентом учня за згодою батьків.³⁷

Зауважте

У період воєнного стану для отримання соціальної послуги за рахунок бюджетних коштів батьки мають звернутись до виконавчого органу влади з відповідною заявою та висновком інклюзивно-ресурсного центру, в якому має бути зазначено обґрунтована потреба в асистенті учня / надання послуги під час інклюзивного навчання.³⁸

Діти зі складними порушеннями психофізичного розвитку, як окрема нозологічна категорія дітей з ООП, в медичній галузі найчастіше визначаються як: діти з інвалідністю, з обмеженими можливостями здоров'я, ті, що потребують обов'язкової медико-соціальної підтримки. Ця підтримка найчастіше є постійною складовою психолого-педагогічного супроводу дитини впродовж усього періоду навчання і, відповідно, на фахівця соціального спрямування, яким є асистент учня, покладаються затверджені професійні обов'язки.

Асистент учня (дитини)	асистент учня (дитини) забезпечує в освітньому процесі соціальні та соціально-побутові потреби здобувача освіти з особливими освітніми потребами / надає соціальну послугу супроводу під час інклюзивного навчання в закладах освіти. ³⁹
-------------------------------	---

³⁷ Наказ МОН від 17.11.2021 № 1236 «Умови допуску асистента учня (дитини) до освітнього процесу для виконання його функцій та вимоги до нього» <https://mon.gov.ua/>

³⁸ Щодо асистента учня (дитини) в закладах освіти Лист МОН № 1/9540-22 від 19.08.22 року <https://mon.gov.ua/>

³⁹ «Щодо асистента учня (дитини) в закладах освіти» Лист Міністерства освіти і наук України від 19 серпня 2022 р. №1/9540-22)

У процесі роботи :

- дбає про безпеку дитини та дотримання організаційних умов виконання індивідуальної програми розвитку, індивідуального плану навчального плану, індивідуального плану реабілітації;
- надає допомогу при пересуванні, вживанні ліків, їжі, санітарно -гігієнічних процедурах;
- розвиває навички самообслуговування у процесі підтримуючої взаємодії;
- розвиває комунікативні навички шляхом заохочення до спілкування з однолітками, педагогами, оточуючими людьми;
- співпрацює з усією командою психолого-педагогічного супроводу закладу освіти, зокрема при проведенні навчальної діяльності;
- заохочує дитину до участі у позакласних заходах та демонстрації своїх сильних сторін розвитку та ін.;

Зауважте

Асистент учня має безперешкодний доступ до освітнього процесу в школі, однак не втручається в процес навчання, оскільки він не є педагогічним працівником.

Асистент учня **ДОПОМАГАЄ** учневі. Асистент вчителя –**АСИСТУЄ** вчителю.

Зрозуміло, що процес надання підтримки дітям з важкою патологією має певні відмінності в залежності від стану їхнього здоров'я, психофізичного розвитку, прогресу при проведенні реабілітаційних заходів, родинних стосунків, умов проживання і т. ін. Усі ці фактори мають враховуватись в процесі спеціальної підготовки асистентів учнів, обсяг якої нині становить 15 академічних годин та включає питання, як:

- дотримання правил охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладі освіти;
- ознайомлення з правами та обов'язками учасників освітнього процесу;
- конфіденційності стосовно стану здоров'я та іншої особистої інформації про учасників освітнього процесу та т.ін.

. *Проходження спеціальної підготовки підтверджується документом про підвищення кваліфікації.*

Діяльність асистента дитини значною мірою визначається станом здоров'я учня, якому він надає підтримку. Необхідну інформацію щодо збережених та пошкоджених психофізичних функцій асистент учня має одержувати від фахівців медичного профілю, які залучаються, у разі потреби, до команди психолого-педагогічного супроводу. У закладах освіти, зазвичай, є медична сестра, у школах, де перебуває значна кількість дітей з ООП, що мають інвалідність, вводяться ставки лікарів, найчастіше неврологічного профілю, які стежать за психо-неврологічним статусом дітей та підтримують зв'язок з

медичними та медико- реабілітаційними установами, де проходить лікування такої дитини.

На медичний персонал закладу освіти покладаються зобов'язання:

- дотримання умов збереження здоров'я;
- збору додаткової інформації від батьків, закладу охорони здоров'я щодо стану здоров'я учня;
- інформування членів команди ППС щодо особливостей перебігу захворювання у дітей, особливостей психофізичного стану та урахування їх в освітньому процесі;
- надання консультативної підтримки батькам дітей з обмеженими можливостями здоров'я та фахівців, які працюють з ними.

До фахівців, які надають допомогу дітям з порушеннями опорно-рухового апарату належить інструктор з лікувально-фізичної фізкультури (ЛФК), якого, за потреби, задіюють до роботи у команді супроводу.

Інструктор ЛФК, за умов проходження спеціальної підготовки, яку має підтвердити відповідний документ, проводить корекційні заняття з учнями з порушеннями опорно-рухового апарату (дитячим церебральним паралічем, поліомієлітом, вродженими патологіями опорно-рухового апарату і т. ін.). На таких заняттях у спеціально пристосованому приміщенні або на безбар'єрних майданчиках використовується різноманітне реабілітаційне обладнання.

Інструктор ЛФК у процесі роботи:

- сприяє відновленню фізіологічних функцій;
- розвиває в учнів життєво необхідні рухові навички на основі медичних показників (характеру захворювання, його важкості, наявності супутніх захворювань і т. ін.);
- сприяє покращенню функціонального стану дитини;
- розвиває адаптаційні можливості організму дитини;
- психологічно налаштовує на успішність результату занять;
- формує потребу в учня у постійному самостійному розвитку своїх фізичних можливостей;
- співпрацює з реабілітаційними та спеціальними закладами, де надається відповідна допомога.

Різнопрофільні фахівці, які здійснюють психолого-педагогічний супровід дитини з ООП в процесі інклюзивного навчання мають усвідомлювати, що законними представниками дітей та ключовими партнерами є батьки. Батьки обирають форму навчання для своєї дитини, відстоюють її інтереси, найкраще зорієнтовані в її нахилах, інтересах та особливостях і тому важливість їхньої участі в командній діяльності фахівців ППС є непересічною.

З самого початку взаємодії з родиною дитини з ООП важливим є усвідомлення того, що родина є найбільш зацікавленою стороною в одержанні позитивних результатів і мотивуючими факторами співпраці є визнання повноправного партнерства, некритичне ставлення, позитивна комунікація,

налаштованість на порозумінні та підтримку, дотримання конфіденційності і т. ін.

Батьки мають право:

- обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства;
- обирати заклад освіти, освітню програму, вид і форму здобуття дітьми відповідної освіти;
- на створення у складі закладів загальної середньої освіти класів (груп) з вечірньою (заочною), дистанційною формою навчання, класів (груп) з поглибленим вивченням окремих предметів, спеціальних та інклюзивних класів для навчання дітей з особливими освітніми потребами
- завчасно отримувати інформацію про всі заплановані у закладі освіти та позапланові педагогічні, психологічні, медичні, соціологічні заходи, дослідження, обстеження, педагогічні експерименти та надавати згоду на участь у них дитини;
- брати участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини та/або індивідуального навчального плану;
- отримувати інформацію про діяльність закладу освіти, результати навчання своїх дітей (дітей, законними представниками яких вони є) і результати оцінювання якості освіти у закладі освіти та його освітньої діяльності

Зі свого боку батьки зобов'язані:

- забезпечувати умови для здобуття дитиною освіти за будь-якою формою навчання;
- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
- сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання;
- поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу.

При цьому: *батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.*

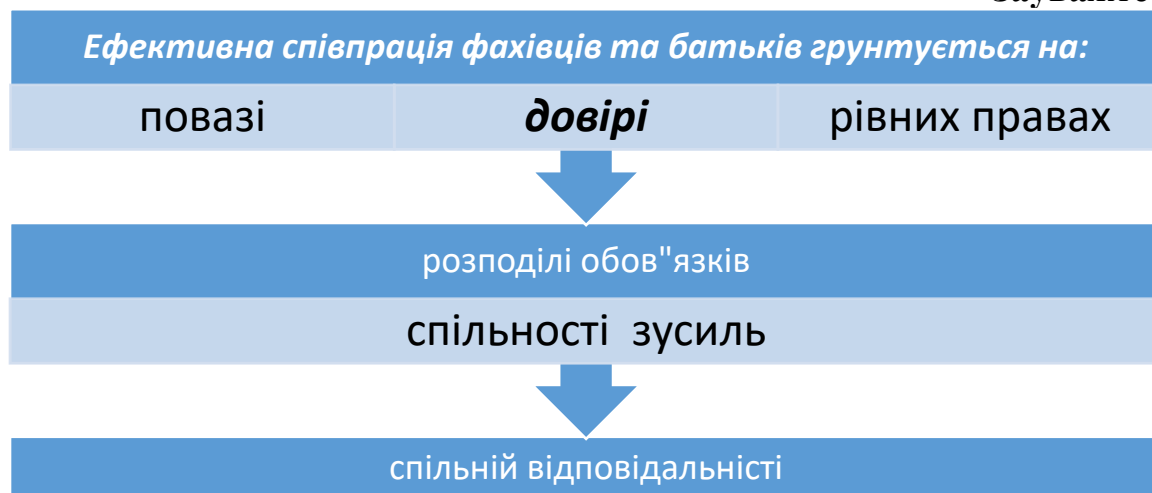
- Батьки представляють інтереси своєї дитини, надають інформацію про її потреби і можливості, методи заохочення, які використовують вдома, особливості взаємодії, формують позитивну мотивацію до навчання.

Батьки дитини з ООП мають бути ознайомлені з завданнями команди, функціями, виконання яких покладаються на них, зазвичай це робить очільник команди супроводу закладу освіти.

Батькам наголошується на:

- необхідності надання інформації про потреби, нахили, інтереси дитини; комунікацію з іншими членами родини; взаємодію з однолітками тощо;
- постійній комунікативній співпраці з різнопрофільними фахівцями команди ППС закладу освіти;
- необхідності участі у засіданнях команди ППС щодо процесу надання підтримки дитині; можливості ініціювання та обговорення внесення змін до ІПР (за потреби), узгодженні розкладу корекційно-розвиткових занять тощо;
- погодженні з ними шляхів та способів реалізації ІПР систематичному моніторингу виконання ІПР, обговорення проміжних та кінцевих результатів.

Зауважте

Важливими аспектами роботи з батьками є надання звітної інформації про навчання та розвиток їхніх дітей. Надання такої інформації може відбуватись

як формально, так і в довільнішій формі. Зокрема, формальним підходом можна вважати належать табелі успішності з фактичними результатами навчання дітей, а також інтерв'ю з батьками (з цілком конкретних тем).

У формальних звітах для батьків доречно зосередити увагу на конкретній інформації. Розпочати можна з короткого опису завдань, які були визначені для виконання дитиною у певний рік навчання; потім описати, що вчитель (та асистент вчителя) робили для формування конкретних навичок. Варто описувати зміни у програмі (якщо вони відбулися). Далі потрібно поінформувати батьків про успіхи учня у виконанні завдань ІПР (наприклад, надати результати оцінювання). Також слід зосередити увагу на конкретних досягненнях учня (їх рівень, подальші перспективи в цьому напрямі). Потрібно правильно описати межі й умови будь-яких успіхів. Це особливо

важливо, коли учень отримує допоміжні послуги фахівців (наприклад в ІРЦ чи іншому місці), а більшість часу проводить в інклюзивному класі. Якщо учень демонструє покращення, але робить це лише у присутності спеціального педагога (фахівця), треба зауважити про відсутність перенесення успіху в інші умови. Крім того, навчальний матеріал, з яким працюють спеціальні педагоги (фахівці), може виявитися іншого рівня складності, аніж той, що опановують наразі всі учні класу. Тож, батьки мають бути поінформовані про таку відмінність, аби в них не виникало плутанини та хибних ілюзій.

Наприкінці звіту можуть додаватися особисті коментарі вчителя (асистента вчителя, практичного психолога). Зазвичай, їх варто формулювати у вигляді позитивних відгуків про учня. Наприклад: "Андрій надзвичайно приязний хлопчик, відкритий до спілкування" або: "Наталя добра дівчинка, яка завжди відгукується на прохання вчителя та однокласників". Такі коментарі краще робити наприкінці звіту, аби не відволікати увагу від головної інформації.

Неформальні повідомлення батькам можна робити під час телефонних розмов, або ж це можуть бути звіти у форі коротких записок. Здебільшого неформальне спілкування з батьками відбувається з приводу щоденних поточних питань. Так, наприклад, в невеликих записках чи картках можна повідомляти батьків про роботу дитини на якомусь з уроків, зауважуючи, що саме було зроблено, а що ще залишилось опрацювати. В такий спосіб батьків долучають до спільного процесу. Водночас створюється модель регулярного спілкування (на відміну моделі «екстрених звернень»). Такі взаємини між педагогом і батьками дають їм змогу позбутися зайвої тривоги та дискомфорту.

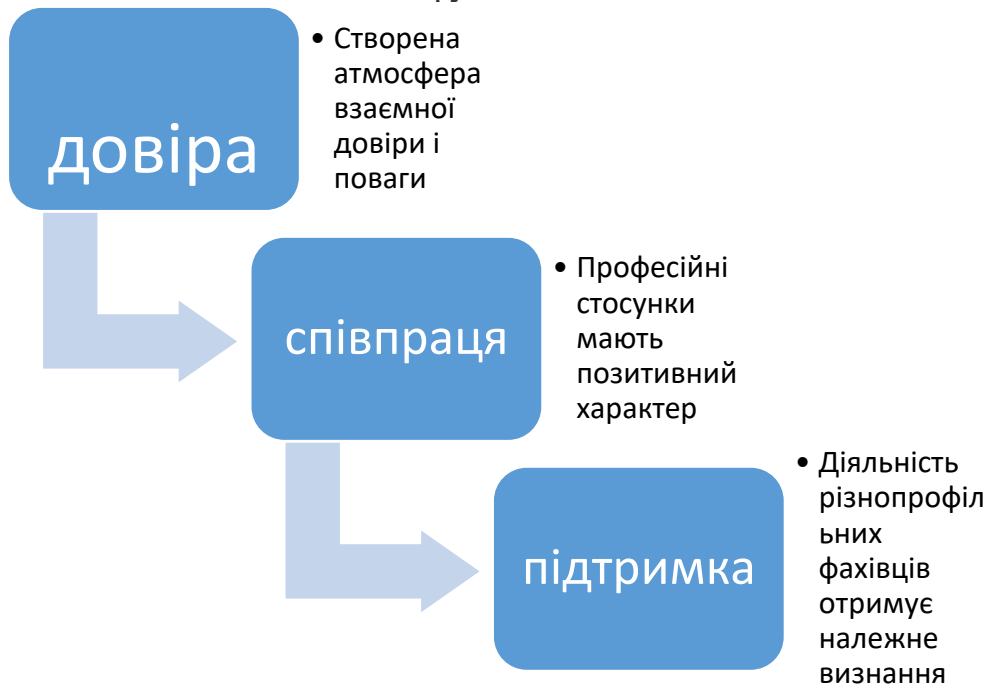
Зауважте

Партнерство з батьками, співпраця різнопрофільних фахівців шкільної команди психолого-педагогічного супроводу учнів з ООП має бути частиною звичайної усталеної освітньої практики, що запроваджена у школі, оскільки діяльність закладу освіти, який сповідує інклюзивність, демократичність та визнає унікальність кожної дитини, незважаючи на її особливості, схильності та слабкі сторони розвитку, має базуватись на спільному баченні та загально визнаних цінностях, які окреслені спільною відповідальністю за результативність навчання УСІХ учнів.

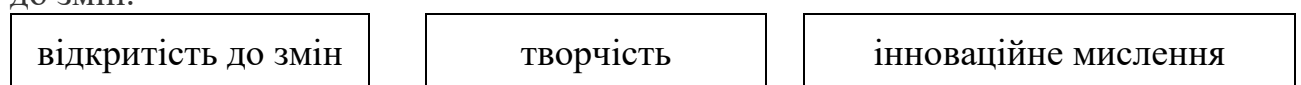
Команда ППС дитини з ООП має стати осердям командного середовища освітнього закладу, в якому успішно запроваджується спільне планування та викладання, фахова взаємодія працівників з різними професійними обов'язками, формування зв'язків з донорськими та партнерськими організаціями,

які можуть підтримати розвиток інклюзивного шкільного середовища шляхом залучення до експериментально-пошукової роботи, грантової діяльності, вивчення та аналізу успішної освітньої практики, в т. ч. зарубіжної і т.ін.

Командна діяльність закладу освіти в цілому базується на загальних принципах довіри, співпраці та професійній підтримці, які передбачають створення атмосфери взаємної довіри та поваги, встановленню позитивних професійних стосунків та належного визнання діяльності усіх членів колективу, незважаючи на посади та функції.

Важливими чинниками створення командного фахового середовища працівників школи є заохочення до творчості, сприяння формуванню інноваційного мислення на основі загальної освітньої стратегії- відкритості до змін.

Зауважте

Успішність освітньої діяльності у форматі командної роботи значною мірою визначається умовами, способами та методами проведення безперервного професійного навчання. Зокрема, заходами, які уможливають професійне зростання усіх членів колективу, різних форм наставництва, яке здійснюється відповідно до цінностей формування й розвитку командного середовища, обмін досвідом і вироблення спільного розуміння командного підходу, вивчення найкращих освітніх практик тощо

2.3. Долучення батьків до процесу навчання та супроводу дітей з ООП

Дослідження вчених засвідчують, що народження дітей з порушеннями психофізичного розвитку призводить до порушень емоційної стабільності у батьків і, як наслідок, можуть виникати патологічні емоційні стани, які супроводжуються різними негативними реакціями, зокрема неприйняттям ситуації : (Чому саме у нас таке сталося? Хто в цьому винний? За що ми покарані?) при цьому з'являється необґрунтований гнів та звинувачення, спрямовані на оточуючих, досить часто на фахівців, які намагаються надати допомогу, медиків, педагогів, соціальних працівників. Пізніше може з'явитись депресія, яка призводить до усвідомлення, що їхня дитина не така, як інші і ніколи такою не стане, очікування на щасливе батьківство не підтвердилось, а особливості та виявлені порушення – це основне, що є у їхнього малюка і так буде завжди. Однак з часом у переважної частини батьків з'являються прогностично- захисні реакції, на кшталт: « Треба спробувати щось змінити, покращити і навчитись з цим жити». Саме цей етап емоційних реакцій є вирішальним у визначенні суб'єктності батьківської участі при наданні підтримки дитині з особливими освітніми потребами, і це має стати тригером спільної діяльності фахівців та родини щодо надання необхідного психолого-педагогічного супроводу.

Оскільки батьки є постійними учасниками команди ППС, надзвичайно важливим є окреслення того, що можуть зробити батьки: надавати інформацію про свою дитину, її освітні потреби та нахили, переважаючий стиль комунікації, щоденні проблеми, з якими вони стикаються, опис сімейних стосунків, які панують в родині, побутових умов, в яких перебувають їхні діти і т. ін. Проте, існують особистісні фактори, які можуть заважати результативності їхнього залучення до освітнього процесу. дітей з особливими освітніми потребами. Це особисті емоційні реакції батьків, що можуть бути психологічно травмуючими та перешкоджати створенню доброзичливої конструктивної атмосфери, позитивному ставленню до розвитку та навчання дитини. Такими реакціями можуть бути:

1. Стійке небажання сприймати дитину такою, як вона є (з порушеннями, особливостями, відмінностями від інших);
2. Встановлення неконструктивних стосунків з оточуючими і самою дитиною;
3. Острах перед відповідальністю;
4. Стійка неусвідомленість наявних порушень, часткове або повне їх заперечення;

5. Надмірне руйнівне сприйняття проблем, які виникли з народженням дитини з ООП;
6. Покладання надмірних надій на диво;
7. Неадекватні звинувачення близьких (найчастіше батька), фахівців (найчастіше лікарів) у народженні дитини з порушеннями психофізичного розвитку;
8. Стійке негативне сприйняття зміни сімейного укладу, перебудови свого способу життя і т. ін.

Це може призвести до виникнення проблем внутрішньо сімейної взаємодії, що найчастіше пов'язано зі сприйняттям ситуації – народження дитини з порушеннями в розвитку, оскільки в сім'ї відбуваються зміни на психологічному, соціальному та соматичному рівні. Поява неадекватних батьківських проявів може сприяти погіршенню психосоматичного стану, супроводжуватись синдромом жертви, комплексом провини, виникненню споживацької позиції і т. ін. Досить часто, сім'ї, які виховують дітей з психофізичними порушеннями, характеризуються:

- соціальною ізоляцією, замкнутістю, ослабленням зв'язків з найближчим оточенням (родичами, друзями);
- недостатністю фінансово-матеріальних ресурсів;
- ризиком виникнення складних життєвих обставин, які, найчастіше, призводять до погіршення соціальної ситуації;
- неспроможністю або неготовністю батьків визнавати хворобу;
- складнощами у спілкуванні зі своєю дитиною, які виникають внаслідок недостатньої поінформованості, відсутності певних знань та навичок, тощо

Родини, в яких з'являються діти з порушеннями психофізичного розвитку, можуть виявляти ознаки як конструктивної, так і деструктивної поведінки. Так, є сім'ї, де батьки дитини з ООП, перебувають в якості сторонніх осіб, не вникають в проблеми і не намагаються їх вирішити, повністю покладаючись на медичні та соціальні служби, реабілітаційні та освітні заклади, фахівців, які в них працюють. Стан «набутої безпорадності» - це та ніша, куди вони заглиблюються, уникаючи будь-якої активної діяльності та співробітництва.

На разі більшість батьків здатні правильно визначати та аналізувати проблеми, шукати та знаходити ресурси для їх вирішення. Однак, на перших етапах, вони не завжди можуть дотримуватись конструктивної позиції, що не дозволяє їм правильно орієнтуватись в нестандартній ситуації. Зазвичай, коло проблем, доступних для вирішення обмежене, стандартне. Вони бояться всього нового, вирізняються психічною та фізично маломобільністю, підвищеною тривожністю, остерегаються будь-яких змін, майбутнє розглядається ними як джерело страхів, небезпеки, розчарувань.

Сім'ї, що виявляють готовність до конструктивної поведінки, як зазначають психологи, перебувають на стадії прийняття того, що сталося;

народження дитини, яка потребує особливої уваги, сприймають без зайвого трагізму; адекватно ставляться до порушень розвитку дитини, дослухаються до думки фахівців, вибудовують партнерські стосунки з ними. Активно долучаються до проведення освітньо-реабілітаційних заходів та командної взаємодії, беруть участь у діяльності громадських організацій, які надають всіляку підтримку дітям з ООП. Обстоюють права своєї дитини при вирішенні питань медично-реабілітаційного супроводу, соціального захисту, надання корекційно-розвиткових послуг, тощо.

*Найактивніші з батьків, особливо ті, хто професійно долучений до соціальної галузі, стають стейкхолдерами, створюють організації, установи, заклади, які надають всебічну підтримку дітям з ООП та їхнім родинам;
беруть участь в розробленні та обговоренні нормативно-правових актів, що регулюють діяльність державних органів стосовно реабілітації, освіти та соціальної підтримки. Саме завдяки ініціативній позиції батьків дітей ООП понад 25-ть років тому було розпочато розбудову інклюзивної освіти в Україні; усунення сегрегації в спеціальних закладах освіти, дискримінації та стагнації в одержанні соціально-освітніх послуг і т. ін.*

Сім'я, у якій виховуються діти з особливими освітніми потребами, окрім основної виховної функції, має долучатися до виконання абілітаційно-реабілітаційної, корекційно-розвиткової та компенсаторно-соціальної діяльності.

Абілітаційно-реабілітаційна діяльність	Корекційно-розвиткова	Компенсаторно-соціальна
<ul style="list-style-type: none"> • відновлення психофізичного та соціального статусу, залучення до соціального середовища 	<ul style="list-style-type: none"> • виправлення та розвиток пошкоджених функціональних можливостей 	<ul style="list-style-type: none"> • активізація компенсаторних механізмів, пристосування до умов життєдіяльності

Ця діяльність потребує залучення батьків до реалізації програм підтримки та супроводу дітей з ООП в якості партнерів на основі командної взаємодії, доступу до реабілітаційних послуг, програм, технологій та засобів, забезпечення членам сім'ї можливості скористатися різними освітньо-соціальними послугами, які можуть покращити їхнє функціонування, навички, здатності та якість життя. На разі формування відповідального компетентного батьківства є одним із

значущих аспектів роботи з родинами, в яких виховуються діти з особливими освітніми потребами. Зміст психолого-педагогічної роботи з такими родинами, реалізується шляхом вивчення та аналізу проблем, які мають сім'ї, надання підтримки та забезпечення ППС супроводом, першочергово психологічним консультуванням та проведенням відповідної психо-корекційної роботи.⁴⁰

Значне місце у змісті цієї роботи має формування позитивної самооцінки самих батьків, мотивація, цілеспрямованість, відповідальність та інші особистісні якості, які б допомагали їм впоратися з труднощами, зокрема, вірити в себе, мати позитивне ставлення до життя, чітку мотивацію, цілеспрямованість, відповідальність, самостійність, ініціативність, адаптивність та ін.

Виконання додаткових функцій сім'ї, в якій виховується дитина з ООП, вимагає активної участі, ініціативи, ресурсів та партнерства з іншими суб'єктами освітньо-педагогічної діяльності. Саме тому провідним у процесі роботи з такими родинами є формування у них усвідомлення того, що вони можуть функціонувати як звичайна сім'я, а отже кожен з її членів, незважаючи на появу нових обов'язків, зміну розпорядку життя, досить тяжкою адаптацією до цих змін, можуть мати власні інтереси та звичні побутові правила. Надзвичайно важливими при цьому є взаєморозуміння, підтримка, співпраця, толерантність та гармонія в сімейних зв'язках, підтримка, допомога, повага, довіра, розуміння, співчуття, прийняття та гармонія між усіма членами сім'ї.

Сім'ї, де є дитина з порушеннями розвитку, часто перебувають у обмеженому колі спілкування, повністю, або частково випадають із звичного соціального оточення життя, надають перевагу закритому функціонуванню, яке, на їхню думку, є захистом від негативного ставлення оточення.

Функціонування родини відбувається відповідно до, т. зв. «внутрішньої картини сім'ї», яка складається з сімейної історії, сімейної долі, сімейного календаря. Як зазначають фахівці, кожна родина, в якій виховується дитина з ООП, свою сімейну історію має вибудовувати, визнаючи той факт, що їхнє життя змінилося, але не стало гіршим, ніж у інших і тоді з цим будуть узгоджуватись і сімейна доля і сімейний календар. У подальшому вони визначають перспективи майбутнього для дитини і сім'ї загалом.⁴¹

Визначаючи перспективи розвитку гармонізації сімейних стосунків в родинах, де виховуються діти з обмеженими можливостями здоров'я, варто особливу увагу приділити:

1. Встановленню контакту на рівні «зворотного» зв'язку, щоб батьки були впевнені в тому, що вони матимуть порозуміння, співпереживання, емпатійне

⁴⁰ Shvalb Y., Butenko N. Parent-child interaction in families, who have children with disability. Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. 2019. VII(34), I.: 205. P. 62–66.

⁴¹

ставлення до їхніх проблем, що вони можуть розраховувати на професійну підтримку, яка їм допоможе конструктивно діяти;

2. Формуванню у батьків адекватного осмислення можливостей дитини, її порушень та особливостей, що має здійснюватись на тлі нейтралізації або зниження ступеню фрустраційного впливу емоційного стресу, який переживають батьки з моменту усвідомлення хворобливого стану дитини та нетиповості її розвитку. Надзвичайно важливим при цьому є переключення з самого предмета переживань на конструктивну діяльність, спрямовану на подолання, усунення, або нівелювання проблеми.

3.Корекції міжособистісних (батько / мати – дитина і дитина – батько / мати) і внутрішньосімейних (мати дитини – батько дитини) стосунків, які передбачають формування адекватних поведінкових форм, позитивній комунікації між членами родини, навичок взаємодії, різноаспектних способів доброзичливого та стриманого реагування на виклики, які з'являються в повсякденному сімейному житті.

4. Залучення членів родини дитини з ООП до спілкування з батьками, які мають досвід виховання такої дитини. Зокрема, до мережі сімей, які об'єднанні спільною життєвою ситуацією, сприяє зниженню рівня невизначеності, формування міжсімейних контактів, підвищення рівня довіри до інших та обізнаності з різних питань, що стосуються розвитку, реабілітації та навчання дітей з особливими освітніми потребами.

В шкільній команді ППС окреслені завдання мають виконувати фахівці психологічної служби, що залучаються до її складу. Водночас, не мають стояти осторонь цієї діяльності й педагоги, зокрема вчителі, першочергово класоводи та класні керівники, асистенти вчителів, соціальні педагоги.

Загальновідомо, що причіниками ініціативної ідеї залучення дітей з ООП до загальноосвітнього простору були саме родини дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Саме вони та їхні діти є замовниками та споживачами соціальних послуг (перш за все, освітніх), що надаються в межах інклюзивного середовища. Батьки мають бути обізнані, як обстоювати права своїх дітей щодо надання державної підтримки, можливостей реабілітації, здобуття освіти і т. ін. Задля цього членів родини дітей з особливими освітніми потребами варто залучати до заходів, що проводяться з метою формування відповідального батьківства, надзвичайно важливим це є в нинішній, воєнний період. Батькам потрібно надавати інформацію щодо особливостей психофізичного стану дітей, можливих проявів негативізму, впертості, надмірної вередливості, інших поведінкових розладів на тлі загальних порушень здоров'я. Навчати їх оцінювати можливості та визначати шляхи отримання належної підтримки і способи задовольняти освітні потреби дітей, спонукати до формування

активної громадянської позиції, участі в діяльності професійних та батьківських спільнот.

Зважаючи на рівно партнерську участь батьків дітей з ООП в шкільній команді психолого-педагогічного супроводу варто дотримуватись окремих умов командної взаємодії. Зокрема:

- зважати на важливість створення відкритого середовища для обміну інформацією. Батьки повинні мати можливість неупередженого спілкування, вільного обговорення питань, що стосуються перебування дитини як у закладі освіти, так і вдома;
- залучати батьків до планування, обговорення стратегій та узгодження підходів щодо проведення освітньої діяльності; прийняття рішень, на основі спільної відповідальності;
- враховувати індивідуалізацію як основоположний підхід до кожної сім'ї, оскільки кожна родина вирізняється своїм сімейним укладом, пріоритетами та традиціями. Усвідомлення нетиповості таких родин дозволяє фахівцям команди ППС адаптувати свої стратегії до конкретних потреб та очікувань батьків, забезпечуючи ефективний підхід до кожної родини;
- вибудовувати стосунки з батьками на взаємодовірі та взаєморозумінні. Взаємодія, спрямована на спільне вирішення визначених завдань щодо розвитку та навчання дитини з ООП потребує високого рівня довіри та взаєморозуміння між педагогами та батьками. Це створює основу для відкритого спілкування та конструктивного вирішення проблем.
- обмінюватись інформацією на постійній основі та мати фідбек. Взаємний фідбек дозволяє вносити необхідні зміни в освітній процес, вдосконалювати умови, шляхи та методи надання підтримки дитині з ООП;
- залучати батьків до неформального спілкування в закладі освіти, або в соціальних мережах, зокрема з тими родинами, що мають досвід виховання дитини з ООП, особливо, якщо це достатньо успішна сімейна історія, яка може слугувати прикладом для наслідування з позицій комунікації, обстоювання інтересів дитини, налагодження стосунків з різнопрофільними фахівцями, тощо.

Неформальне спілкування з метою обміну інформацією, поповнення знань з тих чи інших аспектів розвитку та навчання дітей з ООП, знаходження відповідних матеріалів, які допомагають здійснювати різноманітні реабілітаційні заходи, знайомитись з новими методиками. допоміжними засобами навчання та новітніми технологіями нині здійснюється шляхом використання різноманітних соціальних мереж. Відкритий простір, яким є інтернет, дозволяє одержувати корисну інформацію як батькам дітей з ООП, так і самим дітям; створюються можливості знайти друзів або однодумців, отримати підтримку і зворотній зв'язок, демонстрації власних досягнень або можливість поділитися власними переживаннями та труднощами. Робити це можна анонімно, що на перших етапах представлення своїх побоювань, переживань, сімейних або шкільних проблем робити значно легше. Є інтернет- канали, на

яких інтерв'юери спілкуються з особами з обмеженими можливостями здоров'я, представляють їхню достатньо успішну історію життя, окреслюють етапи становлення, відзначають роль родини в цьому, або навпаки виявляють абсолютно несприятливі обставини, всупереч яким порушення здоров'я не стали на заваді досягнення життєвих цілей. Такі історії можуть стати важливим мотивуючим фактором для сімей, які виховують дітей з ООП.

Зауважте

Всесвітньовідомим мотиваційним спікером став австралієць Нік Вуйчіч (Nicholas James Vujicic) , який, незважаючи на тяжкі порушення фізичного розвитку, отриману з раннього дитинства інвалідність, через рідкісну генетичну патологію, що призвела до недорозвитку верхніх та нижніх кінцівок, створив власний соціальний проект. В рамках цього проекту функціонує організація «Життя без кінцівок» («Life Without Limbs»), де він є директором, автором бетселерів «Життя без обмежень», «Нестримний» та «Любов без меж». В цих книгах, а також на платформах YouTube, Facebook та Instagram він оповідає історію власного життя, в т. числі й власному сімейному колі з дружиною та чотирма дітьми.

Мотиваційними історіями можуть бути й досягнення українських спортсменів з інвалідністю, які є одними з найсильніших у світі у різних видах спорту. Вони беруть участь у міжнародних змаганнях, таких як, Паралімпійські та Дефлімпійські ігри, чемпіонати світу та Європи, кубки світу та міжнародні турніри. Серед них Іван Фідик, незрячий спортсмен, який виборов золоту медаль на чемпіонаті світу з шашок серед спортсменів з порушеннями зору в 2019 році, є чемпіоном України з шашок та учасником Паралімпійських ігор в Токіо.

Нік Вуйчіч, Іван Фідик, Дмитро Щебетюк та багато інших, створивших успішні історії свого життя, спілкуються зі своїми підписниками, надихають та мотивують, створюючи середовище підтримки та взаємоповаги слугують прикладами для багатьох сімей, що виховують дітей з особливими потребами.

Соціальні мережі, такі як Facebook та Instagram, канал YouTube нині використовуються різними громадськими організаціями, батьківськими асоціаціями, що опікуються дітьми з особливими потребами різних нозологічних груп, зокрема дітей з синдромом Дауна, ДЦП, аутистичним синдромом, еілепсією, цукровим діабетом, рідкісними захворюваннями та ін. На них батьки висвітлюють історії власного досвіду, виховання, реабілітації, розвитку, навчання дітей з ООП, розміщують сюжети, на кшталт, відео – портфолію з фіксацією вікового розвитку та досягнень їхньої дитини. Ці сюжети демонструють, як родини долають труднощі, розподіляють обов'язки, унормовують своє життя, як окреслюють життєві перспективи для своєї дитини та як їх досягають.

Окрім цього, батьківські громадські організації є учасниками процесу соціальної інклюзії та захисту прав дітей з особливими потребами. Вони надають підтримку, інформацію, консультації, а також адвокатують за забезпечення доступності, якості та рівноправності освітніх, соціальних та медичних послуг для своїх дітей. Досить часто ці громадські об'єднання співпрацюють з подібними міжнародними організаціями, входять до їхньої структури, розвиваються за рахунок проектної діяльності, засновують соціально-реабілітаційні центри, надають соціально-реабілітаційні послуги, проводять широку публічну діяльність.

Зокрема, в Україні функціонують :

Всеукраїнська громадська організація «Діти з аутизмом - Україна», яка спрямовує свою діяльність на допомогу дітям з розладами аутистичного спектру (РАС) та надання підтримки їхнім родинам, забезпечуючи юридичними реабілітаційними, соціальними та освітніми послугами, проводячи активну співпрацю з державними органами, закладами та установами, міжнародними фондами, в тому числі благодійними. Ця батьківська спілка була заснована у 2008 році має свої відділення в різних регіонах країни. і нині налічує понад 3000 членів, до складу яких входять батьки, члени родини, фахівці. волонтери.

Всеукраїнська батьківська організація "Даун Синдром", яка була заснована у 2003 році і має понад 10 регіональних відділень, представництво - у 24 областях та 124-х населених пунктах, до складу організації входять понад 1500 сімей. Ця батьківська спільнота обстоює права дітей та дорослих з синдромом Дауна з метою сприяння їхньому розвитку, навчанню та соціалізації. Залучаючи до співпраці різнопрофільних фахівців, поширюючи новітні зарубіжні методики, надаючи консультаційну допомогу членам родини, впроваджуючи програми підтриманого працевлаштування і т. ін. члени організації реалізують різноманітні проекти в т. ч. міжнародні, лобіюють внесення змін в діючу нормативно-правову базу стосовно залучення дітей з синдромом Дауна до загальноосвітнього простору, проводять масові заходи з метою подолання усталених стереотипів щодо дітей та дорослих з особливостями в розвитку.

Надають подібну підтримку дітям з порушеннями опорно-рухового апарату, комплексними порушеннями, сенсорними вадами, іншими патологіями громадські організації, асоціації, центри, клуби, зорганізовані батьками, які функціонують практично в кожному населеному пункті обласного чи районного рівня.

Радимо ознайомитись :

Бутенко Н. В. Проведення творчих занять з сім'ями, які мають дітей з інвалідністю. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології /. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. 21с.

2.4. Підтримка ресурсного потенціалу батьків дітей з ООП під час війни та у післявоєнний період

Загальновідомо, що кожна особистість формується внаслідок соціокультурного розвитку; у процесі спільної діяльності та спілкування з іншими людьми; під впливом своєї родини, малої громади, де вона проживає, суспільства загалом. Також науково доведено, що 50% навчальних здібностей малечі закладається від 0 до 4 років, і ще 30% – від 4 до 8 років. Таж, цілком закономірно висновується, що дім дитини є найважливішою освітньою інституцією, а батьки – головними і найважливішими педагогами для своїх малюків.

Нині війна змінила всі ключові умови для нормального формування і розвитку дітей нашої країни. І особливо це позначилось на дітях з особливими освітніми потребами. Для більшості з них наразі саме батьки залишилися чи не єдиною опорою. Втім, як і всі люди, батьки дітей з ООП також опинилися в надскладних життєвих обставинах. Але якою б тяжкою не була ситуація, батькам щонайперше потрібно стабілізувати себе, аби залишатися надійною опорою, повноцінним ресурсом для своїх дітей.

«Синдром війни» охопив практично все населення нашої країни, до того ж він тягне за собою низку нових специфічних синдромів, викривлених установок і самовідчуттів, що згубно позначаються на стані батьків, а відтак, опосередковано передаються й дітям. З окремими такими станами доросле населення нашої країни стикалося вже, зокрема після катастрофи на Чорнобильській АЕС. Такі синдроми можуть не лише суттєво травмувати особистість самих батьків, а й стати небажаним підґрунтям для формування особистості дитини з ООП і негативно проявитися в подальші роки їхнього дорослішання. Саме тому батьки мають надзвичайно ретельно проаналізувати свій стан і спробувати виявити в себе:

- «синдром жертви» – домінантами є відчуття безпорадності та безпомічності, часто з постійним страхом і відчаєм;
- «відчуття втраченого здоров'я» – на тлі психосоматики спостерігаються загострення хронічних хвороб, нездужання, втома, знесилення тощо, панічні атаки стосовно того, що в критичній ситуації не буде можливості звернутися до лікаря тощо;
- «синдром евакуації» – у випадках вимушеного переселення наявні відчуття неможливості адаптуватися на новому місці, тимчасовості помешкання, туги за домівкою і звичними умовами, відсутність потреби облаштуватися фундаментально, нехтування рутинною господарською діяльністю, нераціональне використання свого часу тощо;
- «синдром винятковості» – внаслідок суспільного та медійного привернення уваги до постраждалих від воєнних дій, окупації, до тимчасово переселених чи в закордонній евакуації, створюється

парадоксальна ситуація – їхні трагедії, життєві драма нібито «вивищують» таких людей над рештою спільноти, роблять приналежними до «виняткового» прошарку;

- рентні установки – (рентою вважають виплати, які людина отримує упродовж життя/ чи тривалого періоду часу, що не потребують докладання певних зусиль (наприклад постійної праці). Наразі не всі люди можуть працювати як зазвичай та отримувати постійну і стабільну заробітну плату. Втім різні соціальні страхові виплати чи відшкодування від держави, благодійні та гуманітарні пожертви (пільги, путівки, долати тощо), хоч і можуть бути незначними, однак привчають людину до своєї залежності. Їх ймовірна втрата чи зменшення провокують постійні переживання та пошуки шляхів отримання такої регулярної допомоги якнайдовше чи якнайбільше.

Різноманітні соціально-психологічні проблеми, які виникають у воєнних час, як і в часи інших катастроф, мають надзвичайно широкий спектр. Різка зміна способу життя, роз'єднання родини, втрата близьких, житла, здоров'я, сенсу життя, – все це супроводжується панікою, ускладнюється тривожними чутками та токсичною неперевіреною інформацією. Це тісно поєднується з економічними, психологічними та соціальними проблемами (соціально-психологічні проблеми виникають при взаємодії особистості чи групи людей і соціального середовища). Втім, хоча людина й не вільна від соціальних впливів, але лише від неї самої безпосередньо залежить, чи зможе вона протидіяти складним соціальним обставинам.

Саме тому батькам дітей з ООП слід потурбуватися про самодопомогу:

- розпочати чи поновити фізичну активність. Рух дає можливість мозку переформатувати свою діяльність і налаштуватися на раціональність;
- відлагодити власний відпочинок, харчування, сон. Нормальне біологічне функціонування є основою для психологічної стабільності;
- необхідно уникати самотності. Варто спробувати стати дієвим членом малої громади, батьківської спільноти, зайнятися волонтерством, почати опановувати нову діяльність (професійну, хобі) тощо;
- спробувати поділитися своїми переживаннями зі знайомими чи навіть незнайомими людьми (такими ж батьками, сусідами по новому помешканню, психологами, іншими фахівцями);
- розпочати займатися короткотерміновим плануванням. Фіксувати плани на день, згодом на тиждень, втім «не забігаючи» на надто віддалене майбутнє;
- слід обов'язково планувати власний відпочинок. Це має бути щось суто індивідуальне.

Також батькам варто позбутися ще двох згубних (в сьогоденні обставинах) звичок: переживань про минуле (якби я зробив це інакше, такого б не сталося; як же було добре раніше, а тепер так не буде...); та фантазійних мрій про майбутнє (через певних час все буде як і раніше; все зміниться на краще якимсь чудесним способом... тощо).

Зауважте

Варто підтримувати довоєнне спілкування, якщо немає можливості повернутись до звичного режиму, потрібно створити новий - прийнятний. Важливо, щоб одні і самі дії повторювались щодня. Якщо довелося поїхати зі своєї домівки, покинути звичне оточення, втрачено все, що було звичним – варто створювати нові сімейні традиції (родинне читання вголос гумористичних творів, оповідок з позитивним емоційним забарвленням, грати і ігри із залученням дітей різного віку і т. ін.).

В стресовій ситуації багатьом людям складно здійснити критичний самоаналіз чи самодіагностику і вчасно помітити певні прояви згаданих вище станів і синдромів. В цьому випадку доречно поговорити про це з близькими людьми або ж звернутися до психологів чи соціальних працівників, які фахово проконсультують.

Зауважте

Після кожних екстремальних подій (вибухів, перебування в укритті, трагічних новин в мас медіа варто коротко обговорити це в родині. Щораз така розмова з дітьми має починатися з позитиву: - «зараз ми в безпеці», «ти -молодець, ти витримав, ти мужній , герої теж плачуть».

Особливо важливо дитині буде почути, що її витримка допомогла батькам і що батьки пишаються нею. Не варто говорити: »не згадуй», «забудь», «не звертай увагу»,краще дати можливість дитині висловити свої почуття та емоції, проговорити свій досвід переживань, дій і вражень.В таких випадках їм потрібен зворотній зв'язок. позитивна оцінка, чи порада. Якщо дитина потребує, опишіть всю ситуацію в цілому і її персональний досвід у цій події. Діти мають побачити цілісну картину причини і наслідки

В екстремальному сьогоднішньому надзвичайно важлива емоційна близькість з рідними, її треба підтримувати і розширювати, говорити один одному про те, як любите один одного, що цінуєте один в одному,. як пишаєтесь.

Дорослим не варто побоюватись того, що їхня емоційна поведінка буде незрозуміла дитині, пояснюйте, озвучуйте, називайте свої емоції та емоції дитини - вона вас зрозуміє. Гумор і жарти мають терапевтичний ефект, тому починати день бажано з позитивних емоцій, лагідних звертань та жартувань

Однак, попри будь- які екстремальні ситуації дитина має усвідомлювати, що існують певні поведінкові рамки (неприйнятність нецензурних слів, агресивних дій, некоректного поводження і т. ін.)

Батьки мають бути опорою для своєї дитини задля того, щоб разом долати страхи, панічні відчуття, позбуватись депресивних станів і т.ін.- і тоді, стануть помітними стійкі особистісні зміни:

- вони будуть об'єктивнішими, відкритішими до нового досвіду, реалістично та ефективно вирішуватимуть нагальні проблеми;
- зменшиться їхня вразливість і покращиться пристосованість;
- знизиться тривожність, фізіологічне напруження, покращиться загальний стан;
- підвищиться самооцінка і впевненість у власних силах;
- поведінка стане адекватнішою та адаптивнішою.

Відтак, їхні діти з особливими освітніми потребами ростимуть підготовленими і спроможними до активної участі в житті соціуму; незалежними; критично мислячими; такими, що усвідомлюють і сприймають щоденні виклики, в змозі адекватно відповідати на них; здатними активно, відповідально й ефективно самореалізовуватися.

2.5. Ризики та безпека дітей з ООП в он-лайн середовищі

Використання онлайн-простору для комунікації, одержання інформації, навчання, роботи, проведення дозвілля і т. ін. стало неодмінною умовою життя сучасної людини. Почасти, ані дорослі, ані діти не уявляють свого життя без інтернету.

За даними звіту Digital 2022 Global Statshot⁴² понад 5 млрд людей у всьому світі користуються інтернетом, Кожен третій із них – дитина і ця цифра зростає кожного дня. У 2022 році було 1,9 млрд дітей віком від 0 до 18 років, які користувалися інтернетом. Це становить 38% від загальної кількості користувачів інтернету і 24% від загального населення планети. Найбільша кількість дітей-інтернет-користувачів у Китаї (302 млн), Індії (253 млн) та США (58 млн)

Значно зросло використання різних технічних пристроїв (комп'ютерів, гаджетів), засобів зв'язку (смартфонів, айфонів) в період пандемії, у зв'язку з введенням ізоляційних заходів. Нині в українських воєнних реаліях обов'язкове застосування електронних засобів для здобуття освіти є вимушеною необхідністю, оскільки використання інтернету – є однією з форм он-лайн навчання.

Діти з ООП, особливо ті, хто перебуває в найбільш небезпечних районах, на межі зіткнення, в умовах фактично безперервних повітряних тривог або ті, хто залишив власні домівки та заклад освіти, перебувають за кордоном, у відділених поселеннях, де важко знайти відповідних фахівців, змушені навчатися через інтернет, одержувати корекційно-розвиткову допомогу у форматі он-лайн. Почасти, за наявності можливостей, батьки та педагоги

⁴² datareportal.com

намагаються залучати дітей з особливими освітніми потребами до очного навчання, однак найбільш поширена форма надання освітніх послуг – поєднання оф-лайн та он-лайн навчання.

Однак, цифровий простір використовується дітьми не тільки для здобуття освіти, яких би обмежень в цьому не домагались дорослі, оскільки інтернет надає їм можливості спілкуватися в соціальних мережах, грати в комп'ютерні ігри, дивитися різні відео-сюжети, пізнавати світ відтвореної реальності. Безперечно, розвивати соціальні навички, практикувати взаємодію з іншими, навчатись та гратись відчуваючи себе в безпеці, зважаючи на сьогоденну ситуацію, є для дітей позитивними намірами.

Згідно з дослідженнями щодо досвіду використання цифрового

середовища:

- в переважній більшості діти починають користуватися інтернетом у 6-8 років;
- проводять в інтернеті від 1 до 5 годин, чим старші діти, тим довше вони перебувають у цифровому середовищі, при цьому на навчання вони витрачають до 2-х годин, діти молодшого віку ще менше;
- найбільш популярними додатками є соцмережі та відео ресурси Youtube та Vaber;
- перші реєстрації в соцмережах у дітей переважно з'являються у 8-10 років;
- 80% опитаних дітей зареєстровані хоча б в одній соцмережі, більшість дітей недбало ставиться до власного цифрового сліду;
- третина дітей мають акаунт, який може переглядати в інтернеті будь-хто;
- більше половини з опитаних дітей приймають запит у друзі лише у випадку знайомства з людиною, або наявності спільних друзів;
- молодші школярі найчастіше приймають усі запити у друзі.⁴³

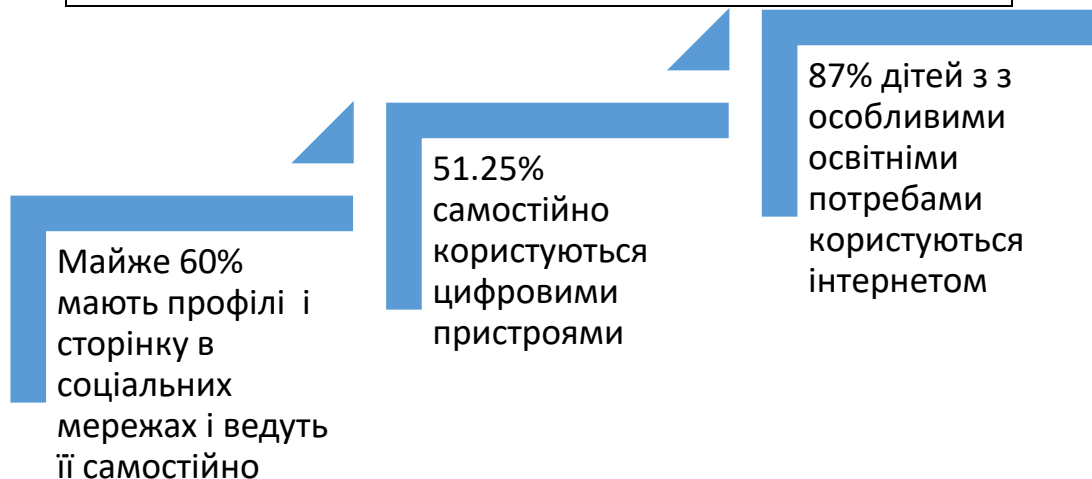
Втім, педагогам та батькам варто зважати на оманливість безпеки інтернет-простору і дозволяючи та заохочуючи дітей до його використання, враховувати ризики та небезпеку, які можуть очікувати на їхніх дітей. Найбільшим чином це стосується школярів з порушеннями психофізичного розвитку, як окремої категорії дітей з ООП, оскільки вони

⁴³ <https://stop-sexting.in.ua/category/materials/>.

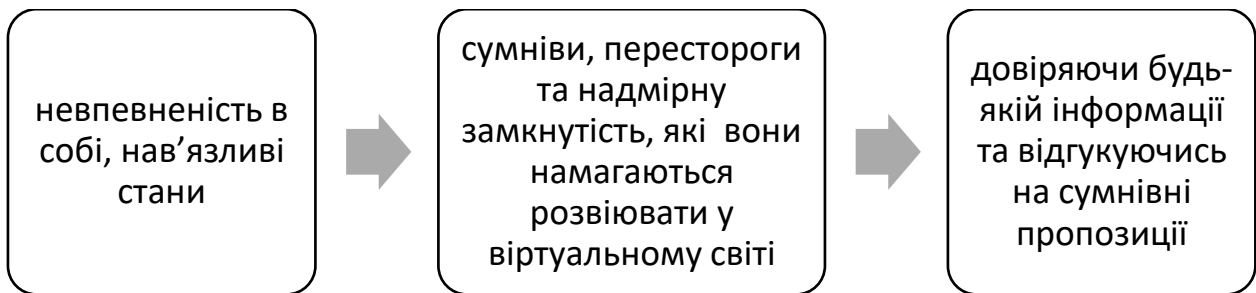
Такі діти не завжди можуть розповісти, що з ними відбувається, пояснити свої дії, зорієнтуватись, чи є інформація правдивою, чи є адекватними надані кимось пропозиції, не знають, як на них відповідати та правильно реагувати і т. ін.

За даними дослідження проекту « Волошки »⁴⁴ :

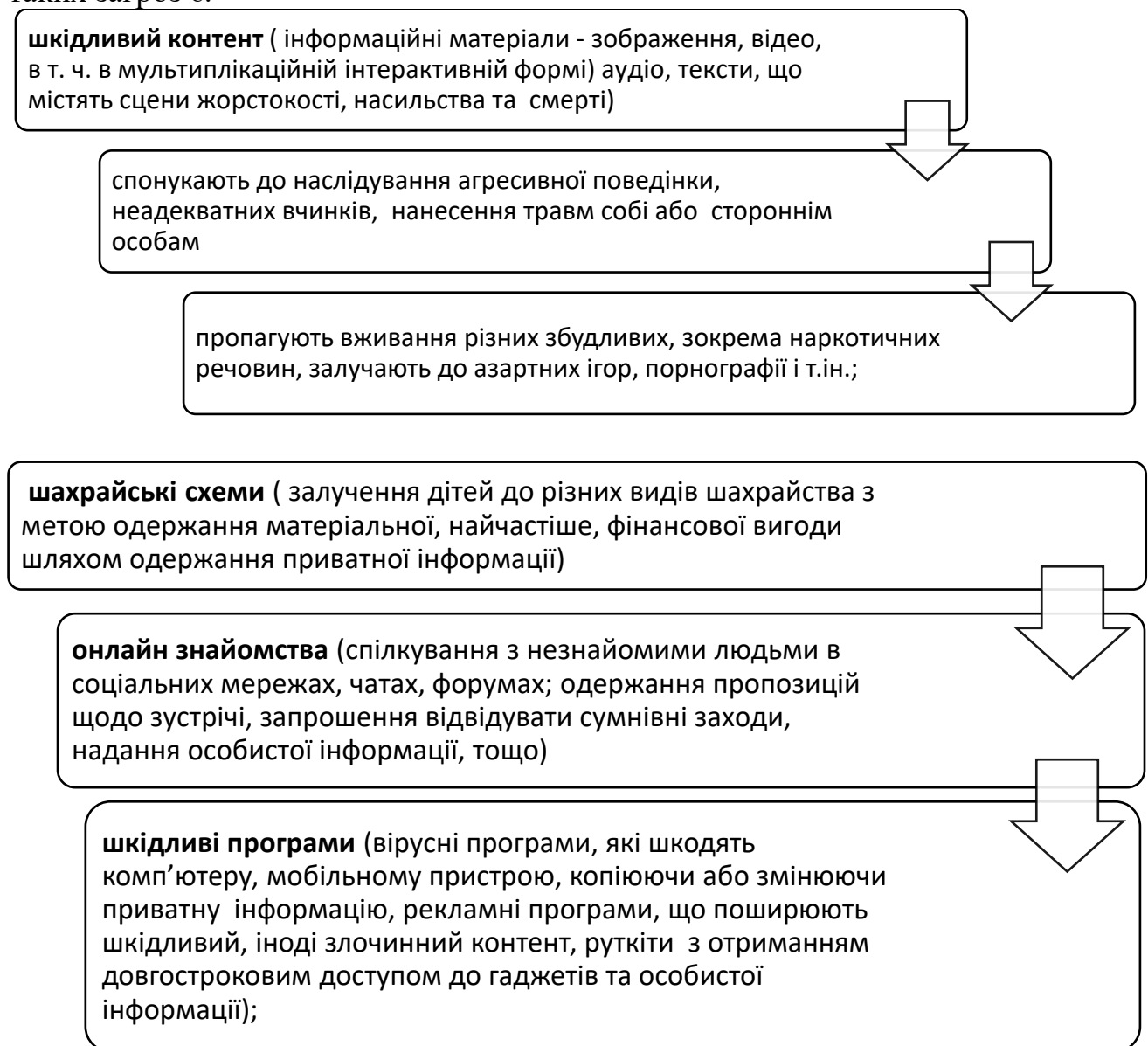
Підвищений ризик перебування в цифровому середовищі школярів з ООП, значною мірою зумовлюється й ставленням до них оточуючих, зокрема одноліток, які, почасти виявляють зневажливі, зверхні, брідливі іноді занадто співчутливі, опікунські почуття. Маргіналізація та сегрегація, які переживають діти з обмеженими можливостями здоров'я в реальному житті, породжують :

⁴⁴ <https://stop-sexting.in.ua/>

Тому педагоги, які опікуються дітьми з особливими освітніми потребами, мають бути обізнані про цифрову небезпеку, інформувати про це батьків та разом з ними формувати безпечне середовища, дбати про гігієну інформаційного контенту та вчасно усувати загрози інтернет простору.

Як зазначають фахівці в галузі кібербезпеки, найбільш поширеними серед таких загроз є:

платний контент (покупки віртуального контенту з банківської картки батьків або через інші платіжні сервіси; пропозиції щодо виграшу значної суми грошей або здійснення оплати через погрози для життя близьких).

Ігрова залежність (проведення більшої частини вільного часу в мережі, граючи у комп'ютерні ігри). Ігрова залежність, як і будь-яка інша, є дуже небезпечною для психічного здоров'я як нормотипової дитини, а надто дитини з ООП.

Можливості анонімності цифрового простору досить часто сприяють виникненню кібербулінгу стосовно дітей з порушеннями розвитку. Агресивне, образливе поводження з дитиною з ООП в інтернеті призводить до приниження її, нанесення психоемоційної травми, виключення зі спільноти ровесників та друзів.

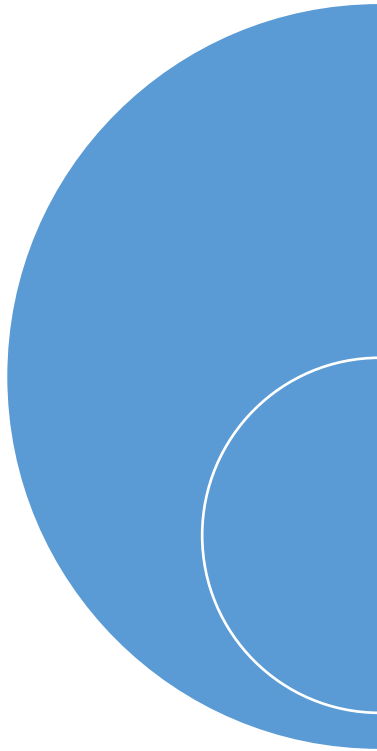
Зауважте

Юридичними ознаками кібербулінгу є:

- систематичність діяння;
- наявність сторін – кривдник (булер),
- потерпілий (жертва булінгу),
- спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Види кібербулінгу :

- використання чужої особистої інформації;
- анонімні погрози;
- переслідування;
- тролінг;
- хейслепінг;
- флеймінг.

Кібербулінг

- здійснюється при використанні інформаційно-комунікаційних засобів (мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж). Це можуть бути анонімні образливі погрози, повідомленнями загрозливого змісту.

Хепіслепінг

- викладення в мережу провокуючих відео з записами реальних сцен насильства, переслідування

Флеймінг

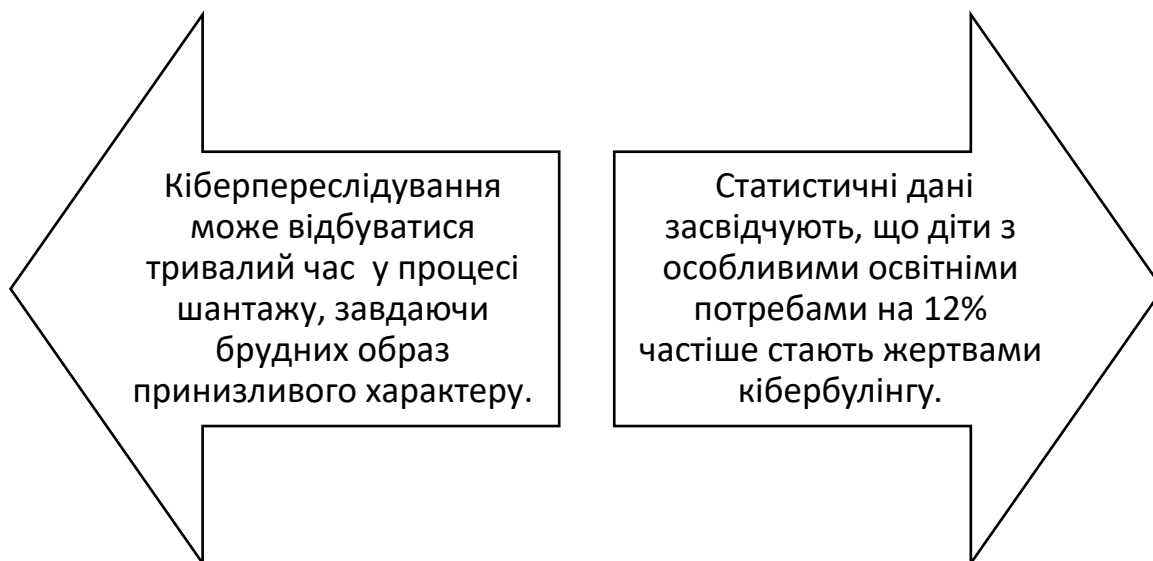
- надсилання образливих, принижуючих текстових повідомлень, дискримінаційного фотошопу, обмовлення, зведення наклепів і т. ін.

Зауважте

Результати дослідження засвідчують:

- 35% дітей відправляли скріншот чужого компрометуючого фото заради жарту;
- 22,5% випадків стосуються цькування через коментарі;
- 61% підлітків, заявляють, що причиною кібербулінгу була їхня зовнішність;

– 7 з 10 дітей мали досвід кібербулінгу до того, як їм виповнилось 18 років.⁴⁵

Застереження

Відповідальність за кібербулінг: законодавство України передбачає штрафи або громадські роботи для осіб, які вчиняють кібербулінг, їхніх батьків або керівників закладів освіти, які не повідомляють про випадки цькування.

Кібербулінг (цькування) неповнолітньої чи малолітньої особи – штраф від 850 до 1700 грн або громадські роботи від 20 до 40 годин.

Діяння, вчинені повторно протягом року після або групою осіб – штраф від 1700 до 3400 грн або громадські роботи на строк від 40 до 60 годин.

*Якщо кібербулінг вчинить дитина у віці до 16 років – відповідатимуть її батьки. До них будуть застосовані **штраф від 850 до 1700 грн або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин.***

*Якщо керівник закладу освіти не повідомить органи Національної поліції України про відомі йому випадки цькування серед учнів, до нього буде застосоване покарання у вигляді **штрафу від 850 до 1700 грн або виправні роботи до одного місяця з відрахуванням до 20 % заробітку.***⁴⁶

⁴⁵ <https://firstsiteguide.com/cyberbullying-stats>

⁴⁶ <https://osvita-omr.gov.ua/zahrozy-dlia-ditej-v-interneti-ta-iak-uberehtysia-vid-nykh/>

Додаткові ризики вразливості та небезпеки через особливості психофізичного розвитку дітей з ООП можуть з'являтися при налагодженні довірливих стосунків в інтернеті з дорослими з метою:

- **секстингу** (отримання приватних матеріалів фото та відео інтимного характеру з подальшим шантажуванням та вимаганням грошей);
- **онлайнгрумігу** (налагодження довірливих стосунків з дорослим або групою дорослих з дитиною з метою скоєння сексуального насильства).

Насильницькі дії можуть відбутись як онлайн: через спонукання дитини до сексуальної активності шляхом надсилання оголених частин тіла з використанням веб камери, фото або відео, так і в реальному житті при зустрічі.

До уваги

Результати проведених досліджень засвідчують:

- половина дітей не розповіли нікому про негативну ситуацію, яка з ними трапилась в інтернеті;
- діти середнього та старшого віку частіше діляться про те, що з ними трапилось – з друзями, діти молодшого шкільного віку- з батьками;
- половина дітей заблокувала людину, яка надала непристойну пропозицію, чверть- не зробила нічого, 20%- обговорили з друзями, 15% поскаржились у службу підтримки, 11% -розповіли дорослим, 1.3%- звернулись у поліцію.

Одержані дані свідчать, що діти захищають себе переважно пасивно, тільки незначна кількість з них готова до активних дій.⁴⁷

Діти з порушеннями психофізичного розвитку схильні частіше потрапляти у ситуації кібербулінгу, онлайн-грумігу, шахрайства й сексуальної експлуатації.

Фахівці, що працюють в галузі кібербезпеки, зазначають, що загрози віртуального світу повсякчас збільшуються і їхній негативний вплив на розвиток дітей, психоемоційний та фізичний стан, соціальні навички зростає. Одержаний негативно-травматичний досвід досить часто призводить до появи психологічних зрушень, особливо у школярів зі зниженою стресостійкістю, емоційною лабільністю, недостатністю життєвого досвіду, нереалізованими бажаннями визнання та прийняття, тими особливими якостями, які притаманні дітям з ООП. На тлі посттравматичного стресового розладу зростає самоізоляція, внутрішня напруга, агресивна, саморуйнівна поведінка, що може мати довготермінові наслідки.

Педагоги, які опікуються дітьми з ООП, мають знати про ризики реальної загрози, на яку наражаються їхні вихованці в інтернет просторі, їхній професійна майстерність, уважність, належний час мають бути спрямовані на надання захисту, інформаційної профілактики, формуванню безпечного середовища для дітей з ООП, як найбільш уразливої аудиторії користувачів інтернету.

⁴⁷ https://drive.google.com/le/d/1CTkiUBwIycFXY8nAD_6ck9UwH4w0Jw8H/view

З цією метою варто зважати на певні ознаки психофізичного стану та поведінки дитини з ООП, які раніше не виявлялись, раптово виникли і які можуть свідчити про негаразди, що відбуваються. Зокрема:

Фахівцям, особливо тим, хто проводить з дитиною з особливими освітніми потребами найбільше часу, тривалий період працює з нею, веде спостереження, має професійну обізнаність щодо перебігу її захворювання надзвичайно важливо бути уважними до проявів її психоемоційного стану.

Ці та інші прояви психосоматичного характеру, що раніше не спостерігались виникли практично одночасно, самостійно не зникають, а навпаки посилюються, супроводжуються:

- схильністю до самоізоляції,
- уникнення контактів,
- втратою цікавості до оточуючих, ігор, активного дозвілля

можуть свідчити, що дитина опинилась в небезпеці і потребує підтримки і допомоги.

Зауважте

Надання вчасної підтримки та психолого-педагогічного супроводу потребує налагодження довірливих стосунків не тільки з дитиною, а і з її родиною, оскільки коректне залучення батьків до надання допомоги, іноді досить пролонгованої у часі, є однією з умов подолання кризової ситуації та усунення кібернебезпеки.

Першочергово педагоги мають ознайомити батьків з інформацією, яку вони мають: про підозри щодо вчинення шахрайських або насильницьких дій щодо дитини, про поведінку та її стан, прояви, що мають негативні ознаки і т. ін. Зустріч з батьками повинна мати виключно конфіденційний характер, без зайвих емоцій, у ненав'язливому стилі спілкування.

У батьків варто з'ясувати:

чи довірливі у них стосунки в родині;
чи регулярно вони спілкуються з дітьми, зокрема щодо онлайн захоплень, пріоритетних програм та сюжетів, інтернет контактів тощо

чи ділитися з ними дитина своїми враженнями, емоціями;
чи проводять вони разом час в інтернеті(грають в ігри, передивляються фільми, відео сюжети, слухають музику, навчаються корисним речам тощо);

чи знають вони, про уподобання своєї дитини, що її найбільш захоплює

чи встановлені правила та обмеження для користування мережею і чи їх дотримуються

чи використовують програми батьківського контролю; чи обізнана дитина про безпеку інформаційного середовища

Першочергово, педагогам варто звернути увагу батьків на важливість інформування дітей про можливі загрози цифрового середовища і відповідальність за дії в онлайн просторі. З метою уникнення ризиків інтернет простору та мінімування негативного впливу потрібно формувати у дітей правильні навички взаємодії з електронними пристроями, надаючи приклад власного користування, оскільки вислів: «Виховуємо не словом, а власним прикладом» в даному випадку є найбільш дієвим.

Зауважте

Проведені дослідження засвідчують:

- більшість батьків намагаються контролювати перебування їхньої дитини в інтернеті;
- третина батьків досить активно втручається у процес перебування в цифровому середовищі, цікавлячись колом спілкування, переглядаючи одержану інформацію і т. ін.;
- близько 25% забороняють своїм дітям відвідувати сайти, що містять шкідливу інформацію, завантажувати певні додатки;
- 54% родин мають спільні правила щодо безпечного користування;
- у родин 8.45% дітей користуються функцією батьківського контролю;
- у 11% при неналежному використанні забирають телефони та різні гаджети;
- 26% батьків мають занепокоєння щодо безпеки дітей в інтернеті;
- більше 36% батьків потребують знань та допомоги щодо користування їхніми дітьми онлайн ресурсами;
- про уникнення ризиків цифрового середовища 29 % батьків дізнались випадково; 27%- від педагогів, 23% - у результаті самостійного пошуку в інтернеті ⁴⁸

Батькам, як, власне, й усім сучасним людям, потрібно постійно розвивати обізнаність у сфері цифрових технологій, однак варто разом з дітьми дотримуватись правил доцільного та коректного використання інтернету; працювати, навчатись, спілкуватись, проводити дозвілля, надаючи перевагу реальному, а не віртуальному життю.

Зауважте

Перед тим, як гаджети, комп'ютери та телефони стануть незамінними супутниками будь-якої діяльності, зокрема навчальної, діти мають отримати необхідну інформацію щодо їхнього використання згідно з віком та особливостям розвитку.

Використання в освітньому процесі електронних пристроїв, інтернету, цифрових засобів зв'язку потребує впорядкованості і виконання визначених

⁴⁸ <https://stop-sexting.in.ua/>

правил, яких мають дотримуватись учні. Зважаючи на те, що досить значна чисельність дітей з ООП навчаються, як в оф лайн, так і в онлайн форматі, а найчастіше, поєднуючи ці дві форми, до командної партнерської взаємодії щодо окреслення вимог користування електронними пристроями варто залучити батьків, які будуть стежити за дотриманням встановлених правил вдома.

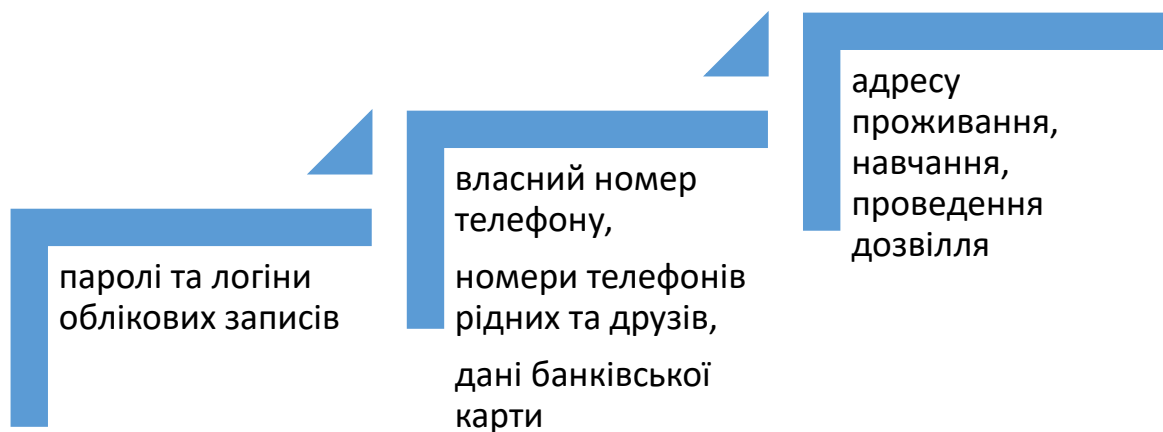
Комунікація зі школярами має ґрунтуватись на довірливих конструктивних стосунках, оскільки вони допомагатимуть уникати кібербезпеки та налагоджувати їхнє перебування в цифровому середовищі без зайвих ризиків	
Доцільно розмістити візуалізовану інформацію щодо часу та умов використання онлайн мережі	
Регулярно, однак не нав'язливо, спілкуватися про те, що вони роблять в інтернеті	
Стежити за дотриманням правил та обмежень користування гаджетами	
Використовувати програми батьківського контролю	
Навчити дітей реагувати на небезпечні ситуації	Вчасно звертатись за допомогою

Якщо учні працюють в класі, то монітори мають бути розміщені таким чином, щоб можна було відстежувати, чим вони займаються. Обов'язковим є встановлення антивірусних комп'ютерних програм, що сприятимуть уникненню шкідливого контенту.

Якщо школярі навчаються онлайн, варто їх попередити про те, що камери слід вмикати під час заняття; долучатись, використовуючи своє ім'я; на кожний урок створювати нове посилання з новим паролем доступу і не надавати його іншим, особливо незнайомим особам.⁴⁹

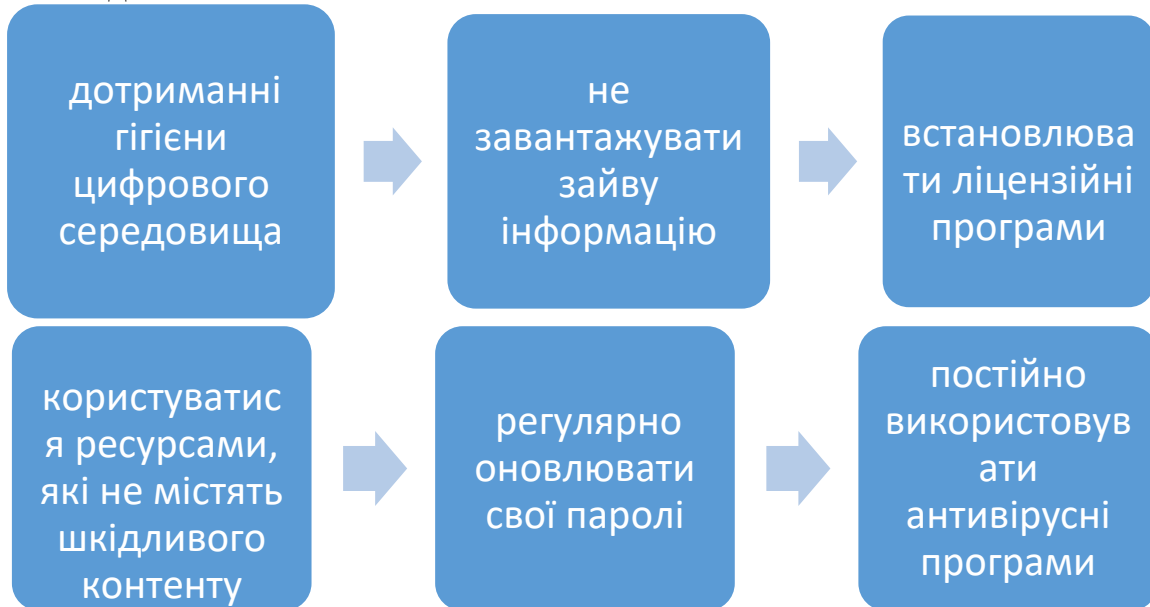
Діти мають бути обізнані з тим, що не можна розміщувати в інтернеті приватну інформацію, зокрема:

⁴⁹ <https://osvita-omr.gov.ua/zahrozy-dlia-ditej-v-interneti-ta-iaak-uberehtysia-vid-nykh/>

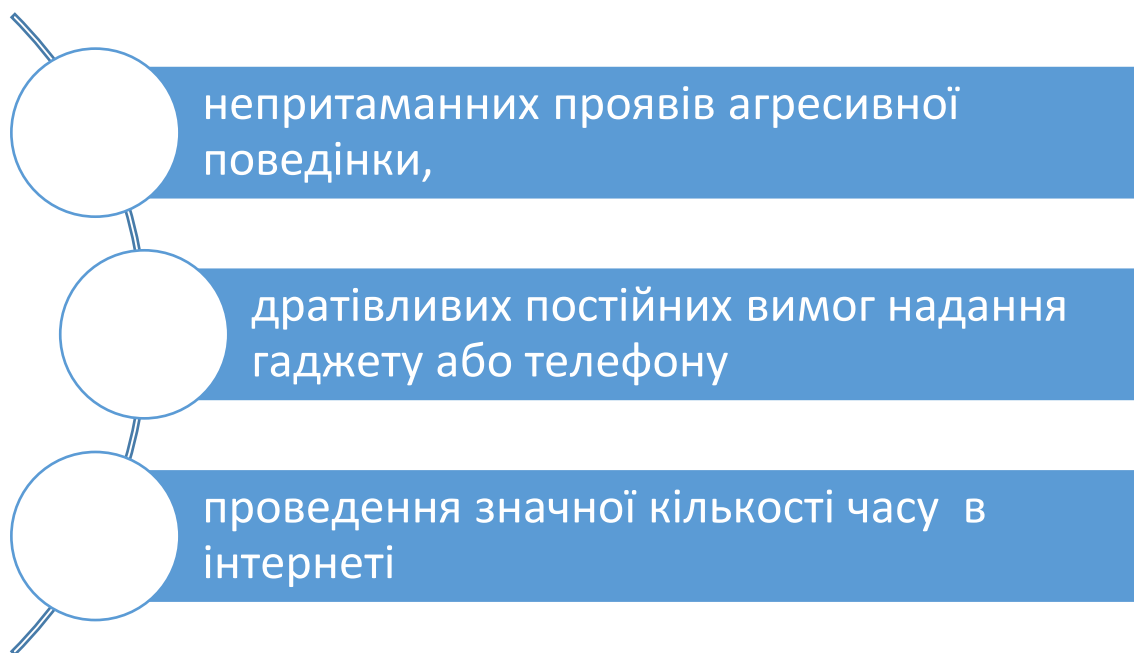

Відповідно до віку та особливостей розвитку діти з ООП мають знати про можливі загрози кібершахрайства при одержанні провокативних повідомлень, залучені до сумнівних контактів та пропозицій, купівлі речей та пристроїв, шкідливої інформації і т. ін.

При проведенні бесід щодо безпечного використання інтернету необхідно наголосити на:

Педагоги мають проводити подібні бесіди не тільки з дітьми, а й з їхніми батьками, наприклад, щодо ігрової залежності, яка досить часто з'являється у дітей з ООП. **При перших ознаках ігрової залежності, зокрема :**

батьки мають правильно оцінити ситуацію і відповідним чином відреагувати на неї, домовляючись про те, скільки часу в день, коли саме і за яких умов дозволяється перебувати в мережі інтернет.

Проте, в родині мають дотримуватись правил конфіденційності та прав на приватність дітей, оскільки прямі заборони, покарання та забирання цифрових пристроїв у більшості випадків призводить до неочікуваних реакцій, проявів агресії, істерик, погіршення психофізичного стану дитини. Дитині варто запропонувати та залучити до проведення дозвілля в інший спосіб: гратись, використовуючи різне обладнання, в т. ч. інтерактивне, займатись спортивними іграми, відвідувати цікаві для неї заходи, дитячі клуби і т. ін.

За потреби батьків варто спрямувати на консультацію до працівників психологічної служби.

Радимо ознайомитись :

1. Рекомендації щодо онлайн-безпеки для педагогічних працівників/

©#stop_сехтинг,2020

[:https://stop-sexting.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/dovidnyk_dlya_pedagogichnyh_praczivnykiv.p](https://stop-sexting.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/dovidnyk_dlya_pedagogichnyh_praczivnykiv.p)

2. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді»: моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева ; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О.

Яременка». – К. : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. – 127 с.

3. The positive and negative effects of video games –
Доступ:https://www.open.edu/openlearn/ocw/pluginfile.php/559731/mod_resource/content/4/

4. Небезпечна забава. Чому діти страждають ігроманією і як це лікувати — поради психолога <https://azart.nv.ua/ukr/articles/likuvannya-igromaniji-50146084.html>

5. Ігрова залежність у підлітків: що робити.
<https://ukrpublic.com/dity/igrova-zalezhnist-u-pidlitkiv-shcho-robiti.html>

Фахівці, які опікуються питаннями безпеки в онлайн просторі, вказують на зростання ризиків для дітей у зв'язку з кібербулінгом, який може виникати за різних причин: особисте самоствердження, неусвідомленість наслідків своєї поведінки, провокативні пропозиції щодо зміцнення власного авторитету, наслідування дій дорослих, зокрема членів родини по відношенню один до одного і т. ін.

Зауважте

Проведені дослідження засвідчують:

- 29 % опитаних дітей хоч раз ставали жертвами кібербулінгу;
- 16 % були змушені пропускати через це шкільні заняття;
- понад 50% підлітків вважають, що проблему кібербулінгу можуть вирішити самостійно;
- 14 % дітей покладаються на допомогу педагогів;
- 12 % — на служби підтримки інтернет -провайдерів⁵⁰

З дітьми варто відверто говорити про кібербулінг, наголошуючи, на тому, що поодинокі кібератаки доречно ігнорувати, не комунікувати і не реагувати на образливі послання, оскільки це тільки активізує кривдника. Якщо не вдається зупинити потрібно звернутись до дорослого задля надання поради та допомоги.

Переконати дитину, що зловмисника обов'язково буде покарано, якщо правильно обрати стратегію поведінки, якщо ж вступати в суперечки з кривдником негативна комунікація буде посилюватись, а особа, яка це здійснює буде в такий спосіб розважатись й надалі, скривджуючи, або залучаючи до цієї діяльності інших дітей. Учням середнього та старшого віку, які мають необхідні навички користування інтернетом, слід донести інформацію про можливості надання запитів адміністраторам сайтів про видалення образливої інформації, блокування повідомлень у чаті.

Школярі повинні знати, що відповідальність за кібербулінг несуть ті, хто його вчиняє, а також ті, хто його підтримує.

⁵⁰ https://stopsexting.in.ua/wpcontent/uploads/2020/09/dovidnyk_dlya_pedagogichnyh_pracivnykiv.p

Радимо ознайомитись:

1.Рекомендації щодо онлайн-безпеки для педагогічних працівників/©#stop_sexтинг,2020
https://stopsexting.in.ua/wpcontent/uploads/2020/09/dovidnyk_dlya_pedagogichnyh_pracziivnykiv.p

2. . Попередження насильства у закладах освіти. Методичний посібник для педагогічних працівників. БФ «Здоров'я жінки і планування сім'ї». – Київ: 2019р.

https://iite.unesco.org/wpcontent/uploads/2019/11/Poperedzhennyana-nasilstva_2019.

3. Чат-бот "Кіберпес" з інформацією про те, як визначити контент, що містить кібербулінг; що робити, якщо вас кібербулять; як видалити матеріали, що містять кібербулінг; як попередити кібербулінг; як не бути кібербулером і т.ін.

Найбільш уразлива категорії дитячої спільноти щодо ризиків інформаційного середовища є діти з особливими освітніми потребами. Інформувати їх про безпечне користування онлайн ресурсами потрібно починати з молодшого шкільного віку, оскільки саме в цей час значно зростає активність та цікавість до віртуального світу, різних форм комунікації, можливість налагодження з контактів не тільки з ровесниками, а й, зокрема, зі штучним інтелектом, оскільки цей продукт сучасного прогресу перебуває нині у фокусі уваги, однак недостатня зрілість, обмеженість життєвого досвіду, особливості пізнавальних процесів, сприйняття навколишнього зумовлюють виникнення низки загроз. З метою їх уникнення педагогам варто зосередити свою увагу на наданні первинної технічної безпекової інформації.

Школярі повинні мати вміння та навички

Збереження приватності власних акаунтів, коректності створення власних блогів, подачі скарг у служби підтримки	Використання захисних функцій соціальних мереж, важливість регулярної заміни паролів, видалення власних сторінок, блокування небажаних акаунтів	Правильного реагування на кібератаки, погрози, звинувачення та образи, шахрайство, непристойні пропозиції і т. ін.
--	---	--

У випадку здійснення кібербулінгу, шахрайських дій, виявлених ознак насильства і т. ін. педагоги мають діяти в інтересах дитини:

створити безпечну атмосферу, забезпечити повну конфіденційність

провести довірливу розмову з дитиною та з'ясувати, кому з членів родини можна про те, що сталося
порадитись з фахівцями, шкільним психологом, працівником соціальної служби, фахівцями з кібербезпеки.
<ul style="list-style-type: none"> • разом з батьками та фахівцями визначити подальші кроки надання підтримки та допомоги дитині • наголосити батькам на необхідності дотримання етичного, емпатійного ставлення, незважаючи на те, що сталося з дитиною.

Взаємодія, порозуміння та співпраця дорослих, залучених до процесу розвитку та навчання, довірливі, конструктивні стосунки з дитиною з особливими освітніми потребами є підґрунтям плідного використання цифрового середовища та уникнення загроз сучасного онлайн простору.

<p>Зауважте</p> <p>Контакти, куди можна звернутись за допомогою</p> <p>1. Урядова консультаційна лінія з питань безпеки дітей в Інтернеті – набрати 1545, далі обрати “3”. Працює 24/7. Дзвінки безкоштовні.</p> <p>2. Чат-бот проекту #stop_sexting на сайті https://stop-sexting.in.ua/chatbot/ або у телеграмі @StopSextingBot</p> <p>3. Отримання дітьми психологічної консультації: Національна дитяча гаряча лінія – безкоштовно подзвонити за номером 116 111 (з понеділка по п'ятницю, з 12:00 до 20:00)</p> <p>4. Організація Teenenergizer – консультації за принципом “рівний-рівному” або з психологом безкоштовно і конфіденційно - teenenergizer.org/consultations</p> <p>5. Видалення контенту із зображенням сексуального насильства над дитиною: https://stop-sexting.in.ua/send/</p> <p>6. Онлайн звернення до кіберполіції: https://ticket.cyberpolice.gov</p>

КОРИСНІ РЕСУРСИ

1. Амплєєва О.М. Емоційний інтелект в структурі професійної діяльності психолога: автореф. дис.. канд. психол. наук: 19.00.01. Херсон, 2013
2. Байер О. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини в освітньому процесі ДНЗ. Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць. Слов'янськ : СДПУ, 2010. Ч. 1. С. 21–31.
3. Безпека дітей з особливими освітніми потребам <https://stop-sexting.in.ua>
4. Безпечна мережа: 7 книжок про кібербезпеку для батьків та дітей <https://osvita.diia.gov.ua/news/bezpecna-mereza-7-knizok-pro-kiberbezpeku-dla-batkiv-ta-ditej>
5. Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями / О. Удалова, О. Швед, О. Кузнецова та ін. – К.: Україна, 2010. 72с.
6. Безпечне суспільство в Україні: <http://www.coe.int/uk/web/kyiv/41>
7. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. [навч.-метод. посіб.] / І. Д. Бех – К.: Либідь, 2003. – 280 с. – (Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади; Кн. 1).
8. Белова О. Б. Особливості розвитку когнітивних процесів та емоційно-вольової сфери у молодших школярів з ПМР. Актуальні питання корекційної освіти. 2012. Вип. 3. С. 297–305.
9. Бухалова С. П. Психолого-педагогічна підтримка родин, які виховують дітей із проблемами розвитку. Таврійський вісник освіти. 2015. Вип. 4 (52). С. 223–228.
10. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі: навчально-методичний посібник /А.Б. Кочарян, Н.І. Гущина. - Київ, 2011. – 100 с.
11. Виявлення і подолання труднощів опанування навички читання в учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Методичні рекомендації. Автори - Данілавічюте Е. А., Ільяна В. М., Мартинюк А. І., Івашко О. А., Албул О. В. [переглянути](#)
12. Вовченко О.А. Вплив емоційного інтелекту на саморегуляцію агресивної поведінки підлітків з порушеннями розумового розвитку. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». 2020. Вип. 49. С. 11-37.
13. Гозак С.В. (2020) Здоров'я дітей в умовах сучасних викликів <https://amnu.gov.ua/zdorov-ya-ditej-v-umovah-suchasnyh-vyklykiv/>
14. Гудим І. М. Дидактичне забезпечення та організація уроків математики в початковій школі для сліпих дітей : навч.-метод. посіб. / І. М. Гудим. – Чернівці : Букрек, 2017. – 88 с.
15. Дитина з порушенням слуху / С. В. Литовченко, В. В. Жук, О. М. Таранченко, 2018 [переглянути](#)

16. Дитина з порушенням слуху: навігація для батьків / Жук В. В., Литвинова В. В., Литовченко С. В., Піканова Н. В., Таранченко О. М., 2018 [переглянути](#)
17. Дитина із синдромом Дауна / О. В. Чеботарьова, І. В. Гладченко, А. Василенко-ван де Рей, Н. І. Ліщук, 2018. Книжка адресована батькам дітей із синдромом Дауна, корекційним педагогам і вихователям навчальних закладів [переглянути](#)
18. Дитина із церебральним паралічем / О. В. Чеботарьова, Л. В. Коваль, Е. А. Данілавичюте, 2018 [переглянути](#)
19. Дізнайся про свої права в цифровому середовищі: Рекомендації Ради Європи щодо поваги, захисту та здійснення прав дитини в цифровому середовищі. Для дітей і молодих людей віком до 18 років
20. Діти в інтернеті: яка навчити безпеці у віртуальному світі. / І. Литовченко. С. Максименко та ін. – К. 2010р.
21. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка / АА Колупаєва, О.М. Таранченко. – Київ: Літера ЛТД, 2019. – 112 с. – (Серія «Інклюзивне навчання»).
22. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посібник / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
23. Діти і війна: навчання технік зцілення (посібник) / упорядники: В. Климчук, Н. Москвіна, О. Пряннічкіна. – Львів: вид. Інституту психічного здоров'я. Серія "Психологія. Психіатрія Психотерапія. – 2014. – 86 с.
24. Діти. Інтернет. Мобільний зв'язок: Пам'ятка для батьків : Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі.- К. 2010р.
25. Діти і війна: навчання технік зцілення (робочий зошит) / ред. О. Черненко та ін. – Львів: вид. Інституту психічного здоров'я. Серія "Психологія. Психіатрія. Психотерапія. – 2014. – 40 с.
26. Дятленко Н.М., Софій Н.З., Мартинчук О.В., Найда Ю.М. (2015) Асистент учителя в інклюзивному класі. – ТОВ Видавничий дім «Плеяди», Київ, Україна.
27. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ.-Ніжин; Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 221 с.
28. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Сучасні тренінгові технології розвитку особистості. Київ. 2022. 184 с.
29. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Терапія горя. Київ, 2021. 370 с.
30. [Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад](#): Навчально-методичний посібник / Кол.упорядників: Патрикеева О. О., Дятленко Н. М., Софій Н. З., Найда Ю. М. Під заг. ред. Шинкаренко В. І. — К.: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2013. — 100 с.
31. Інклюзивний цифровий досвід: реальність і потреби. Результат дослідження проєкту «Волошки»

32. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки:
http://www.nohatespeechmovement.org/public/download/Bookmarks_UA.pdf
33. Кобильченко В. В. Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору : монографія. Полтава : ТОВ Фірма «Техсервіс», 2017. – 367 с. Ментальне здоров'я дітей, підлітків і батьків
34. Колупаєва, А.А., Коваль, Л.В., Компанець Н.М., Квітка Н.О., Лапін, А.В. Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання: навчально-методичний посібник Видавництво "Ранок", м. Харків, 2019. – 256 с.
35. Методики «Діти і війна: навчання технік зцілення»
<https://www.mh4u.in.ua/ya-fahivecz-iz-psyhichnogo-zdorovya/metodyka-dity-i-vijna-navchannya-tehnik-zczilennya/>
36. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у 21-22 н.р.: Лист МОН № 1/9-436 від 30.08.21р.
37. Моїсеєнко Р. О. Діти з інвалідністю: сучасний погляд на вирішення проблеми / Р. О. Моїсеєнко, Н. Г. Гойда, О. О. Дудіна // Депресія: давай поговоримо : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. до Всесвітнього дня здоров'я 2017р. м. Київ, 06–07 квітня 2017 р. – К., 2017. – С. 122–126.
38. Монтессорі М. Педагогічна антропологія
39. Навчально-методичний посібник для батьків дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами Колупаєва А.А., Таранченко О.М., Сак Т.В., Марчук Т.Ф., Прохоренко Л.І., Литовченко С.В., Борщевська Л.С., Жук В.В., Вавіна Л.С., Гудим І.М., Мерсіянова Г.М., Макаручук Н.О.
40. Навчально-методичний посібник для батьків дітей з особливими освітніми потребами (Частина II) Колупаєва А.А., Чеботарьова О. В., Сухіна І.В., Скрипник Т.В., Рібцун Ю.В.
41. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Навчально-методичний посібник / А. Колупаєва, О. Таранченко, 2019 Вид-во «Ранок», 304 с. м. Харків, Україна. [переглянути](#)
42. Навчання дітей із порушеннями слуху : навчально-методичний посібник / С. В. Кульбіда, 2019 [переглянути](#)
43. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Астон, 2020. 218 с.
44. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції.– Київ, 2003. – 126 с.
45. Освіта дітей з порушеннями слуху: сучасні тенденції та технології : навч.-метод. посіб. / О.М. Таранченко, С.В. Литовченко, О.Ф. Федоренко, В.В. Жук, В.В. Литвинова, В.М. Шевченко, 2018 [переглянути](#)

46. Основи кібербезпеки для школярів
https://znayshov.com/News/Details/kurs_iz_kiberbezpeky_dlia_shkoliariv_i_metodychni_posibnyku_do_noho_dostupni_dlia_vsikh
47. Особливості пізнавальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2020/03/15>
48. Офіційна сторінка Дня безпечного Інтернету в Україні:
<https://www.facebook.com/UkraineSID>
49. Попередження насильства у закладах освіти. Методичний посібник для педагогічних працівників. К. – 2019. – 210с.
50. Попередження та протидія кібербулінгу в дитячому середовищі України. Аналітичний огляд. ГО «Докудейз» -К.- 2020р.
51. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями / навчально-методичний посібник / О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С.Трикоз, 2020 переглянути
52. Порошенко, М.А., Колупаєва А.А, Ярошук, М.В., Таранченко, О.М. та ін. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів/ Всеукраїнська благодійна організація «Благодійний фонд Порошенка», м. Київ, 2019. – 250с.
53. Предметно-розвивальне середовище у молодшій логопедичній групі для дітей із ЗНМ: навч.-метод. посіб. / Рібцун Ю. В., 2010 [переглянути](#)
54. Програма Європейського Союзу та Ради Європи „Зміцнення інформаційної безпеки» / <https://iite.unesco.org>
55. Програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення: «Корекція мовлення», «Корекція розвитку» / за ред. Е. А. Данілавічюте, А. А. Колупаєвої, Л. І. Трофименко, Ю. В. Рібцун. – 152 с.
56. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання: Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.12.2021 № 718, за № 72/37408
57. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ МОН України № 609 від 08.06.2018 р.
58. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України.
59. Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2020/2021 н. р. Лист ІМЗО від 27.07.2020 № 22.1/1
60. Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2023/2024 навчальному році: Лист МОН від 21.08.2023 №1/12492-23
61. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України..

62. Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню): Лист МОН від 14.08.2020 № 1/9-436
63. Психолого-педагогічна підтримка батьків, що виховують дітей з особливими потребами, в умовах інклюзивних груп закладів дошкільної освіти. Львів, 2019.
64. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі соціальної інтеграції: кол. монографія / за наук. ред. А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко. Київ: Ніка-Центр, 2002. – 405 с.
65. Психолого-педагогічний супровід і підтримка в умовах модернізації освітньо-виховного простору osvita.ua/school/method/
66. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах/За заг. ред. Колупасової А.А. – К.: ТОВ ВПЦ «Літопис-XX» - 2010. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
67. Рекомендації для педагогічних працівників. БФ «Здоров'я жінки і планування сім'ї». – Київ: 2019 -https://iite.unesco.org/wp-content/uploads/2019/11/Poperedzhennya-nasilstva_2019.
68. Рекомендації щодо онлайн-безпеки для педагогічних працівників – довідник. <https://stop-sexting.in.ua/guide-for-teachers/>
69. Сайт Департаменту кіберполіції Національної поліції України: <https://cyberpolice.gov.ua/>
70. Сайт міжнародного Дня безпечного Інтернету: <http://www.saferinternetday.org>
71. Свобода вираження поглядів та Інтернет/В. Бенедек, М. Кеттеман /Видавництво Ради Європи.- 2013р.
72. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді»: моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін.; наук. ред. О. М. Балакірева; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». – К.: Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. – 127 с.
73. Стан здоров'я дитячого населення — майбутнє країни (частина 1). Журнал "Здоров'я дитини" Том 13, №1, 2018. ДУ «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології НАМН України», Київ: Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, м. Київ, Україна Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, м. Київ,
74. Сухіна І.В. (2023) [Психоедукація батьків дітей з ООП в умовах кризових викликів сьогодення](#)
75. Таранченко О. Стратегія сучасного викладання: надання підтримки учням з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання / О. Таранченко // Початкова школа. – 2013. – № 4. – С. 51–54.

- 76.Таранченко О.М. Соціальне інтегрування дітей з ООП: як досягти соціальної дієздатності. Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки. Вип. 9 : Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика : матеріали 9-ої Всеукр. наук.-практ. конф. (30-31 березня 2023 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; [головред. Малишевська І. І. [та ін.]. Умань: Візаві, 2023 р. 217 с. С. 178-183. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735986>
- 77.Указ Президент України [від 18 серпня 2021 року № 369/2021](#) «Про стан національної системи охорони здоров'я та невідкладні заходи щодо забезпечення громадян України медичною допомогою» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0052525-21#Text>
- 78.Умови допуску асистента учня (дитини) до освітнього процесу для виконання його функцій та вимоги до нього: Наказ МОН від 17.11.2021 № 1236
- 79.Урок "Інтимні селфі в інтернеті" для 7-11 класів <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti>
- 80.Урок "(Не) дитячі стосунки онлайн" для 7-11 класів. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti>
- 81.Урок "Я не_ведусь" для 4-5 класів. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti>
- 82.Урок "Я- не ведусь" для 5-6 класів <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti>
- 83.Урок "Я не ведусь" для 7-8 класів. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti>
- 84.Урок "Я не_ведусь" для 9-11 класів <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti>
- 85.Учні початкових класів із порушеннями слуху: навчання та розвиток. Навчально-методичний посібник / С.В. Кульбіда, С.В. Литовченко, В.В. Жук, В.В. Литвинова, 2020 [переглянути](#)
- 86.Учні початкових класів із розладами аутистичного спектра: навчання та розвиток / І. В. Недозим. - Харків, 2020 [переглянути](#)
- 87.Федоренко О. Особливості впровадження технології спільного викладання у процес навчання учнів із порушеннями слуху в різних типах освітніх закладів. Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 4 (72). С. 75-80.
- 88.Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний документ]. – Шлях доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

89. Ціннісні орієнтації дитини в дорослому світі : навчальний посібник / Т. О. Піроженко, Л. І. Соловйова та ін. – Київ: Слово, 2016. – 248 с.
90. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В., Мякушко О. І., Сухіна І. В., Трикоз С. В. (2020) Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку. – Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ
91. Чепелевська Л. А. Тенденції медико-демографічних показників України в ХХІ столітті / Л. А. Чепелевська // Україна. Здоров'я нації. – 2018. – № 1 (47). – С. 48–52.
92. Щодо асистента учня (дитини) в закладах освіти: Лист МОН № 1/9540-22 від 19.08.22 року
93. Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році: Лист МОН від 02.08.2022 № 1/8794-22
94. Щодо пріоритетних напрямів вдосконалення вітчизняної сфери охорони здоров'я : Аналітична записка [Електронний документ]. – Шлях доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/480/>.
95. Що таке кібербезпека, як вчити дітей бути обачними в інтернеті та корисні ресурси для навчання <https://nus.org.ua/articles/shho-take-kiberbezpeka-yak-vchyty-ditej-but-obyachnymy-v-interneti-ta-korysni-resursy-dlya-navchannya/7>
96. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я в Україні, 2016 р.: МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – К., 2017. – 516 р.
97. Якованко С. І. Психологія людини за умов радіоекологічного лиха. – К.: Чорнобильінтерінформ, 1996. – 173 с.
98. Bloom B. S. (1984). Taxonomy of educational objectives. Boston, MA: Allyn and Bacon
99. Children and young people with disabilities in an online world - <https://www.betterinternetforkids.eu/documents/167024/200055/Best-practice+guideline+-+Children+and+young+people+with+disabilities+-+March+20>
100. DuPaul Parent and teacher ratings of ADHD Symptoms: Psychometric properties in a community-based sample // Journal of Clinical Child Psychology, 20, 245-253
101. Elk Island Catholic Schools. Administration of Medication to Students. Revised April 24, 1995
102. Edmonton Catholic School Board. Administering Medication/Medical Treatment to Students. Code 305-AP; Maine School Health Advisory Committee. School Health Manual. Pg. 972-977. May, 1997
103. Ford, A., Pugach, M.C., & Otis-Wilborn, A. (2001). Preparing general educators to work with students who have disabilities: What's reasonable at the pre-service level? Learning Disability Quarterly, 24(4), 275–86.

104. Including All Children: Health for Kids With Disabilities
<https://www.actionforhealthykids.org/including-all-children-health-for-kids-with-disabiliti>
105. How Scammers Target Kids Online
<https://www.onpointcu.com/blog/how-scammers-target-kids-online/>
106. Online Safety for Learners with Special Educational Needs and Disabilities (SEND)
107. Online safety for young people with intellectual disability
108. Services for People with Special Needs
<https://www.kidpower.org/special-needs/>
109. Swanson J.M., Sandman C.A., Deutsch C., and M. B.Aren Methylphenidate Hydrochloride Given With or Before Breakfast: Behavioral, Cognitive, and Electrophysiologic Effects // Pediatrics, 7, 49-54.
110. Teaching Students with Disabilities about Online Safety
<http://www.ldonline.org/article/61320/10>
111. The positive and negative effects of video games -
<https://www.open.edu/>
112. Tomlinson C.A. (2001). How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms (2nd ed.). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
113. What is too much screen time doing to our kids' mental health? -
<https://www.eehealth.org/blog/2016/02/too-much-screen-time-and-kids-mental-health/>
114. Ysseldyke, J.E.& Christenson, S.L. (2002). Functional assessment of academic behavior. (Йсселдайк, Дж. І. та Крістенсен, С. Л. «Функціональне оцінювання академічної поведінки») Longmont, CO: Sopris West.

Посилання

1. <http://www.mif-ua.com/archive/article/45740>
2. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22919>
3. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#Text>
4. <http://pon.cn.ua/shtaty-robochyj-chas-ta-posadovi-obov-yazky-medychnoji-sestry-v-doshkilnomu-navchalnomu-zakladi/>
5. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22919>
6. <http://pon.cn.ua/shtaty-robochyj-chas-ta-posadovi-obov-yazky-medychnoji-sestry-v-doshkilnomu-navchalnomu-zakladi/>
7. <https://www.moirebenok.ua/uk/age3-6/zdorove/chto-vhodit-v-obyzannosti-medsestry-v-detskom-sadu/>
8. <https://dity.in.ua/statti/yuridichni-pitannya/posadova-instrukciya-starshoi-medichnoi-sestri-doshkilnogo-navchalnogo>
9. <https://ditsad.com.ua/doc27.htm>
10. <https://ditsad.com.ua/doc.htm>

11. <https://everaccountable.com/blog/how-pornography-affects-teenagers-andchildren/>
12. <https://firstsiteguide.com/cyberbullying-stats/>
13. https://images.transparencycdn.org/images/2020_Report_BreakingSilenceAroundSextortion_English.pdf
14. https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2020/03/15_2020.pdf
15. <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/briefings/grooming>
16. <https://resources.uknowkids.com/blog/understanding-cyberbullying-why-ithappens-and-how-to-prevent-it>
17. <https://stop-sexting.in.ua/category/materials/>
18. https://www.counseling.org/docs/disaster-and-trauma_sexual-abuse/longterm-effects-of-childhood-sexual-abuse.pdf?sfvrsn=2
19. <https://www.esafety.gov.au/parents/big-issues/gaming>
20. <https://www.guardchild.com/teenage-sexting-statistics/>
21. <https://www.netnanny.com/blog/the-10-warning-signs-of-cyberbullying/>
22. <https://www.pregnancybirthbaby.org.au/recognising-signs-of-abuse-inchildre>
23. <https://www.safecommunitiesportugal.com/wp-content/uploads/2015/02/>
24. <https://www.understood.org/en/friends-feelings/child-social-situations/>
25. <https://resources.uknowkids.com/blog/understanding-cyberbullying-why-ithappens-and-how-to-prevent-it>
26. www.bullyingstop.org.ua

Колупаєва А.А., Таранченко О.М.

Інклюзія: покроково для педагогів:

навчально-методичний посібник

Серія «Інклюзивна освіта»

Київ

2023

Ум. друк. арк. 9,53